

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI

**İLKOKUL 3. ve 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ÇOCUK HAKLARI
KONUSUNDAKİ BİLİNÇ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ:
BİR ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI**

Mehmet Şaban AKGÜL

Danışman

Prof. Dr. Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN

DOKTORATEZİ

Ekim, 2018

TELİF HAKKI

2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu Ek Madde 40 hükümleri çerçevesinde (Ek:22/2/2018-7100/10 md.) “*Lisansüstü tezler yetkili kurum ve kuruluşlar tarafından gizlilik kararı alınmadıkça, bilime katkı sağlamak amacıyla Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından elektronik ortamda erişime açılır.*”

Araştırmacılar tezlerin tamamı veya bir bölümünü yazarın izni olmadan ticari veya mali kazanç amaçlı kullanamaz, yayınlamaz, dağıtamaz ve kopyalayamaz. Ulusal Tez Merkezi Web Sayfasını kullanan araştırmacılar, tezlerden bilimsel etik ve atıf kuralları çerçevesinde yararlanırlar.

YAZARIN

Adı :MEHMET ŞABAN

Soyadı :AKGÜL

Bölümü :TEMEL EĞİTİM

İmza :

Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı :İlkokul 3. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Çocuk Hakları Konusundaki Bilinç Düzeylerinin Belirlenmesi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması

İngilizce Adı :The Definition Of The Consciousness Level Of 3rd And 4th Grade Primary School Studens About Child Rights: A Scale Development Work

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Mehmet Şaban AKGÜL

İmza: .....

KABUL VE ONAY

Mehmet Şaban AKGÜL tarafından hazırlanan “İlkokul 3. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Çocuk Hakları Konusundaki Bilinç Düzeylerinin Belirlenmesi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlköğretim Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN

(Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı, OMÜ) .....

Başkan: Doç. Dr. Ömer Faruk SÖNMEZ

(Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, TOGÜ) .....

Üye: Doç. Dr. Necati TOMAL

(Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, OMÜ) .....

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÖZASLAN

(Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, OMÜ) .....

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ceren ÇEVİK KANSU

(Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı, Bayburt Üniversitesi) .....

Bu tezin İlköğretim Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans/ Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Tarihi: __/__/__

Prof. Dr. Ali ERASLAN

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

(İmza ve Mühür)

“Eşim, çocuklarım ve tüm dünya çocuklarına...”

TEŞEKKÜRLER

Yıllarca verdiğim emeklerden sonra nihayet doktora tezimi bitirmenin vermiş olduğu mutluluk ve heyecanı içerisinde öncelikle doktora tezimde yolumda ışık olan, destek olan, yoğunluğuna rağmen her zaman bana vaktini ayıran, benimle ilgilenen ve her şeyden önemlisi bana değer verdiğini hissettiren, zor zamanlarımda hep yanımda olan, bu yoldaki en büyük destekçim güler yüzlü insan, kıymetli danışmanım Prof. Dr. Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN'a; Lisans yıllarımdan itibaren bana her daim ağabeyliğini esirgemeyen, samimi, gönlü geniş, kıymetli yüksek lisans tez danışmanım Doç. Dr. Ömer Faruk SÖNMEZ'e; Her zaman bana destek olan Dr. Öğr. Üyesi Yasin GÖKBULUT'a; Tezimin her satırını okuyarak kıymetli görüşlerini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Necati TOMAL'a; Analiz aşamasında bana destek olan, bilgisini esirgemeyerek katkılarını sunan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Elif MERCAN UZUN'a; Doktora eğitimim sırasında aldığım dersler ile ufkumu açan Prof. Dr. Ali ERASLAN ve Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇEBİ'ye; Her zaman bıkmadan usanmadan bana yardımcı olan, değerli fikirlerini ve emeğini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Ayça KARTAL'a; Bana hiçbir zaman desteğini esirgemeyen kıymetli arkadaşım Sınıf Öğretmeni Ercan DİRİK'e; Beni her zaman motive eden, olumlu fikirler aşıl原因 kıymetli ailem, babam Sınıf Öğretmeni Şenel AKGÜL ve annem Şenay AKGÜL'e; Beni seven, sayan, gönlünde en kıymetli yerde olduğumu bildiğim kıymetli eşim Öğr. Gör. Nagehan AKGÜL'e ve son olarak, hayatımıza kattıkları renk ve heyecan sayesinde neşe kaynağımız olan tüm dünya çocuklarına, çocuklarımıza can-ı yürekten teşekkür ederim.

**İLKOKUL 3. ve 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ÇOCUK HAKLARI
KONUSUNDAKİ BİLİNÇ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ:
BİR ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI**

Doktora Tezi

Mehmet Şaban AKGÜL

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

EKİM, 2018

ÖZ

Bu çalışmada, ilkokul 3. ve 4. Sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerini ölçmeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmek amaçlanmıştır. Bu araştırma bir ölçek geliştirme çalışması olup, araştırma sürecinde nicel araştırma yöntemlerinden olan tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında geliştirilen ölçek 3 faktör ve 18 maddeden oluşmaktadır. Araştırma sırasında 2017-2018 eğitim öğretim yılında Tokat il genelindeki çeşitli okullarda 3. ve 4. Sınıfta öğrenim gören 501 öğrenci ile çalışılmıştır. Araştırma devamında verilerin değerlendirilmesi kısmında SPSS paket programı yardımıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi devamında doğrulayıcı faktör analizi için ise LISREL paket programı kullanılmıştır. Araştırma sürecinde verilerin analizi aşamasında geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarına da yer verilmiştir. Geçerlik aşamasında; kapsam, görünüş ve yapı geçerliği incelenmiştir. Güvenirlik aşamasında; iç tutarlık katsayısı, %27'lik alt grup üst grup ortalamaları hesaplanmış olup, faktörler arası ilişkiler ve ölçek maddelerinin %27 lik alt grup üst grup ilişkileri incelenmiştir. Uygulama sonuçlarının analizinde verilerin normal dağılım göstermemesi sebebiyle SPSS paket programında parametrik olmayan testler kullanılmış, Kruskal Wallis ve Mann Whitney U testleri uygulanmıştır. Yapılan uygulama sonucunda verilerin incelenmesinde aritmetik ortalama, serbestlik derecesi, ki-kare sonuçları ve frekans tablolarından yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış "İlkokul 3. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin

Çocuk Hakları Konusundaki Görüşlerinin Belirlemesi” ne yönelik 3 alt boyutlu ve 18 maddeye sahip bir ölçek geliştirilmiştir. Geliştirilen ölçekten yola çıkılarak yapılan analiz sonuçlarına göre; kız öğrenciler korunma hakkı alanında, erkek öğrencilere göre daha bilinçli seviyededir. Dördüncü sınıf öğrencileri korunma hakkı, özgür yaşama hakkı ve genel anlamda çocuk hakları alanlarında, üçüncü sınıf öğrencilerine göre daha bilinçli seviyededir.

Anahtar Kelimeler :Çocuk Hakları, Ölçek Geliştirme, İlkokul.

Sayfa Sayısı :223

Danışman :Prof. Dr. Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN

**THE DEFINITION OF THE CONSCIOUSNESS LEVEL OF 3RD
AND 4TH GRADE PRIMARY SCHOOL STUDENS ABOUT
CHILD RIGHTS: A SCALE DEVELOPMENT WORK**

Ph.D. Dissertation

Mehmet Şaban AKGÜL

ONDOKUZ MAYIS UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

OCTOBER, 2018

ABSTRACT

In this study, it was aimed to improve a reliable and a valid scale for measuring the consciousness levels of 3rd and 4th grade primary school student about child rights. This research is a scale improvement study and in the survey process scanning method, one of the quantitative research methods, was used. The scale improved under the scope of research is consisted of 3 factors and 18 items. During the research process we studied with 501 primary school students of 3rd and 4th grades in 2017 – 2018 academic year in the Tokat province-wide. In the continuation of the research during data evaluation with the help of SPSS programme exploratory factor analysis was performed. After exploratory factor analysis, LISREL packaged software was used for the confirmatory factor analysis. In the research process at the data analysis stage validity and reliability studies were also included. At the validity stage; content validity, face validity and construct validity were investigated. At the reliability stage; coefficient of internal consistence, 27% subgroup supergroup averages were measured and relationships between factors and 27% subgroup supergroup relationships were of scale items were examined. At the analysis of application results nonparametric tests were used because of the non-normally distributed data views, Kruskal Wallis and Mann Whitney U tests were applied. At the end of the realised study for the investigation of the data arithmetic average, degree of freedom, chi-square results and frequency tables were used. At the end of the research a scale, whose validity and reliability were validated, with 3 subgroup and 18 items aimed at

‘The definition of ideas of 3rd and 4th grade primary school student about child rights’ developed.

Key Words : Child Rights, Scale Development, Primary School

Number of Pages : 223

Advisor : Prof. Dr. Kaya Tuncer ÇAĞLAYAN

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI.....	I
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	II
KABUL VE ONAY	III
TEŞEKKÜRLER	V
ÖZ.....	VI
ABSTRACT.....	VIII
İÇİNDEKİLER	X
TABLolar LİSTESİ.....	XIII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XV
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
I. GİRİŞ	1
1.1. Araştırma Problemi	4
1.2. Araştırmanın Önemi	7
1.3. Araştırmanın Amacı.....	9
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	9
1.5. Araştırmanın Varsayımları	9
1.6. Tanımlar	9
İKİNCİ BÖLÜM	12
II. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	12
2.1. Çocuk Hakları Eğitiminin Önemi.....	12
2.1.1. Çocuk Hakları Eğitiminin Çocuklar Açısından Önemi	12
2.1.2. Çocuk Hakları Eğitiminin Yetişkinler Açısından Önemi	13
2.2. Çocuk Haklarının Tarihi Gelişimi ve Uluslararası Hukukta Çocuk Hakları ve Çocuk Haklarının Tarihi Gelişimi.....	14
2.2.1. Eski Hukuk Sistemlerindeki Gelişmeler	15
2.2.2. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Çocuklara Tanıdığı Haklar	20
2.3. Temel Hak ve Temel Hak Kullanma Ehliyeti.....	36
2.3.1. Temel Hak Ehliyeti	36
2.3.2. Temel Hak Kullanma Ehliyeti.....	36
2.3.3. Temel Hakların Sınırlandırılması	38
2.4. Çocuğun Kişisel Temel Hakları	40
2.4.1. Yaşama Hakkı.....	41
2.4.2. Beden Bütünlüğü ve Bedenin Saldırıya Karşı Korunma Hakkı	42

2.4.3. Özel Yaşamın Gizliliği ve Haberleşme Özgürlüğünün Korunması Hakkı.....	45
2.4.4. Eşit Muamele Görme ve Ayrımcılıktan Korunma Hakkı.....	46
2.4.5. Düşünme ve Düşüncelerini Açıklama Hakkı	47
2.4.6. İnanç ve Din Özgürlüğü Hakkı	48
2.5. 1982 Anayasası'nın Eğitime İlişkin İlkeleri	49
2.5.1. Genellik zorunluluk ve parasızlık	49
2.5.2. Fırsat ve olanak eşitliği.....	49
2.5.3. Ulusal ve Uluslararası Çocuk Hakları ve Eşit Fırsatlar Sunma Uygulamaları.....	50
2.6. Aile ve Çocuk Refahı	53
2.6.1. Türkiye'de Başlıca Çocuk Refahı Sorunları	57
2.7. Çocuk İhmali ve İstismarı	66
2.7.1. Çocuk İstismarı ve Nedenleri	66
2.7.2. İstismarcı Ebeveynlerin Sınıflandırılması.....	69
2.7.3. Çocuk İstismarı Çeşitleri	70
2.7.4. Çocuk İhmali.....	79
2.7.5. Çocuklar İçin Güvenlikli Ortam Oluşturma	81
2.7.6. Çocuk İstismarı ve İhmalini Önleme Çalışmaları	82
2.8. Yoksulluk ve Çocuk	89
2.8.1. Türkiye'deki Yoksulluk ve Çocuk	91
2.8.2. Yoksulluğun Çocuk Üzerindeki Etkileri	91
2.8.3.Çocukların Bakışıyla Yoksulluk.....	95
2.8.4. Çocuk Yoksulluğunda Çözüm Önerileri	95
2.9. Boşanma	96
2.9.1. Boşanma Nedenleri.....	96
2.9.2. Çocuğun Boşanmaya Uyumunu Etkileyen Faktörler	97
2.9.3. Ayrılmış Ebeveynler ve Çocukları İçin Düzenlenen Programlar ..	101
2.9.4. Ayrılmış Ebeveynlerin Çocukları İçin Hazırlanan Programlar	102
2.9.5. Ailelerin Boşanma Sürecinde Çocuğu Korumak İçin Dikkat Etmesi Gerekenler	103
2.10. Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Gereksinimli Çocukların İstismarı	104
2.10.1. Özel Gereksinimli Çocukların Daha Fazla İstismara Maruz Kalmalarının Sebepleri	108
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	109
III. YÖNTEM.....	109
3.1. Araştırma Deseni.....	110

3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu	110
3.3. Veri Toplama Araçları.....	114
3.4. Veri Toplama Aracının Geliştirilme Süreci.....	115
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	116
IV. BULGULAR.....	116
4.1. Çocuk Hakları Ölçeği (ÇHÖ) Geçerlik Çalışmaları	116
4.2. Kapsam Geçerliliği	116
4.3. Yapı Geçerliliği	116
4.4. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları	117
4.5. Çocuk Hakları Ölçeği (ÇHÖ) Güvenirlik Çalışmaları	149
4.6. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları.....	157
4.7. Kişisel Bilgiler Değişkenlerine Göre Yapılan Analiz Sonuçları.....	159
BEŞİNCİ BÖLÜM	174
V. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	174
5.1. Tartışma ve Yorum	174
5.2. Sonuç ve Öneriler	180
5.2.1. Sonuç.....	181
5.2.2. Öneriler.....	182
KAYNAKÇA	184
EKLER.....	203

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyetleri	111
Tablo 2: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Sınıf Düzeyleri	111
Tablo 3: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Durumu	111
Tablo 4: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumu	112
Tablo 5: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kardeş Sayısı	112
Tablo 6: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Yaşamının Çoğunu Geçirdiği Yerleşim Birimi Durumu.....	113
Tablo 7: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Anne – Baba Birlikte Yaşama Durumu	113
Tablo 8: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kendine Ait Odaya Sahip Olma Durumu	114
Tablo 9: Kaiser-Meyer-Olkin Katsayısı ve Bartlett Testi Sonuçları.....	117
Tablo 10: Taslak Ölçeğin Açıklanan Varyans Değerleri	117
Tablo 11: Birinci Döndürülmüş Bileşenler Matrisi	121
Tablo 12: İkinci Döndürülmüş Bileşenler Matrisi	125
Tablo 13: Maddelerin Birinci Ortak Faktör Varyans Değerleri (communalities)....	128
Tablo 14: Maddelerin İkinci Ortak Faktör Varyans Değerleri (communalities)	130
Tablo 15: Üçüncü Döndürülmüş Bileşenler Matrisi	132
Tablo 16: Dördüncü Döndürülmüş Bileşenler Matrisi.....	134
Tablo 17: Maddelerin Üçüncü Ortak Faktör Varyans Değerleri (communalities) ..	136
Tablo 18: Maddelerin Dördüncü Ortak Faktör Varyans Değerleri (communalities)	138
Tablo 19: Beşinci Döndürülmüş Bileşenler Matrisi.....	140
Tablo 20: Ölçekteki Maddelerin Madde-Toplam Korelasyonları ve Madde Atıldığındaki Cronbach Alpha Değerleri.....	141
Tablo 21: Ölçeğin Nihai Madde-Toplam Korelasyonları ve Madde Atıldığındaki Cronbach Alpha Değerleri	143
Tablo 22: Maddelerin Beşinci Ortak Faktör Varyans Değerleri (communalities)...	144
Tablo 23: Ölçekteki Maddelerin Nihai Ortak Faktör Varyans Değerleri (communalities)	146
Tablo 24: Ölçekteki Alt Boyutların Özdeğerleri ve Açıklanan Toplam Varyans Değerleri	147
Tablo 25: Nihai Ölçek Maddelerinin Faktörlere Göre Dağılımları, Faktör Yükleri, Madde-Toplam Korelasyonları ve Açıklanana Varyans Değerleri	148
Tablo 26: Ölçek Alt Boyutları Arasındaki Korelasyon Değerleri	150
Tablo 27: Ölçek Alt Boyutlarının Alt ve Üst %27'lik Grupları Arasındaki Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları.....	150
Tablo 28: Ölçek Alt Boyutlarının Alt ve Üst %27'lik Gruplar Arasındaki Farkı İncelemeye Yönelik Mann Whitney U Testi Sonuçları.....	151
Tablo 29: Ölçek Maddelerinin Alt ve Üst %27'lik Grupları Arasındaki Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları	152
Tablo 30: Ölçek Maddelerinin Alt ve Üst %27'lik Gruplar Arasındaki Farkı İncelemeye Yönelik Mann Whitney U Testi Sonuçları.....	154
Tablo 31: Ölçekteki Maddelerin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonucunda Faktörlere Göre Dağılımları ve Güvenirlilik Katsayıları	155
Tablo 32: Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları.....	157

Tablo 33: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Cinsiyet Gruplarına Göre Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları.....	159
Tablo 34: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Cinsiyet Gruplarına Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları	160
Tablo 35: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Sınıf Düzeylerine Göre Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları	160
Tablo 36: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Sınıf Düzeylerine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları	161
Tablo 37: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Anne Baba Birlikte Yaşama Durum Değişkenine Göre Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları	162
Tablo 38: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Anne Baba Birlikte Yaşama Durum Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları	163
Tablo 39: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Kendilerine Ait Odası Olup Olmama Durum Değişkenine Göre Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları	164
Tablo 40: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Kendilerine Ait Oda Olup Olmama Durum Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları	164
Tablo 41: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Annelerinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları	165
Tablo 42: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Annelerinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları.....	166
Tablo 43: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Babalarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları	167
Tablo 44: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Babalarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları.....	168
Tablo 45: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Kardeş Sayısı Durumu Değişkenine Göre Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları	169
Tablo 46: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Kardeş Sayısı Durumu Değişkenine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları	170
Tablo 47: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Yaşamlarının Çoğunu Geçirdikleri Yer Durumu Değişkenine Göre Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları	172
Tablo 48: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Yaşamlarının Çoğunu Geçirdikleri Yer Durumu Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları	173

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Araştırma Akış Şeması	109
Şekil 2: Taslak Ölçeğin Yamaç Birikinti Grafiği (Scree Plot).....	120
Şekil 3: Nihai Ölçeğin Yamaç Birikinti Grafiği (Scree Plot)	147
Şekil 4: Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum Modeli Bulguları	158

SİMGELER VE KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

AFA: Açımılayıcı faktör analizi

AIHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

BM: Birleşmiş Milletler

BMÇHK: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi

CMK: Ceza Muhakemesi Kanunu

ÇHÖ: Çocuk Hakları Ölçeği

ÇHS:Çocuk Haklarına Yönelik Birleşmiş Milletler Sözleşmesi

ÇKK:Çocuk Koruma Kanunu

DFA: Doğrulayıcı faktör analizi

İHB: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

KMO: (Kaiser-Meyer-Olkin) katsayısı

PİO: Pansiyonlu İlköğretim Okulları

PTT: Posta ve Telgraf Teşkilatı

SHÇEK: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

SİAR: Sosyal-İktisadi Araştırmalar Merkezi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCK: Türk Ceza Kanunu

TMK: Türk Medeni Kanunu

YİBO: Yatılı Bölge İlköğretim Okulları

BİRİNCİ BÖLÜM

I. GİRİŞ

Çocuklar saf, hassas, istekli ve ilerlemekte olan bir insan topluluğudur; aynı zamanda da kaygılı ve ümitlidir. Çocuklar, çocukluk dönemlerini hareket ederek, kendini olgunlaştırarak ve bilgi sahibi olarak geliştirirse donanımlı olur. Gelecekte de insanların kendini geliştirmelerine destek olur. Bu yüzden devletler ileri gitme, sulh, bolluk ve rahatlık ortamında devam etmeyi arzuluyorsa çocukların güvenli gelişmelerine ve becerileri yönünde ilerlemelerine özen göstermek zorundadır. Çocukların güvenliği, kendisini “bir varlık” olarak hissettirerek, huzur ve sevgi anlayışına uygun bir biçimde sağlanır. Böylece çocuk, toplumun bir parçası olduğu düşüncesini benimseyerek büyür (İnan, 1968). Bir toplumun gelişmiş kültür seviyesine ulaşmış olduğunu gösteren en önemli göstergelerden birisi çocukları önemsemeleri ve onlara sağlıklı büyüme imkânları sunabilmeleridir (Akgül, 2015).

Çağdaş uygarlıklar seviyesine ulaşmış bir topluluğun son derece önemli bir ögesi olan çocuğun bedeni büyürken, zihni olgunlaşırken, davranışları ilerleyip toplumsallaşırken eğitimsel tedbirler gelişimine uygun olarak alınır ve uygulanır. Çocuk büyüyüp gelişirken kişi, aile ve topluluk ortamındaki makamını oluşturan hukuk kaidelerine de ihtiyacı vardır. İhtiyaçları giderilmemiş, hakkından mahrum kalmış çocuk, bilinçsizce yetiştirilmesinden ötürü ebeveynlerin, öğretmenin, çalıştırının, zabitanın, savcının ve hâkimin her şekilde baskı oluşturabileceği bir varlık olacaktır ve böyle bir varlığın sağlıklı gelişimi mümkün olmayacaktır. Çocuk hukuku bu sebepten önemlidir (Serozan, 2005).

Çocuk hukuku yeni bir bilim koludur. Hukuk sadece güçlülerin haklarını koruyup kollayan kurallar bütünü olmaktan çok; güçsüzlerin, güven ortamında olmayan kişilerin menfaatiyle de alakadardır. Bu sebeplerden ötürü çocuk hukukunu düzenleme gereği doğmuştur.

Hukuk, topluluğun yaşamını inceleyen ve uygulanması kamu kuvvetiyle desteklenen kaidelerin tümüdür. Çocuk hukuku ise, hukukun çocuklara has, farklı söyleyişle çocuk haklarını inceleyen bir koldur (İnan, 1968).

Çocukların bedensel, bilişsel gelişimini, hayal dünyasını ve yaratıcılığını olumlu olarak gelişmesini sağlayıp destek olan asıl toplum ailedir. Farklı toplumsal ve hukuksal oluşum, ailede yaşandığı takdirde direk ve gerçek tabanda yer almaz. Bu sebeptendir ki çocuğun büyütülmesi ve güvenliği tarihin önceki devirlerinden şimdiye dek ebeveynlerin ahlaki sorumluluğu olarak kabul görülmüştür. Ebeveynler ve çocuklar arasındaki bağ Medeni Kanunlarda hususi hukuk tablosu içerisinde incelenmiştir. Bu sebeple çocuk hukuku yetersiz cümlelerle ebeveynler ve çocuklar arasındaki hakla, vazifeleri ve bağları inceleyen nedenlerden ortaya çıkar (Akgül, 2015).

Çocuk ebeveynlerden görevleri yerine getirmesini nasıl arzulayacaktır? Burada devletin çocuklara göre sorumlulukları başlamaktadır. Çocuklara, hukuk kaideleri ile ebeveynlere yönelik haklar ayırt etmiş devletin, çocukların güvenliği sağlaması mecburidir. Fakat modern devletin çocuğa yönelik vazifesi; bedeni, hissi, zihinsel ve ahlaki emniyetine, diğer bir söyleyişle “güçlü yarınına” ilgi göstermeleri açısından sadece ebeveynleri kontrol etmesi yeterli değildir. Devlet benzer şekilde çocukların becerilerini, yaratıcılıklarını, gelişimlerini güvence altına alarak, onları topluma kazandırmak zorundadır. Bu durumda çocuk hukukunun mevzusuna, evladin ebeveynlerine yönelik hakları inceleyen kuralların yanında, çocuğun topluluk ve devlete yönelik haklarını inceleyen kurallar da yer alır (Akyüz, 2013).

İnsan payları mevkiler hukukunun mühim mevzularından birisi olmuştur. Böylelikle bir insan olarak çocuk, milletlerarası düzgülerin güvenliğinden faydalanma imkânına ulaşmıştır. O halde en kapsamlı manasıyla çocuk hukuku, hususi hukuk, halk hukuku, toplumsal hukuk ve milletler hukukunun birleşerek oluşturdukları çocukların haklarını inceleyen kuralların tümünden oluşmaktadır. Kısaca çocuk hukuku, hukukun çocuklara has şubesidir. Çocuk hukuku, bu kaideleri izah eder, değerlendirir, açıkları gidermeye yönelik tavsiyeler verir ve geri kalan taraflarına ilişkin değerlendirmelerde bulunur. Bu kurallarla çocuk; saygınlığı, hürriyeti, orijinalliği ve gelişim ihtiyacı dikkat edilerek hususi şekilde korunur. Böyle kuralların fonksiyonları, çocuğun kuvvetsizliği ve büyüme ihtiyacı göz önünde bulundurularak, onları anne ve babasından, mektep, çalışma alanında,

eğlencealanlarında, cadde, yargıevi, ıslahhane ve hapisshanedede... Kısacası toplulukta esirgeyip korumaktır (İnan, 1968).

Hukuk ve hak arasında yakın bir bağlantı vardır. Hak, en kolay deyimiyile bir şeyi gerçekleştirme veya başkalarından bir şeyi gerçekleştirmelerini, belirli bir biçimde davranmalarını isteme durumudur. Bu hakkı güven himayesi altına alan ise hukuktur (Gözler, 2011). Yürürlükteki hukuk alanında çocuk hakları ise, çocuk hukukuyla ilgili yasalar tarafından düzenlenmiş, yargı sistemleriyle gerçekleştirilen koruma şekilleriyile birleştirilmiş hakları kapsar. Bu haklar, çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal, ahlâkî ve ekonomik bakımlardan koruma altına alınması ve gelişmesi şeklindedir. Bu durum çocuk hakları, çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlâkî bakımlardan özgürlük ve saygınlık içinde, sağlıklı ve beklenen seviyede gelişebilmesi için hukuksal şartlar ile güvence altına alınan faydalardır. Çocuk haklarına değer veren hukuk kuralları, çocuğun önemini belirtmenin araçlarıdır. Bu haklar ve bunları güvence altına alan yasalar aracılığıyla çocuk, güçsüzlüğü ve özel ihtiyaçları önemsenererek korunur ve kollanır. Bu sayede insan hayatının en iyi ancak en duygusal dönemini kapsayan çocukluk dönemi uygun biçimde yaşama ve gelişme olanağına kavuşur (Akgül, 2015).

Bu nitelik, çocukların vücut, his, ussal ve geleceğe emin adımlarla ilerlemeleri açısından himayesinin birinci evleviyeti taşıması manasına gelir. 1990 yılında New York'ta toplanan “Dünya Çocuk Zirvesi”, tüm memleketlere “çocuklara birinci öncelik” prensibini rehber edinmeleri davetinde bulunmuştur. Bahsedilen prensip çocukların asıl ihtiyaçlarının iyi günde, zor günde gerek milli ve milletlerarası seviyelerde gerekse aile dâhilinde mevcut kaynakların ayrılması sırasında yukarı seviyeye taşıması gerekliliğini ifade etmektedir. Büyüyüp gelişmek için çocuğun elinde tek bir olanak vardır. Ayrıca, bu büyüme ve gelişme süreci oldukça duyarlı ve nazik bir nitelik arz eder. Bu sebeple “birinci öncelik ilkesi” gereğince, çocuğun faydaları daima her şartta öncelikle himaye edilmelidir (Serozan, 2005).

Çocuk anayasasında bulunan bağları denetleyen hukuk düzenlemeleri, genellikle hükmedici şartlardır. Diğer bir söyleyişle şahıslar bu içerikte yasalarda derlenmiş olan münasebetlerin içeriğini ve boyutunun aksini yapamaz. Örneğin, velilik ve vasilik hükümetin gözetimi doğrultusunda elde edilir. Yasalar, ebeveyn ve çocuklarının çocuk haklarına kendi kendine dâhil olma sorumluluğu vermiştir. İster hususi tüzük isterse yasa tüzüğü olsun, çocuk tüzüğünün yerine kabul edilen şartlar

derlenirken halk tüzüğünün devlet faydası, devlet nizamı ve güçsüzlere sahip çıkılması gibi prensiplerin büyük katkısı olmuştur. Bununla birlikte, hukukun başlıca prensiplerinden olan toplumsal hükümet ögesi, bu durumdaki kanun şartlarının fikir beyan etme ve sunulmasında yaygın etkisi vardır (Akyüz, 2013).

Çocuk hukukunda kuralların derlenmesinde anlaşma serbestisine yer ayrılmıştır. Ebeveyn ve çocuklar arasındaki uyumun hangi yöntem ile ve hangi şartlarda sağlanacağı belirtilmiştir. Çocuklar gelişi güzel nüfusa alınamazlar, ebeveynlerin yetkisi ile çocukluktan men edilemezler. Evladın birden çok soy bağı olamaz, mahkeme kararı olmadan da soy bağından men edilemez. Bununla birlikte taraflar Anayasa’da belirtilmiş olan bağlantıların konusunu ve büyüklüğünü değiştiremezler. Örneğin, ebeveynler kanunu kendileri değiştirerek ebeveynlerden birinin veli olmasına hükmedemezler. Çocuğu belirli olgunluktan önce çalıştırılmazlar. Çocuk hukuku düzlemindeki hemen hemen tüm prosedürler noterler veya hâkimler vasıtasıyla belirlenir. Zayıfların güvenliği şimdiki anayasada önemli bir yere sahiptir. Çocuklar zayıfların gruplandırılması mevzuunda özel görüşleri ayarlama yardımcıdırlar. Hukukun “toplumsal mevki” prensibi içinde içten ve doğal kuvvetsizliği olan çocuklar, zayıfların korunması konusuna göre, ebeveynleri ile birlikte imkânına sahip olarak topluluk ortamında güven altına alınması konusunda önceliğe sahiptirler (Akyüz, 2013).

1.1. Araştırma Problemi

İnsan hakları ve demokrasi kültürü, çocuk hakları konularında sağlanan ilerlemeler günümüzde çağdaş toplum olmanın temel göstergeleridir. Türkiye’de bu alanda kısa dönemde ilerlemelerin sağlanması için zihniyet değişikliğine, yapısal değişikliğe ve uygulama değişikliğine gereksinim vardır. Her alanda gerçekleştirilecek çalışmaların kalitesi, bu dönüşümlerin sağlanmasına bağlıdır. İnsan hakları ve çocuk hakları ile ilgili tüm tarafların bilgilendirme ve eğitim görme hakları vardır. Öğrenmeye açık bir toplum olarak, öğrenen kurumların ve öğrenen bireylerin aktiviteleri, demokrasi ve insan hakları kültürünün geliştirilmesine önderlik edecektir. Toplumun geleceği olan çocuklarımızın yetiştirilmesinde sorumluluk alanların rolleri, günümüzde büyük bir anlam taşımaktadır. Onların liderliğinde ve çocukların katılımıyla gerçekleştirilecek demokrasi ve insan haklarını öğrenme ve uygulama ortamları, gelişmenin filizlendiği çağdaş ortamlar olacaktır (Cılga, 2001).

Gelişmekte olan Türkiye’de çocukların ve gençlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve yaşam niteliklerinin yükseltilmesi için toplumsal birikimin önemini kavrayarak ulusal ve uluslararası iş birliğine girilmesi bilinçli çabalara yol gösterecektir. Türkiye’de çocuğun hak ve çıkarlarını gözeten, yaşama, bakılma, korunma, yetiştirme, gelişme ve katılma haklarını eşitlikçi bir anlayışla geliştiren, çocuğun varlık olarak değerini yücelten, düşünce, istek ve eğilimlerine saygı gösteren bir çocuk hukuku düzeninin oluşturulması ve uygulanması temel gereksinimdir (Cılga, 2001).Çocuğun korumasız olması, bu durumun herkes tarafından bilinmesi ve bazı kesimlerce çocuğun toplumda birey olarak kabul görmemesi çocuk haklarının ne kadar önemli olduğunu ve araştırılması gerektiğini vurgular niteliktedir. “Çocuk Hakları” kesinlikten yoksundur ve “tanım peşinde bir slogan” olarak betimlenir. Çocuk hakları meselesi kuşkusuz karmaşıktır ve toplumsal soruların yanı sıra felsefi, ahlaki ve yasal sorular da getirir (Rodham, 1973).

Çocuklara ve dolayısıyla insanın saygınlığına yönelik talepler arasına kişisel dokunulmazlık, özerklik, etiketlenmeme özgürlüğü ve insan ırkının herhangi bir meşru üyesine gösterilen saygıyı görme haklarını belirtmek mümkündür.Şu anda çocuklar, yetişkinlerin tam, özgür bir yaşam için vazgeçilmez gördükleri haklardan yoksunlar. Çocuk haklarının son kategorisi çocukların var olan reşitlik yaşına ulaşmadan önce ana babaları karşısında daha fazla bağımsızlığa sahip olmaları gerektiğini ileri sürer. Çocukların ilgi ve koruma gerektiren özel ihtiyaçları vardır ve çocuklar olarak ihtiyaçlarını karşılamak üzere özel olarak hazırlanmış hakları olması ve bu hakların çocukların kendisi ve herkes tarafından bilinip uygulanması gerekir (Franklin, 1993).

Çocukları her türlü ihmal ve istismardan kurtarmak, yasal ve toplumsal açıdan korunmalarını ve geleceğe hazırlanmalarını sağlamak hem toplum kalkınması hem de insan hakları açısından son derece önemlidir. Sorunları çözmenin ilk adımı ise bu çocukları ve sorunlarını bütünüyle tanımaktır (Şişman, 2006). Çocuk hakları konusuna olan ilgi ve verilen önem son yıllarda oldukça artmıştır. Fakat çocuk haklarını çocukların ve genel olarak toplumun ne kadar bildiği, özen gösterdiği ve uyguladığına yönelik çalışmalar oldukça azdır.Çocuk hakları sözleşmesinde yaşama, gelişme, korunma, bakım ve katılım hakları çerçevesi altında çocukların sahip olduğu haklar belirtilmiştir. Her çocuğun kendi hakkını bilmesi, koruması ve diğer

çocukları da bilgilendirmesi ve onları gözetmesi açısından haklarının neler olduğunu bilmesi oldukça önemlidir. Bu sebeple çocukların çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerini belirleyen geçerli ve güvenilir ölçeklerin varlığı ve bu ölçekler vasıtasıyla çocukların çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerinin belirlenmesi, onların sağlıklı birer yetişkin bireyler olmaları konusunda oldukça etkilidir.

Buna göre araştırma problemi şu şekilde belirlenmiştir:

1. İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerini ölçmeye yönelik geliştirilen ölçek geçerli ve güvenilir midir?

Belirlenen temel problem doğrultusunda araştırılan alt problemler aşağıdaki gibidir:

1. İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerini ölçmeye yönelik geliştirilen ölçeğin kapsam geçerliliği sağlanmış mıdır?
2. İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerini ölçmeye yönelik geliştirilen ölçeğin yapı geçerliliği sağlanmış mıdır?

Bu alt probleme yönelik aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 2.1. Geliştirilen ölçeğin yapı geçerliliği kapsamında açımlayıcı faktör analizi sonuçları literatürde kabul edilebilir değerler arasında mıdır?
- 2.2. Geliştirilen ölçeğin yapı geçerliliği kapsamında doğrulayıcı faktör analizi sonuçları literatürde kabul edilebilir değerler arasında mıdır?

3. İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeyleri hangi kişisel özelliklere göre anlamlı farklılık göstermektedir?

Bu alt probleme yönelik aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- 3.1. İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeyleri, öğrencilerin cinsiyet durum değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- 3.2. Öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeyleri, öğrencilerin sınıf düzeyi durum değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- 3.3. Öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeyleri, öğrencilerin annelerinin eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

3.4. Öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeyleri, öğrencilerin babalarının eğitim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

3.5. Öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeyleri, öğrencilerin kardeş sayısı durum değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

3.6. Öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeyleri, öğrencilerin yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim birimi durum değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

3.7. Öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeyleri, öğrencilerin anne-babalarının birlikte yaşama durum değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

3.8. Öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeyleri, öğrencilerin kendilerine ait bir odaya sahip olma durum değişkenine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

1.2. Araştırmanın Önemi

Toplumların geleceği, çocuklarının, bedenlen, ruhen, ahlaken ve fikren iyi gelişmesine ve eğitilmesine bağlıdır. Bu ise, çocuğun toplum içindeki hukuki durumunu düzenleyen kurallarla yakından alakalıdır. Bu kuralların, insanların haysiyet, hak ve hürriyetlerine uygun düzenlenmesinde çocuğun olduğu kadar, ulusal ve uluslararası toplumun, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesinin deyişi ile “insanlık ailesinin” de çıkarları vardır. Bu düzenlemenin insan haysiyet, hak ve hürriyetlerine uygunluğu, çocuğun ve toplumun geleceğinin teminatını teşkil eder (İnan.1968).

Aktürk'ün (2006) “Avrupa Birliği sürecinde Türkiye’de çocuk hakları ve güvenliği” konulu çalışmasında Avrupa Birliği sürecinde Türkiye’de birçok alanda olduğu gibi çocuk hakları konusunda da istenen sonuçların alınamadığı sonucuna varılmıştır. Bu sebeple Türkiye’nin çocuk politikasını yeniden ele alarak bu konuda toplumsal bilinç oluşturmaya yönelik çalışmalar yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Kobat (2009) tarafından yapılan araştırmada Çocuk haklarının ulusal ve uluslararası hukukta geçmişten günümüze kadar olan gelişimi ve günümüzdeki durumu incelenmiştir. Araştırma sonucunda çocuk haklarında, ulusal ve uluslararası hukukta

günümüze kadar olan gelişmeler çok yetersiz bulunmuş, geleceğimiz olan çocukların haklarının daha ileri bir noktaya getirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

İnsan ve çocuk hakları sorunu, bütün ülkelerin gündemindedir. Bütün ülkelerin hükümetleri, insan hakları ihlallerine meydan vermemeyi başlıca görev olarak kabul etmek durumundadır. Ancak insan haklarının korunması görevi, sadece hükümetlerin başarabileceği bir iş değildir. Bu görev, bütün kuruluşların, bütün insanların iş birliğini gerektirmektedir. Bu çerçevede içerisinde, insan hakları bilincinin ve insan haklarının tam olarak benimsenerek, uygulanması için gerekli sorumluluk duygusunun toplumda ve bütün insanlarda bulunması büyük önem taşımaktadır (Başbakanlık 2005). İnsan ve çocuk haklarının korunup geliştirilmesi, kamu güvenliğini tehdit eden bir unsur değil, bilakis bireylere onurlu bir yaşamın tüm koşullarını sağlaması yönüyle kamu düzeninin, huzurun ve esenliğin teminatıdır (Başbakanlık 2005).

Çocuk haklarının aileler, öğretmenler ve genel olarak toplum tarafından ne kadar bilindiği ve nasıl uygulandığı hakkında çalışmalar fazla değildir. Türk Dünyasındaki kardeş ülkelerde haklarını bilen, yaşayan ve davranış kültürüne dönüştüren bir gençliğin yetişmesine katkıda bulunmak; çocuk haklarını günlük hayatla ilişkilendirerek anlaşılmasını kolaylaştırmak; çocuk haklarını teorik, pratik, felsefi ve hukuki anlamda Türkiye ve Türk Dünyası'ndaki kardeş ülkelerde çocukların sorunlarını dikkate alarak gençlerle birlikte yorumlamak; insan bütününe, yaş cinsiyet, ırk gibi ayrımlar gözetmeksizin hangi haklara sahip olduğunun farkına varması yönünde ve insan hakları kültürünün çağımızdaki çerçevesinin bütün yönleriyle kazanmasına yardımcı olmak; risk altındaki çocukları birinci gündem maddesi olarak izlemek ve toplumsal çocukluk projesi çerçevesinde sorunlarının çözümüne yönelik uygulamaları başlatmak; çocuk hakları alanında duyarlı ve bilinçli çocuk hakları savunucuları yetiştirmek; çocuk hakları kültürünü yaygınlaştırmak amacı ile yeni çalışmalara ihtiyaç vardır (Yalçın, Bay ve Ekmekçiöğlü, 2008).

Tüm bu açıklamalar göz önünde bulundurularak araştırmanın, çocukların “çocuk hakları” konusundaki bilinç düzeylerini belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirilmesi, ilkökul öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerini ölçmeye yönelik ölçek sayısının oldukça sınırlı olması ve bilinç düzeylerinin ölçmesi bakımından farklı bir örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

1.3. Araştırmanın Amacı

Ülkemizde ve yurtdışında yapılan araştırmalar incelendiğinde ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerini belirlemeye yönelik ölçek geliştirme çalışmalarının ve bilinç düzeyi belirleme çalışmalarının oldukça az olduğu görülmüştür. Yine ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerini belirlemeye yönelik ölçek geliştirmeyi konu alan araştırmalar incelendiğinde, “okulda, evde ve öğrenci için önemi” şeklinde farklı alanlarda bilinç düzeyini belirlemeye yönelik çalışmaların ülkemizde bulunmadığı, yurtdışında ise oldukça az olduğu görülmektedir.

Yapılan incelemeler sonrasında bu araştırmanın genel amacı ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerini belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmek ve bilinç düzeylerini belirlemektir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Araştırma, Tokat ili genelindeki ilkokullarda 2017 – 2018 ve 2018 – 2019 eğitim öğretim yılında 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören 501 öğrenciden elde edilen veriler ile sınırlıdır.
2. Araştırma, öğrencilere verilen formlardan elde edilen bilgilerle sınırlıdır.

1.5. Araştırmanın Varsayımları

1. Araştırma sırasında geliştirilen veri toplama aracının, öğrencilerin görüşlerini tam olarak ifade ettiği, onların seviyesine uygun olduğu ve öğrencilerin de ölçek maddelerini içtenlikle cevapladıkları varsayılmıştır.
2. Ölçme aracının kapsam geçerliliği için başvurulan uzman görüşlerinin yeterli olduğu varsayılmıştır.

1.6. Tanımlar

Çocuk: Biyolojik olarak 18 yaş altında olan, bütün canlılar içinde en uzun bakımı, korunmayı ve sevgiyi gerektiren, bir toplumun ilerleyebilmesi ve kalkınabilmesi bedensel, ruhsal ve sosyal yönden ancak onların sağlıklı gelişmesiyle mümkün olan birey olarak ifade edilebilir (Bostancı ve diğerleri, 2006).

Çocuk Hakları: Dünya çocuklarının refah ve mutluluk içinde yaşamaları, istismar ve ihmallerden arınmış bir hayat sürmeleri ve olması gerektiği gibi sadece çocukluklarını yaşamaları için oluşturulmuş bir haklar dizisidir (Erbay, 2010).

Çocuk Hakları Hareketi: Çocuğun bir nesne/veya hiç kimse olmama durumunu sorgulayan ve salt çocuk sayıldıkları için birçok haktan yoksun bırakılmalarına tepki duyan bir yaklaşımdan doğmuştur (Atılğan ve Atılğan.2009).

Korunma Hakkı: Çocukların sahip olduğu bütün hakların korunmasını ifade eder (Polat, 1997).

Katılım Hakkı: Çocuğun, düşüncelerini serbestçe ifade edebilme, kendisini ilgilendiren konularla ilgili kararlarını belirtebilme ve uygulayabilme, ailede ve toplumda aktif bir rol kazanmasını sağlamaya yönelik haklar olarak ifade edilmektedir (Uçuş, 2009).

Çocuk Hakları Sözleşmesi: Bütün çocukların içinde buldukları durumun geliştirilmesi, toplumun aktif ve sorumlu bir üyesi durumuna gelebilmesi için ayrılan kaynaklardan yararlanma hakkına sahip olması fikrine dayanan, çocuk refahı alanında çocukların yaşatılması, korunması ve geliştirilmesi açılarından yeni yaklaşım, ilke ve standartlar getiren yazılı metindir (Cılga, 1999).

Bildirge: Bir mesele hakkında kamuoyuna açıklamada bulunmak üzere resmi bir daire, bir kurum veya özel kişiler tarafından hazırlanan yazı (Meydan Larousse, 1986).

Beyanname: Hükümetler tarafından kabul edilen, hukuki veya fiili bir durumun varlığını belirten, bildiren veya ilan eden belge (Meydan Larousse,1986).

Sözleşme: Hukuki sonuç doğurmak amacıyla iki veya daha çok kişi tarafından karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarıyla gerçekleşen hukuki işlem (Meydan Larousse.1986).

Yaşama Hakkı: Çocuğun bir bireyin ihtiyacı olan yeterli yaşam standartlarına sahip olması, fiziksel ve ruhsal gelişimi için gerekli ve yeterli şartlara sahip olması ve sağlık hizmetlerinden yararlanarak fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı şekilde yaşamasını sağlamaya yönelik haklar olarak ifade edilmektedir (Hodgkin ve Newell, 1998).

Gelişim Hakkı: Çocuğun eğitim, bilgilenme, oyun, boş zaman ve kültürel etkinliklere katılma, düşünce din ve vicdan özgürlüklerini ifade eden haklardır (Hodgkin ve Newell, 1998).

İKİNCİ BÖLÜM

II. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Çocuk Hakları Eğitiminin Önemi

2.1.1. Çocuk Hakları Eğitiminin Çocuklar Açısından Önemi

Çocukların ailelerine karşı ödevlerini yerine getirmelerinin ve diğer insanların haklarına hürmet ederek büyümelerinin en mühim sebebi terbiyedir. Çocuk hakları terbiyesi, haklar ve güven altına alma durumundaki malumatların bilgilendirilmesi, bunların tutum ile davranışlara dönüştürülmesini niteleyen insan haklarının ön şartını oluşturur. Çünkü insan olarak haklarımızın bizim için ne denli önemli ve vazgeçilmez olduğunu düşünecek olursak, çocuk haklarını da o kadar kolay içselleştirebilir, uygulayabiliriz (İnan, 1968). Bu nedenle, çocuk için insan hakları eğitimi, çocuk haklarıyla başlamalıdır. Çocuk hakları eğitimi, insan hakları eğitiminin temeli ve oldukça önemli bir altyapısıdır. Çocuk hakları eğitimi çocuklar açısından neden önemlidir? Böyle bir eğitim çocuklara, yetişkinlere ve topluma ne gibi yararlar sağlar?

Çocuklar, çocuk hakları eğitimi yoluyla hakları ve sorumlulukları konusunda temel bilgiler edinirler. Çocuk hakları eğitimi almayan çocuklar “hak” ve “sorumluluğun” birbirinden ayrılmaz niteliğini anlamakta güçlük çeker, hak sahibi olmayı, istedikleri her şeyi yapabilecekleri biçiminde algırlar (Uluç, 2008). Çocuk hakları eğitimi, çocukların demokratik değerleri anlama ve uygulamalarının en etkili aracıdır. Demokrasinin temel değerleri olan insan haklarına saygı, hoşgörü, barış, özgürlük ve eşitlik ortamı içinde yetişen çocuk, bu değerleri gelecek kuşaklara da aktarır. Çocuk hakları eğitimi, çocuğu toplum içinde sorumlu bir yaşantıya hazırlar. Çocuklar bu yolla demokratik sistem içindeki rollerinin bilincine varırlar. Çünkü bireyin kendini geliştirebilmesi, yaşadığı çevreyi ve toplumu kavrayabilmesi, sorunlarına ilgi duyup çözümüne katılabilmesi, toplumda aktif ve yararlı bir rol oynayabilmesi çocukluktan başlayarak haklarını bilmesine, hak ve sorumluluk bilinci edinmesine bağlıdır. Böylece etkin, özgür, sorumlu ve katılımcı yurttaş kimliği kazanan çocuklar toplumda demokrasinin yerleşmesine katkı sağlarlar. Çocuk hakları eğitimi gelişmiş bir yurttaşlık bilincine sahip olmak bakımından da çok önemli ve etkili bir araçtır.

Yapılan araştırmalar, kendi yaşamlarından uzak bir insan hakları ve yurttaşlık eğitiminin çocuklukta beklenen tutum ve becerileri geliştiremediğini göstermektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi “insanlar onur ve haklar bakımından eşit doğarlar “demektedir. Haklar doğuştan kendiliğinden kazanılır. Fakat doğumla kazanılan bu haklar ğrenilmedike ve kullanılmadıkça yok sayılır. Çünkü hakların yaşama geçmesi, gerçeklik kazanıp somutlaşması, bunlardan yararlanılması ihlal edildiğinde koruma yollarının işletilmesi önceden bilinmesine bağlıdır. ocuk hakları eğitimi bilgi edinme ve hak bilinci kazanmanın yanında, yalnızca ihlalden sonra değil, ihlalden önce de hakların korunması, yani ihlal edilmemesini de sağlar. Bireylere, özellikle de kamu yetkililerine sağlanan eğitim, olası ihlalci davranışların azalmasında etkili olur (Gülmez, 1994).

Çocuklar, hakları konusunda bilinçli olarak yetiştirilmedikleri zaman hem haklar gereğince kullanılmaz hem de ihlal edildiğinde hukuki yollara başvurulması yeterince düşünülmez. İnsanlar birtakım hakları olduğunu sadece haklarını öğrenmekle kalmayıp, öğrenmekle beraber haklarını kullandıklarında ve sahip çıktıklarında tam anlamıyla kavrarlar. Gündelik yaşamda kullanılmayan ve korunmayan hakların bizim için bir önemi yoktur bu sebeple insanların haklarının başkaları tarafından veya devlet tarafından çiğnenmesinin önüne geçmek için haklarını bilen, gerektiğinde gerektiği yerde bilinçli bir şekilde kullanabilen bireyler yetiştirilmeli. Çocuğa gereken ilginin verilmemesi ve sömürüden korunmaları konusunda ocuk hakları eğitimi etkin bir rol oynar. Aynı şekilde ocuk hakları eğitimi çocukların kendi akranlarıyla aynı olanakları elde etme ve diğer çocuklarla birliktelik duygusu geliştirme olanağı sağlar ve ocuk, yaşantısında eşitlik ilkesine dikkat etmeyi öğrenir (Akyüz, 2013).

2.1.2. ocuk Hakları Eğitiminin Yetişkinler Açısından nemi

Birleşmiş Milletler ocuk Hakları Komitesi (BMHK) ocuk hakları eğitiminin yetişkinler açısından amacını ve değerini şu şekilde sıralamıştır. ocuk Hakları eğitimi, onların temel haklarının öneminin anlamalarında rol oynar. Demokratik ortamlar oluşmasına önemli katkı sağlar. Çocuklara ilişkin uygun olmayan davranışların değiştirilmesini sağlar. Risk altındaki çocuklara ilişkin ön yargıları yok eder ve onları olumsuz açıdan etkileyen kültürel uygulamalarla savaşır.

Ebeveyn eğitim görevlileri ve toplum hayatındaki diğer yetişkin bireyler çocukları üzerinde rahatça baskıda bulunabilecekleri objeler olarak görmemeleri ve onların da hayata gözlerini açtıkları andan itibaren bir yetişkinin sahip olduğu tüm haklara sahip olduğu bilincine varmaları gerekir. Toplumda ebeveynlerin ve eğitim görevlilerinin, eğitim ve katı kurallar hakkında geniş yetkilere sahip olmadığını bilmeleri, konunun dışındaki komşu akraba gibi kişilerin onlara kötü muamele yapmasına izin verilmemeleri ve böyle bir durumda gerekli kurumlara bildirmeleri gerektiği bilincine sahip olmalarını sağlar (Hodgkin ve Newell, 2003).

Çocuk hakları eğitiminin yukarıda ifade edilen faydaları değerlendirilerek Çocuk Haklarına Yönelik Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (ÇHS) taraf devletleri çocuk haklarını toplumdaki herkese öğretmekle görevli tutmuştur (M42). Sözleşme'nin taraf ülkelerde faaliyete girmesinin denetlenmesinde yetkili Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Kurulu (BMÇHK) Çocuk Haklarının okul ve Eğitim sistemine Ebeveyn eğitimi programlarına aşağıda açıklanan görevlilerinin hizmet öncesi ve hizmet içi Eğitim programlarına geçilmesini tavsiye etmiştir. Öğretim görevlileri adli makamlar gözetim ve ıslah kurumlarda çalışanlar, sosyal Kamu kuruluşları, basın organları, askeriye güvenlik teşkilatı, pedagoğ ve aile hekimleri gibi kurumlarda çalışanlarda çocuklara dair karar alma organlarında yer almaktadırlar. Bu gruptaki kişiler ve ebeveynler, çocukların kendi hakları hakkında eğitilmelerini sağlamalıdır. Çünkü toplum hayatında olumsuz gelişmelerin ortadan kaldırılması çocukların kendi haklarını bilmeleri ve sorumluluklarının farkında olmalarıyla, aynı zamanda ailelerinde bu konuda eğitilerek bilinçli olmalarıyla düzelecektir. Bu sebeple çocuklar okul öncesi yıllardan itibaren tüm eğitim hayatı boyunca hak ve sorumlulukları hakkında bilgilendirilmeli ve bilinçlendirilmelidir. Çocuk hakları eğitimi konu olarak bir tek çocuk hakları sözleşmesinin tanıtılması hedefiyle yapılan kampanyalar biçiminde anlaşılmamalı. Çocuk haklarını hazırlayan ulusal ve milletler arası kurallar çocuk hakları öğretim ve eğitimini de içermektedir (Uluç, 2008).

2.2. Çocuk Haklarının Tarihi Gelişimi ve Uluslararası Hukukta Çocuk Hakları ve Çocuk Haklarının Tarihi Gelişimi

Bu kısım iki ana başlık içerisinde incelenmiştir. İlk ana başlık altında eski hukuk düzenindeki ilerlemelere kısaca değinilmiştir. İkinci ana başlık altında ise yeni hukuk düzenindeki ilerlemeler gözden geçirilmiştir.

2.2.1. Eski Hukuk Sistemlerindeki Gelişmeler

Çocuk, eski çağlardan beri toplumların alakadar olduğu bir mevcudiyettir. Lakin bu alakanın kalitesi, genişliği ve tarzı tarihsel ilerlemelerde farklılıklar oluşturmaktadır. Söz konusu bu farklılıklar, toplumların çevre, irfan ilerlemesine, teşkilatlanmasına ve halk içindeki hâkimiyet şartlarına tabi olmaktadır. Eğitimsiz toplumlarda çocuğa, ebeveyne maddi kazanç elde etmek için bir varlık olarak bakılmaktaydı. Misal, oğlan çocuğu balık tutarak, avcılık yaparak, kız çocuğu ise ev sorumluluklarına katkıda bulunarak hane içerisine maddi fayda elde edebilirdi (İnan, 1968).

Benzer iktisadi şartlar çocuğu bir engel haline de sürükleyebilmekteydi. Bilhassa, maddi kriz süreçlerinde çocuk büyütmenin zor bir sıkıntı olarak görülmesi, çocuğa karşı negatif bir davranışta bulunmaya sebep oluyordu. Kendisinden maddi fayda bulunamayacak halde olan engelli, güçsüz, rahatsız çocuklar ile, hizmetini yüklenecek yakını olmayan çocukların toplum dışına itilmesi, üstelik ortadan kaldırılması olağan hadiselerdendi. Böylelikle faydalı çocuk ve dışlanan çocuk ayırımında bulunulurdu. Diğer açıdan, ebeveyn devlet bağlantılarında çok yönlü ebeveynin güç olduğu süreçlerde, yukarıdaki fikirlerin de tesiriyle çocuk üzerinde aile büyüğünün limitsiz sorumluluğu bulunuyordu. Çocuğun himayesinden çok onun toplumsal görevine elverişli olarak pozisyonunun belirlenmesi önem taşıyordu (İnan, 1968).

Çocuk problemine bu şekilde bakılınca, çocuğu alakadar eden her türlü ilişkiler açısından, anne-babanın, ailenin ve diğer şahısların kazançlarının çocuğunkilerden evvel düşünülmesi, üstelik çocuğun faydalarının hiç hesaba katılmaması normaldi. Ailenin fonksiyon yitirme, buna karşılık devletin ebeveyn karşısında kuvvetlenme doğrultusunda bir mübadele başlayınca, devlet ebeveyni gözden geçirme imkânı kazanmıştır. Devlet, kendi menfaati yönünde ebeveyni kontrol etmeye başlayınca, toplumsal alaka çocuğun himayesi doğrultusunda yoğunlaştırılmış olmuştur. Çocuğun himayesi doğrultusundaki toplumsal alaka önceleri dini tesir altında ve dini vasfındaki kuruluşlar vasıtası ile olmuştur. Bu alakanın, dini sebepler dışında toplum penceresinde kurumsallaşması 19.yy'da doğmuştur.

Bu ilerleme zarfında aile büyüğünün çocuk üstünde sınırsız hâkimiyeti gittikçe çocuğa yönelik hizmet ve himaye altına alma sorumluluğuna dönüşmüştür. Devlet, giderek bu sorumluluğun yerine getirilmesine dair etkili bir kontrol icra etmeye

başlamıştır. Bu şekilde, çocuk problemini ele alan meşru düzenlemelerde çocuğun faydaları, mevzubahis olabilecek her şey öteki faydalardan çok daha fazla ilgi kazanmıştır. Lakin 20.yy ilk yarısında meydana gelen iki dünya savaşının ve onları seyreden türlü toplumsal eylemlerin artmasıyla fazlalaşan sahipsiz, fakir, gayrimeşru, vb. çocuklar ve bunların problemleri, çocuk hakları ve bu hakları ele alan çocuk hukukunun ilerlemesini süratlendirmiştir. Hukuksal tertiplerin çocuğun ehemmiyetinin korunmasına çevrilmesiyle hukukun yalnızca güçlülerin haklarını himaye eden kaideler olmaktan çıkarak güçsüzlerin, korunmaya ihtiyacı olan insanların problemleriyle alakadar olması üzerinde ilişki kurmaktadır (Akyüz, 2013).

2.2.1.1. Atina'da

Eski Atina'da, Aristo'nun yaşadığı sürece kadar, küçük çocukların katledilmesi uygulamalarına karşı töre ve nizami kısıtlamalar olmamaktaydı. Aristo çocuğun katledilmesi töresinin kısıtlanması fikrinde olmasına karşın, buna sert tepki göstermemiştir. Aristo'ya bakılırsa, baba ve çocuk arasındaki bağlantıyı düzenleyecek bir haktan bahsedilemez. Zira, hakla alakalı bir kural adil ve hür bireyler arasında varsayılabılır. Kesin olarak babasına ait olan çocuk için haksız muameleye maruz kalma diye bir problem olamaz. Diğer bir söylemle, birey olarak bir itibar kazanmayan çocuk, babasına aittir. Aristo, toplum faydasını göz önüne alarak engelli çocukların yaşamının sürdürülmemesinin uygun olduğu kanısındadır. Eski Atinalılar, çocuğun tabiatı konusunda çağdaş değerlere yönelik oldukça değişik fikirlerine karşın, eğitime büyük ilgi göstermişlerdir. Platon, gençliğin eğitimi üstünde ilgiyle durmuştur. Platon'un en mühim konuşmalarının bazıları fazilet ve atılganlığın öğretilip öğretilmeyeceği problemlerini olmuştur. Platon, fazilet ve atılganlığın tedris edileceğine inanmıştır. Bununla beraber, söz dinlemeyen çocukların sopa ile ürkütebileceğini onaylamaktadır (Karadeniz, 1974).

Eski Atina'da babanın çocuk üstünde otorite hakkı vardır. Lakin babanın bu hakkı çocuğun kanunlara göre ergin sayılacak yaşa geldiği zamana kadar sürer. Atina'da, devletin hızlı büyümesi, çocuğun ve çocuk haklarının bazı yönden devlet aracılığıyla himaye altına alınması neticesini de çıkartmıştır. Devletin bazı konularda, (misal, sorumsuz babanın mal mülkünü savurganlık yapmasına mâni olmak) karışma hakkı vardır (Karadeniz, 1974).

2.2.1.2. Roma'da

Roma hukukunda çocuklar, aile reisinin (pater familias) sınırsız hâkimiyeti (patria potestas) altındaydı. Aynı anda, bir çeşit aile yargıcı durumunda olan aile reisi, yanlış davranışlarda bulunan, yapmaması gereken hatalar yapan, kusurlu, kötü davranışları olan çocuklara hesap sorma ve cezalandırma yetkilerine sahipti. Hatalı bulduğu çocuklarını canını acıtabilir, bir yere kapatabilir ve yaşama hakkını elinden alabilirdi. Aile babasının çocuğu satmak, kiralamak, yeni doğmuş çocukları atmak ve öldürmek haklarına da sahipti. Roma'nın eski devirlerinde baba hâkimiyeti, özel bazı nedenlerle sona ermediği sürece, çocuğun bütün yaşamı boyunca hiçbir sınıra tabi olmaksızın devam ederdi. Bu dönemde aile reisinin kesin yetkisine herhangi bir biçimde karışmak söz konusu dahi olamazdı ve bu yetkileri denetleyecek bir makam yoktu (Karadeniz, 1974).

Ancak zamanla gücü artan devlet, giderek ailenin iç meselelerine karışmaya başlamıştır. Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra, çocukların yükümlülüklerini doğuran hukuksal işlemlerinden dolayı, aile reisinin bazı şartlar altında sorumlu olacağı belirtildi. Ebeveyn ile çocuklar arasında karşılıklı nafaka yükümlülüğü kuralının konulması ile aile reisi hâkimiyeti biraz daha zayıflatıldı. Cumhuriyet döneminin son yıllarında bazı hâkimler, aile reislerinin egemenlik haklarını kötüye kullanmalarını ortadan kaldırmak üzere tedbirler almaya başladılar ve hatalı görülen ebeveynlerin çocuklarına verilecek cezaları en aza indirdiler. Bu durum ilk imparatorluk döneminde (M.Ö. 27; M.S. 235-284) sürmüştür.

M.S. 250-527 döneminde eski Yunan hukukunun ve Hıristiyanlığın etkisiyle aile reisi hâkimiyeti oldukça sınırlandırılmıştır. Çocuğun yaşama hakkı üzerinde karar verme yetkisi imparator I. Konstantin zamanında tümüyle kaldırılmıştır. M.S. 374'de İmparator Valention ve Giation'un karşılıklı yönetimleri sırasında çıkarılan bir kanun ile de yetişkinlik çağına erişmemiş bir çocuğun öldürülmesi, bilerek insan hayatını elinden almak olarak cezalandırılmıştır. Hatta yeni doğan çocuklarını öldüren aile reisleri ölüm cezasına çarptırılmaya başlamıştır.

Çocukların bırakılmaları ve satılmaları yasaklanmıştır. Hıristiyanlığın insan haysiyetine ilişkin ilkelerinin etkisi ve çocuğun ebeveynine karşı bazı haklara sahip olmaya başlaması ile (iaşe, cihaz, evlenme hediyesi isteme gibi) aile reisi

hâkimiyetinin katılığı yumuşamıştır. Jusniansus döneminde, artık aile reisi hâkimiyeti yalnız eğitime amacına yönelik cezaları içeren bir nitelik kazanmış, çocuklarını yetiştirmek ebeveynlerin bir görevi olarak düşünölmeye başlanmıştır (Kaser, 1971).

2.2.1.3. Cermenler'de

Cermen hukukunda, biraz Roma hukukuna benzeyen, ev hâkimiyeti (munt) denen bir aile reisi hâkimiyeti kavramı vardır. Aile reisinin çocuk üzerindeki hâkimiyeti onun soy topluluğuna (sippe) kabulü ile başlar ve çocuğun bu andan itibaren haklarına sahip olur. Munt, asıl olarak çocuğun faydaları için aile reisine verilmiştir. Bu hukuk sisteminde de aile reisi, çocuk üzerinde her türlü kısıtlama gücüne sahiptir. Baba (ev reisi) hâkimiyet yetkisi ile çocuğu başkasına satabilmekte, para karşılığında hizmetçi olarak verebilmekte, hatta yaşamını elinden alabilmektedir. Çocuk üzerindeki bu yetki onun soy topluluğuna kabul edilip hayatta kalma hakkı kazandığı zaman son bulmakta, çocuğun yaşamının elinden aldirılması bilerek insan canına kastetme olarak cezalandırılmaktaydı (Fehr, 1937). Çocuk hayatta kalma hakkına babanın onu bilmesi ve güvence altına alması ile sahip olurdu. Bununla birlikte, çocuğun tamamen babaya bağımlı olması, onun korumasını da sağlamaktadır. Hatta o, çocuğu korumak, dışa karşı temsil etmek ve malları yönetmekle sorumludur. Aile reisi ile çocuk arasında mal ortaklığı vardır. Ayrıca baba, mallara verdiği zarardan dolayı yükümlüdür. Bunun haricinde çocuk hukuksal bağımsızlığa sahip değildir ve yetişkin olduktan sonra da bağımsızlık kazanamamaktadır. Fakat Cermen hukukunda babanın velayeti Roma hukukundaki gibi çocuğun hayatı boyunca devam etmemektedir. Çocuk yetişkin olunca değil, kendi geçimini kazanabilecek duruma geldiğini kanıtlayıp, baba evinden çıkınca aile reisi hâkimiyetinden kurtulmaktadır (Brunner, 1930).

2.2.1.4. Eski Türklerde ve İslam Hukukunda

Eski Türklerde, babaerkil bir aile düzeni vardı. Velayet babaya ait olmakla birlikte, babanın yokluğunda ana da bu hakkı kullanabilirdi. Eski Türklerde çocuklar aileleri tarafından toplumun kuralları içinde büyütölür ve korunurlardı. Çocuksuz aileler toplumda hoş görülmezdi. Bu sebeple ve “ocağın sönmesi” gibi bir mutsuzluğa düşmemek için çocuksuz aileler kimsesizleri ya da ebeveynlerin izni ile öteki çocukları velayetlerini alırlardı. Babalığın çocukları eğitmesi kendisi için bir görevdi. Hatta Kırgızlarda evlatlık kurumu için “terbiye verme” terimi kullanılırdı. Bu bize

evlatlık kurumunun, aile ocağını devam ettirmek yanında, evlat edinilen çocukların korunması, iyi yetiştirilip topluma kazandırılması amacı bulunduğunu da göstermektedir. Evlatlık alınan erkek çocuğa “tutucu oğul” denir ve o, çocuk edinen ölünce evlatlık mirastan hisse alırdı (Arsal, 1947).

Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleri ve İslam hukukunun uygulanması ile velayet hakkı sadece babaya ait olmuş, anneye de hızzâne hakkı verilmiştir. Bu hak esas olarak anneye, ya da akrabadan bir kadına tanınır; fakat babaya veya akraba erkeklerden birine de tanınabilirdi. Hızzâne, erkek çocuğa yedi yaşına, kız çocuğun da buluşa ermesine kadar bu hakka sahip olan tarafından yanında bakılıp yetiştirilmesi, zararlı şeylerden korunması demektir. Annenin bu hakkı kullanabilmesi için özgür, tam ehliyetli, çocuğa bakmaya muktedir ve çocuğun sağlığını ve ahlakını korumada güvenilir olması gerekir (Canan, 1981).

İslam hukukunda şimdiki anlamda çocuk edinme kurumu yoktur. Fakat bu kurum manevi evlatlık ve çocuk edinme adı altında Türklerde yaşamaya devam etmiştir. Hayır, yapmak isteyen ve servet sahibi kişiler bazı çocukları manevi evlatlığa alırlar, onlara mallarını da bağışlardı. Çocuk edinme ise çocuk sahibi olmayı karşılamakta, fakat caiz görülmemektedir. İslam hukuku, kimsesiz, buluntu çocukları alıp büyütmeyi bazı şartlarla dini bir görev kabul etmektedir. Osmanlı Şeriye sicillerinde görülen ve hukuksal sonuçları olmayan bu kurum evlatlık kurumu olarak kabul edebilir (Bilmen, 1950).Çocuğa ve onun eğitimine bakış yönü 19. Yüzyıldan beri hukuki metinlerde ve kültürde değişmeye başladığı görülmektedir. Bu değişimin ve gelişimin dikkat çeken yanları şunlardır:

1824’de Sultan II Mahmut, ilköğretim zorunlu kılan fermanını yayınlamıştır.Nisan 1847’de ilköğretim ve muallimleri hakkında bir Talimatname yayınlamıştır. Bu Talimatname, resmi makamların, ilkokul çocukları, muallimleri ve eğitimine olan yöresel bakışlarının değişmeye başladığını gösteren, muhtemelen ilk belgedir. Burada, “çocukların doğasından, oyun oynama, bunlardan zevk alma eğilimlerinden” söz edilmekte, yöresel sübyan mekteplerinin “dünya ve ahret için yeterli bilgileri veremediği” söylenerek zorunlu eğitim, Rüştüye mekteplerini de kapsar şekilde, altı yıla çıkarılmaktadır. Böylece resmî kurumlar, eğitimin daha çok “dünyevileşmesi” gereğine de inanmışlardır.

1860'lardan beri eğitimciler, yazarlar ailenin ve okulun eğitim yetkilileri üzerinde yöresel görüşlerden farklı düşünceler ileri sürmeye başlamışlardır. Bu görüşler, ailenin ve devletin çocuklara ve toplumun huzuruna olan sorumlulukları açısından ele alınmaya başlamıştır. Böylece artık, hiç değilse yazılı belgelerde “Çocuk; kendisine, doğasına, gelişip eğitilmesine saygı duyulması ve önemle ele alınması gereken bir varlık olarak değerlendirilmeye başlamıştır.”Bu yeni düşüncelerin üretilmesinin temel nedeni, Tanzimat döneminin çeşitli nedenlerle bolluk kazanan düşünce hayatı içinde bazı aydınların, toplumu ve devleti samimi bir özeleştiriden geçirmeleri, eğitime ilişkin değerler ve uygulamaları toplumun ve mevkiinin karşılaştığı felaketlerin temel sebeplerinden birisi yorumlamaların, gelişimin yeni bir eğitimle elde edileceğine inanmalarıdır (Akyüz, 1996).

2.2.2. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Çocuklara Tanıdığı Haklar

Sözleşme, çocukların hususi olarak hassas yerlerini bilmekte, çocukların bireysel (medeni), iktisadi, toplumsal ve geleneksel bütün hakları kendileri ile alakalı veya kendilerini destekleyen durumların bütünlüğünü kapsar. Bu hususiyet nedeniyle sözleşme, çocuk haklarını bütünsel yaklaşımla tertipleyen hukuksal bir konudur. Sözleşmede insan haklarıyla ilişkili tüm haklar çocuklara da verilmiştir. Fakat genel manada tüm kişilere yapılabilecek ölçüler çocukların mevzubahis olması durumunda arttırılmıştır. Bunun sebebi, muhtaç ve büyümekte olan bir insan varlığı çocuğun kişisel isteklerinin göz önünde bulundurulmasını sağlamaktır. Sözleşme, korunmaya muhtaç çocuklar, çocuk edinme, ilköğrenim, anne babalarla münasebetleri gibi sadece çocuklara has durumları detaylı bir şekilde ayarlamıştır (Akyüz, 2013).

2.2.2.1. Çocuğun Kişisel Hakları ve Özgürlükleri (Medeni Haklar)

Kişisel haklar, çoğunlukla dokunulmaz alan sayılan kişisel özgürlük teminatlarından oluşurlar. Kişisel haklar denilince, bireyin var olmak, gelişmek, özgür olmak ve saygı görmek konusundaki hakları anlaşılır. Kişisel hakların çevresi toplum/topluluk değil, ferttir. Birey sadece maddi varlık olarak değil, aynı zamanda manevi varlık, yani birey olarak ele alınır. Çocuk doğduğu andan başlayarak yetişkinlerle aynı seviyede kişilik ve kişilik haklarına sahiptir. Bu nedenle insan haklarına dair bildirgeler, sözleşmeler ve anayasalarda yer alan “herkes” kavramı içine çocuk da girer. Kişisel hakların korunması maksadıyla hazırlanan bildirgeler ve sözleşmeler uluslararası hukukta önemli yer tutarlar. Nitekim İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

(İHB), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Çocuk Hakları Sözleşmesi bunların başında gelmektedir (Akyüz, 2013).

Aşağıda ÇHS`de yer alan öncelikli kişisel haklar (medeni haklar) incelenmiştir.

2.2.2.1.1. Çocuğun İsim, Vatandaşlık, Kimlik ve Nüfusa Kayıt Hakkı

ÇHS'nin 8. maddesine göre, her 18 yaş altı olan doğumdan itibaren ad ve yurttaşlık hakkına, sahip olduğu derecede ebeveynlerin anlama ve ebeveynler tarafından sahiplenme hakkına sahip olmaktadır. Sözleşme çocuğun hüviyetinin ortadan kaldırılmasını yasaklamaktadır. Bu hüviyet, vatandaşlık, ad ve ebeveyn ilişkilerini (hısımlık) baz alır. Bu alana yasa olmadan müdahale etmek yasaktır. Çocuk, kimliğini oluşturan öğelerden ya da bir bölümünden yasa dışı biçimde eksik ise, devlet özel yardım ve koruma yöntemleri olarak kimliğin tekrardan yapılmasını sağlamakla sorumludur. Kimliğin korunması, hem kimliğe yasa dışı müdahale edilmemesini, hem de çocuğun soyunu, nüfus kaydı vb. küçüklük dönemine dair kayıtların tutulmasını kapsar. Doğum belgesine sahip olmak ve nüfusa kayıt yaptırmak çocukların en önemli haklarından. Çünkü doğum kaydı, mevki, bir çocuğun kendisini tanıdığı ilk belgedir. Bu doküman, çocuğun vatani açısından taşıdığı önemi ve yasalar karşısındaki yerini gösterir. Vatandaşlık hakkı, bir ülkenin vatandaşlarına sağladığı hakların ve ayrıcalıkların gerçekleşmesine imkân sağlar. Çocuğun sağlık bakımı, hastanede tedavi görmesi, okula kayıt yaptırabilmesi, beslenme programlarından yararlanabilmesi için birçok ülkede doğum belgesine sahip olması gerekmektedir (Akyüz, 2013).

Doğum belgesi, bazı haklara ulaşabilmenin yanı sıra, insanların korunması için de gereklidir. Örneğin bir genç henüz askerlik yaşına gelmediğini, herhangi bir işte çalışmayacak veya evlendirilmeyecek kadar küçük olduğunu, hukuka aykırı hareketlerle itham edildiğinde özel yargılama kurullarına tabi tutulması gerektiğini fakat doğum belgesi ile kanıtlayabilir. Çocukların nüfusa kayıt ettirilmeleri ve doğum belgesine sahip olmaları tek tek çocuklar için olduğu kadar ülkeler için de önemlidir. Çünkü bir ülkede kaç kişinin yaşadığını bilmek devletin okullarını, sağlık kurumlarını diğer hizmetlerini ayarlayabilmesi için gereklidir.

2.2.2.1.2. Çocuğun Düşüncesini İfade Etme Hakkı

ÇHS'nin 13. maddesine göre, çocuk düşüncelerini istediği gibi dile getirme payına sahiptir. Bu adaletin, memleket sınırlarına tutumlu olmadan nominal, sözlü, matbu bir şekilde ya da 18 yaş altı olan bireyin istediği bir araçla herhangi bir bilgi ve fikirlerin tahkik yapılması, elde edilmesi, verilmesi ve ifade etme serbestliğini kapsar. Bu adaletin değerlendirilmesi sadece; bir kimsenin kendi paylarına ve saygınlıklarına saygı, milli emniyetin, devlet düzeninin, devlet sağlığı ve ahlakın savunması nedeniyle ve devlet tarafından lüzumlu olmak kaydıyla sınırlandırılabilir. İfade özgürlüğü hakkı, çocuğun 12. Maddede görülen görüşlerini açıklama hakkı, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü ile özgürlüğüne dair maddelerle yakından ilişkilidir. ÇHS'nin 17. Maddesi ise, çocuğun gerekli bilgilere ulaşma hakkını öngörmektedir. 1997 tarihli İnsan Hakları Raporları El Kitabı, 13'ten 17'ye kadar olan maddelerin ÇHS'nin önemli bir bölümünü oluşturduğuna ve çocuk haklarının aktif öznesi olarak görme gerekliliğini vurguladığına dikkati çekmektedir. Devletlerden bu hakları yasalarında tanımasını ve fiilen uygulanmasını sağlayacak önlemleri almaları istenmektedir. Anayasaların bunlara temel haklar olarak yer vermeleri kıyafetli değildir (Akyüz, 2013). Kanunlar ve meşru hükümler bu hakların hususi olarak reşit olmayanlar için nasıl geçerlilik kazanacağını, bu hakları etkin biçimde korumak üzere ne tür önlemler alınacağını ve hakların ihlali durumunda ne tür yollara başvurabileceğini de belirlemelidirler.

2.2.2.1.3. Çocuğun Düşünce, Din ve Vicdan Özgürlüğü

ÇHS'nin 14. Maddesine göre, taraf mevkiler 18 yaş altı bireylerin fikrine, din ve vicdan özgürlüğü ile bu konuda ebeveynlere veya çocuğa yol gösterme hak ve ödevlerine saygı duyarlar. Din serbestliği ve vicdan serbestliği kavramları birbirine bağlı fakat değişik şeyleri anlatmaktadır. Din serbestliği, bireyin inanmak istediği dini inancı dışı vurması ve bu inanca uygun ibadetini yapabilmesi anlamına gelir. Vicdan serbestliği ise, bireyin istediği dini inancı benimsemeye veya her dini kabul etmeme hakkına sahiptir. Bu anlamda bireyin iç dünyasında belli bir yer ve bütünlük taşıyan felsefesi de vicdan serbestliği kapsamında ele alınmaktadır (Akyüz, 2013).

Bir bireyin dinini ve inançların açıklama serbestliği yasa ile açıklamak kaydıyla sadece devlet güvenliği, kamu sistemi, sağlığı veya farklı belli başlı hak ve serbestliklerini korumak gibi sebeplerle kısıtlanabilir. Düşünce özgürlüğü, çocuğun

görüş oluşturma ve bu görüşleri dile getirme hakkıyla ilgilidir. Böylece birçok özgürlük ve hak, düşünce özgürlüğünün kullanılmasında işlev görmektedir. ÇHS çocuğa din özgürlüğü hakkını da vermektedir. Çocuğun dinini ifade etme hakkı ise sözleşmede en düşük sınırlamalara tabi tutulmuştur (ÇHS, 2004).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) göre, her birey fikir, vicdan ve din serbestliğine sahiptir. “Mevki, terbiye ve tedrisat alanında sahipleneceği işlerin yapılmasını ve yerine getirilmesinde ebeveynlerin bu eğitim ve öğretimi birey din ve felsefi öğretilere göre etkili olmasını sağlama paylarına saygı gösterir” (1 nolu Protokol, m.2). Çünkü ÇHS, çocuğun din özgürlüğünü hiçbir şüpheye yer bırakmayacak açıklıkta hükme bağlamaktadır. Ebeveynlerin, çocuk din özgürlüğünü kullanırken çocuğa gelişen yetenekleri ve ÇHS'nin genel ilkeleri ile uyumlu biçimde yol göstereceklerdir (Hodgkın ve Newell, 2003).

2.2.2.1.4. Çocuğun Özel Yaşantısının ve İletişiminin Korunması Hakkı

ÇHS'ne göre hiçbir çocuğun özel hayatına aile içi iletişimine keyfi ya da haklı olmayan bir biçimde müdahale edilemez. Gurur ve saygınlığına hiçbir şekilde hakkı olmadan saldıramaz. Çocuğun bu tür kötü davranış ve saldırılara karşı yasaların vermiş olduğu belgeler tarafından korunma hakkı vardır (ÇHS, 2004). ÇHS insan hakları Evrensel Bildirgesi ve Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesinde herkes tarafından onaylanan temel haklar çocuklar açısından özel olarak düzenlenmiştir. Ek protokol 1, m.2. Türkiye bu protokolü onaylarken 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat (Eğitim Birliği) kanunu hükümlerini saklı tutmuştur (Hodgkın ve Newell, 2003).

ÇHS'nin 16. Maddesinde hazırlanan bu hak, hiçbir ayrımcılık göstermeksizin tüm çocuklar için geçerlidir. Bu nedenle, çocuğun özel hayatı, aile, diğer bakım türleri (koruyucu aile, çocuk yuva ve yurtları) her türlü kurum (okullar, öğrenci yurtları, tutuk evleri, eğitim evleri gibi), hizmete dahil olmak üzere bütün çocuklar her zaman korunmaya hak kazanmıştır. ÇHS'nin bu maddesi çocuğun içinde var olduğu fiziksel yaşam, özel hayatı, iletişimi, özel bilgi ve eğitim alma hakkı, çocuk hakkında düzenlenen dosya ve belgelerin gizliliği gibi bilgiler içerisinde yer almaktadır. İletişim özgürlüğü, ÇHS'nin 16. Maddesinde konu olan özel hayatın gizliliği alanına giren bir haktır. Çocukların kendi ebeveynleri yanında ya da başka alanlarda

iletişimlerine yönelik uygun olmayan davranışlarından korunma hakları vardır. Çocuğa gelen mektup ve telefonları açma, okuma, bunları yasaklama vb. düzenlemeler ancak yasal işlemlerle yapılmalı. ÇHS'nin temel ilke ve yasalarına uygun olmalıdır (Hodgkın ve Newell, 2003).

2.2.2.1.5. Çocuğun Bilgi Edinme ve Zararlı Yayınlarla Karşı Korunma Hakkı

ÇHS'nin 17. Maddesine göre taraf devletler; Çocukların genel iletişim araçlarını kullanmalarını, çevresel, ruhsal ve ahlaki değerleri ile fiziksel ve zihinsel sağlığını iyileştirmeye yönelik her türlü uluslararası kaynaklardan bilgi edinmelerini sağlamalı ve onları, değerlerine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı kötü ifşalardan korumakla sorumludurlar. Bu maddede belirtilen konular, çocuğun ifade özgürlüğü (m.13) ve gelişme hakkı (m.6) ile de yakından ilgilidir (ÇHS, 2004).

Genel iletişim araçları çocukların bilgi almasına yardımcı olan ve kendilerini ifade etme hakları açısından çok önemlidir. BMÇHK, “çocuk ve medya” konulu genel görüşmesi sonucunda yapmış olduğu raporda medyanın ÇHS'nin yürürlüğe geçmesi bakımından onaylayabileceği role dikkati çekmiştir. Çocuk Hakları Komitesi “Çocuk ve Medya” konusunda 1996'da yaptığı genel görüşmesinin belgelerinde medyanın yer aldığı çocukların görüşleri konusundaki korkularını dile getirmiştir. Medya haberlerinde bir çocuk görüşleri sunulmakta olduğunu ve bu görüşlerin çocukların kim oldukları ve nasıl davranması gerektiği hakkında bazı düşünceleri yansıttığı gibi buna uygun bazı bilgileri de etkilemekte olduğunu, bu görüşlerin yetişkin insanlara karşı saygı ve hoşgörü duygusu sağlayabileceği gibi bazı kurum ve kuruluşlarda ön yargıları ve kötü davranışları çoğaltılabileceğini belirtmiştir. Belgeleri gözetken ve bilgi temeline uygun haberlerin çocuk haklarının faydasına olacağına kanaat getirilmiştir. (Hodgkın ve Newell, 2003).

Medya çocuklara kendilerini başkalarına ifade etme fırsatları sağlama açısından çok önemlidir. Ancak bunun için çocuklarla iletişim kuran bir medyanın olması gerekir. Bu nedenle, günlük gazetelerde özel çocuk sayfaları bulundurulmalı, radyo ve televizyonlar çocuklar için özel programlar yapmalıdırlar. Medyanın ÇHS'nin 31. Maddesinde hazırlanan kültürel ve sanatsal yaşamına katılma hakkı yönünden de önemi büyüktür (ÇHS, 2004).

Medya, kadın-erkek eşitliğinin geliştirilmesine de önemli katkılar sağlayabilir. Buna uygun olarak medya kız ve erkek çocuklara yönelik düzenli ve dengeli kişiliklere uyumlu gösterileri yansıtıp benimsetmeye; çocuk pornografisinin ve kız çocuklarına karşı şiddet ve hakaret içeren yaklaşımların bitirilmesine yönelik yayınlar yapmalıdır. BMÇHK, çocukların televizyonda, video filmlerinde ve diğer medya araçlarında gittikçe yaygınlaşan şiddet yönelimli yayınlardan olması gibi korunmadıklarından şüphe duyulduğunu belirtmektedir. Devletlerden çocukların gelişimlerine fayda sağlamayacak bilgi ve malzemelerden, özellikle pornografi içerikli malzemelerden korunmasını gerektiren ilkeleri ve yasal düzenlemeleri özenle hayata geçirmelerini istemektedir (Akyüz, 2013).

2.2.2.1.6. Çocuğun Her Türü Şiddete Karşı Korunma Hakkı

ÇHS'nin 19. Maddesi, çocukların ebeveyn başkalarının bakımında iken bedensel ve zihinsel şiddetin her türünden korunmalarını kabul görmektedir. Maddenin 2. paragrafı ise, sosyal ve eğitsel önlemlerin, özellikle de çocuklara ve ailelere gerekli desteğin sağlanmasının çocuğun şiddet, istismar ve sömürüden korunması açısından uygun olduğunu belirtmektedir. Sözleşmenin 37. Maddesi ise çocuğa işkence veya zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı diğer muamele veya cezaya mahkûm bırakılmama hakkını tanımaktadır. Uluslararası insan hakları sözleşmesini, herkesin insanlık onuruna fiziksel beraberliğine saygı gösterimi ve yasalar çevresine eşit korumadan yararlanma hakkını güvence kapsamına almıştır. Çocuk hakları sözleşmesi de bu vurguya dayanmaktadır. Her şahsın saygınlığı uluslararası hukukunun temel güvencesidir (Bayhan, 1998).

BMÇHK'sı çocuklara yönelik şiddetle ilgili 2000 ve 2001 senelerinde iki genel görüşme yapmıştır. 2000 yılında yapılan genel görüşmede “devlet kaynaklı şiddet” konusu ele alınmıştır. 2001 yılında genel görüşmede çocuklara yönelik “aile ve okul” kaynaklı şiddet ele alınmıştır. Kurultay bu görüşmeler sonucunda açık tavsiyeler oluşturmuştur. Bu tavsiyelerin birinde BM genel sekreterinde, genel kurul aracılığı ile çocuklara yönelik şiddeti konu alan derinlikli bir uluslararası araştırma yapılması istenmiştir. BMÇHK taraf devletlerce komiteye sunulan raporlar incelemesinde şiddetin çok çeşitli biçimlerini söylemiştir. Komite fiziksel cezalandırmayı, fiziksel bir gücün kullanıldığı ve ne kadar hafif olursa olsun çocuğa acı verme veya çocukta rahatsızlık yaratma amacını taşıyan her tür ceza biçiminde belirtmektedir. Zihinsel

şiddet ise aşağılanmayı, tacizi, sözlü saldırıları ve sonuçta psikolojik eksiltme ile sonuçlanabilecek kişinin dışlanmasını ve başka uygulamalarını kapsamaktadır. Araştırmalar şiddetin, şiddete doğrudan muhatap olanın yanında, şiddete tanık olan çocuklarında zihinsel sağlığı üzerinde olumsuz etkilerin iz bıraktığı ortaya koymuştur. Örneğin, aile içinde anneye uygulanan şiddet çocukları da etkilemektedir (Hodgkın ve Newell, 2003).

BMÇHK'nin çocuklara yönelik şiddetle ilgili genel görüşme toplantıları sonunda oluşturduğu söylemlerden bazıları şunlardır:

Taraf devletler yasal düzenlemelerini ne kadar hafif olursa olsun çocuklara yönelik yeminlik içeren her tür uygulamayı yasaklayacak biçimde değiştirmelidir.

Ağır hak ihlalleri ve bu ihlallerin çocuklar üzerinde ki zararlı etkileri konusunda bilinç ve duyarlılık geliştirecek kamuoyu bilgilendirme kampanyaları düzenlenmeli, şiddete “Sıfır hoşgörü” ilkesi kapsamında çocuklara yönelik kültürel olarak bağışlama gördüğü yaklaşımlarla mücadele etmelidir.

Her tür fiziksel cezanın, küçük düşürücü ve gaddarca uygulamaların yasak olduğu ve bu tür uygulamalar karşısında yaptırımlara başvuracağı konusu çocuklar için ve onlarla birlikte çalışmalar tarafından iyi bilinmelidir.

Ebeveynler çocuklara bakarlar, muallimler, çocuklarla çalışan görevliler, şiddetten arınmış, olumlu ilişki biçimleri geliştirebilmeleri için eğitilmelidir.

Çocuk yetiştirmede ve eğitimde şiddet içermeyen yaklaşımların yaygınlaştırılması ve ilgililer (ebeveyn, muallim bakım ve yargı sisteminde çocuklarla birlikte çalışan hizmetli) tarafından hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerle içselleştirilmesi sağlanmalıdır (İnsan Hakları Raporları El Kitabı, 1997).

2.2.2.1.7. Çocuğun İşkence, Aşağılayıcı Davranış ve Özgürlükten Yoksun Bırakılmaya Karşı Korunma Hakkı

ÇHS'nin 37. Maddesi çocuğa işkence, diğer zalimce, insanlık dışı muamele veya cezaya, özgürlükten yasa dışı ve keyfi biçimde yoksun bırakmaya, ömrü boyunca hapis ve idam cezasına karşı korunma kararı verilmiştir (ÇHS, 2004).

Bu madde içerisine giren herhangi bir ceza veya davranış aile içinde olsun, okulda olsun her durumda ve şartta yasaktır. Bu muamele ve uygulamalara karşı getirilen yasak, yalnızca fiziksel acıya yol açan durumlara değil, zihinsel acılara ve sorunlara yol açacak durumları da içerisine almaktadır. BMÇHK taraf devletlerden, yasal düzenlemelerin incelenerek ister ceza adaleti sistemi içinde cezalandırma amacıyla, ya da disiplin amacıyla olan çocuklara yönelik her türlü şiddet, işkence, zalimce, insanlık dışı ve aşağılayıcı hareketlerin en hafif olanları da dahil yasaklanmasını istemektedir (İnsan Hakları Raporları El Kitabı, 1997).

18 yaşından küçük çocuklara idam ve müebbet hapis cezası hiçbir durumda verilemez (ÇHS 37/a). Hiçbir çocuk yasa dışı ya da keyfi şekilde özgürlüğünden yoksun bırakılamaz. Bir çocuğun tutuklanması, alı konulması veya ona hapis cezası verilmesi kanunlar uygun ve en son başvurulabilecek bir önlem olmalı ve en kısa süre ile tutulmalıdır. BMÇHK, resmi görevliler ve kamu yetkilileri tarafından özgürlükten yoksun konulma durumunu belirlerken “Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin BM Kurallarında” bulunan özgürlüğü kapsayıcı ceza tanımını esas almıştır. Buna göre, “özgürlükten yoksun bırakılma, bir bireyin herhangi bir yargısal, idari veya kamusal görevlinin kararı gereğince kendi iradesi ile ayrılamayacağı bir tutuk evinde, hapisanede ya da özel veya kamusal başka bir yerde kalması anlamına gelir” (ÇHS, 2004).

ÇHS'nin 37. Maddesine göre, özgürlüğünden yoksun bırakılan herhangi bir birey kendisine yapılan muamelenin aşağıdaki şartlara uygun olmasını isteme hakkına sahiptir.

-İnsan yapısının özünde olan saygınlığa uygun muamele görme

-Kendi yaşlılarının ihtiyaçlarına göre uygun muamele görme.

-Yüksek yararına aykırı olmadıkça yetişkin bireylerden ayrı tutulma.

-Olağanüstü olaylar dışında ebeveynleri ile yazışma ve görüşme yolu ile ilişki kurma, Kısa süre içerisinde yasal ve uygun başka yardımlardan faydalanma.

-Özgürlüğünden yoksun bırakılmasının kanuna aykırılığını bir mahkeme veya diğer bir yetkili bağımsız ve tarafsız mahkeme karşısında iddia etme (ÇHS, 2004).

2.2.2.2. Çocuğun Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları

Pozitif haklar denilen ekonomik, toplumsal, genel olarak haklar, ortaya çıkarılan ürün ve hizmetlere erişmeye ve bunlardan faydalanabilmeye bağlı haklardır. Çocuk Hakları Sözleşmesine bu yönden bakarsak, dengeli beslenme, esas sağlık bakımı ve esas eğitim bu tür ekonomik, toplumsal ve genel haklar arasındadır. Uluslararası düzenlemeler ekonomik, toplumsal ve yöresel hakları ayırmakla beraber, bu hakların bireysel ve toplumsal haklarla bir bütün oluşturduklarını kabul etmektedirler. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu iki hak kurulu arasında işlevsel bağlılık bulunduğunu, ekonomik, sosyal ve genel haklar olmaksızın birey özgürlüklerinin anlam taşımayacağını bildirmektedir. Ekonomik, toplumsal ve genel haklar bireyin toplum içinde gelişmesini sağlayan haklardır. Bilindik insan haklarından farklılığını bu özellik oluşturmaktadır. Bireysel haklar ve özgürlükler kişiyi sadece kendi bireysel bağlamında ele alınırken, ekonomik ve sosyal haklar kişiyi toplumsal bir varlık olarak değerlendirir. Bu konuda esas anlayış, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 29. Maddesinde de bildirildiği gibi, kişinin, toplumun katkısı olmaksızın gelişebileceği öngörülmüştür (Akıllıoğlu, 1995).

Bireysel haklarının doğrudan kaynak harcamayı gerektirmemesi, bu hakların evrenselliğini ve ihlal edilemezliğini kolaylaştırır. Oysa kaynaklara bağımlı ekonomik ve toplumsal hakların gerçekleştirilmesi ülkenin ekonomik durumu ile yakından ilgilidir. Bazı öyle durumlar olur ki, ülkenin ekonomisi herkesin yeterli beslenme ya da sağlık olanaklarına kavuşturulmasını sağlayacak kaynaklara sahip olmayabilir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi, kişisel haklarla ekonomik ve sosyal haklar arasındaki bu ayrımı örtülü biçimde tanımaktadır. Sözleşmenin 24. Maddesi, taraf devletlere, “bebek ve çocuk ölümlerini aza indirme, hastalıklarla mücadele etme, eğitim hakkını gerçekleştirme” yükümlülüğünü gerektirirken, 4. Madde, ulusların bu açıdan alacakları tedbirlerin mecbur kaynakların izin verdiği en ileri seviyede olacağını belirtmiştir. Devletler ekonomik, toplumsal ve geleneksel hakların gerçekleştirilmesi için eldeki kaynaklarının sonuna kadar çaba gösterecekler, gerekirse ülkeler arası iş birliğinden faydalanacaklardır. Bu olay, insan hakları sözleşmeleri tarihinde önemli adımlardan biridir. Çünkü ekonomik ve sosyal haklara, bu haklarının fiilen yaşama

geçirilmesiyle ilgili bir boyut getirmekte ve bu hakların ne ölçüde gerçekleştiği konusunda hükümetlerin sorgulanması yolunu açmaktadır (UNDP, 2015).

Sözleşmenin 4. Maddesindeki bu hüküm, sözleşmeyi kabul eden bütün ülkelerin ulusal kaynaklar nezdinde çocuk haklarına birinci önceliği tanımada anlaşlıkları anlamına gelir. Ayrıca, eğer sözleşmeyi kabul etmişlerse, ekonomik açıdan daha gelişmiş ülkeler, kaynakların sınırlı olduğu ülkelerde bu hakların güvence altına alınmasına yardımcı olabileceklerdir. Şu hâlde ÇHS’de yer verilen ekonomik, sosyal ve kültürel hakların hayata geçirilmesi hem uzun dönemli kalkınma politikasının esas hedeflerine, hem de aşırı yoksulluk, hızlı nüfus yükselişi ve çevresel bozulmanın ortaya çıkardığı geriletici kısır döngüyü tersine çevirme görevine önemli bir destek sağlayacaktır. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal hakların yaşama geçirilmesi, toplumun mutluluğu yönünden da devletin önemli bir görevidir (Akyüz, 2013).

Sözleşmede bulunan ekonomik, toplumsal ve geleneksel haklar şunlardır:

2.2.2.2.1. Engelli Çocukların Hakları

ÇHS’nin 23. maddesi, engelli çocukların özel bakım gereksinimleri doğrultusunda korunması ve toplumsal uyumlarının sağlanması için taraf devletleri gerekli önlemleri almakla yükümlü tutmuştur. Bu maddeye göre:

- Devlet, zihinsel ya da bedensel engelli çocukların saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını sağlayan koşullarda eksiksiz bir yaşama sahip olmaları için gerekli önlemleri alır.
- Devlet engelli çocuğa ve ona bakmakla yükümlü olanlara gerekli yardımın yapılmasını sağlar. Bu, yardım alanların gereksinimleri ölçüsünde ücretsiz yapılır.

Yardım, çocuğun genel ve meslekî eğitimi, tıbbî bakımı, rehabilitasyon, meslek-iş edindirme programları, dinlenme-eğlenme olanakları sağlamak biçiminde olabilir.

- Taraf devletler, bu alandaki güçlerini, anlayışlarını geliştirmek ve deneyimlerini zenginleştirmek amacıyla iş birliği yaparlar (Akyüz, 2013).

2.2.2.2.2. Çocuğun Sağlık Hakkı

Çocuğun sağlıklı yaşama hakkı Sözleşme’nin 24.maddesinde güvence altına alınmıştır. Bebek ve çocuk ölüm oranlarını azaltır. Esas sağlık hizmetlerini

geliştirerek bütün çocuklara tıbbi destek ve koruma sağlar. Besleyici yiyecekler ve hijyenik içme suyu sağlayarak ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını da göz önünde bulundurarak hastalıklara ve yetersiz beslenmeye karşı savaşıır (Akyüz, 2013).

2.2.2.2.3. Çocuğun Eğitim Hakkı

Eğitim gerçeğinin bütün haklar arasında önemli bir yeri bulunmaktadır. Çünkü, eğitim hakkının başka hakların öğrenilmesinde, işlevselliğinde, geliştirilmesinde ve koruma altına alınmasında kolaylaştırıcı bir görevi vardır. Uluslararası insan hakları hukuku içinde bulunan birçok bildirge ve sözleşmede eğitim hakkının önemi büyüktür. Ancak bu sözleşmeler içerisinde çocuk haklarının tarihi gelişimi ve milletlerarası hukukta çocuk haklarına ilişkin en geniş düzenleme ÇHS ile BM Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Sözleşmesi kapsamındadır (Akyüz, 2009).

ÇHS'nin 28. maddesi çocukların eğitim hakkının fırsat eşitliği esasında gerçekleşmesi icap ettiğini söylemektedir. Bu bağlamda devletlerin öncelikli görevleri vardır. Bunlar: Çocuklara parasız mecburi eğitim vermek, ortaöğretimi mesleki ve genel olarak farklı şekillerde örgütleyerek bütün çocuklara açık tutmak, eğitim ve meslek seçimi için rehberlik ve bilgiyi tüm çocuklara iletmek, okulu bırakma oranlarını en aza indirmek, okulda olan disiplinin çocuğun onur ve itibarı ile özleşir şekilde verilmesini sağlamaktır. Sözleşmeyi imzalayan devletler eğitim planlamasını yapmak ve bu sırada 4. Madde uyarınca, bu amaca dair var olan kaynaklarını olabildiği kadar kapsamlı tutarak gerçekleştirmelidirler (ÇHS, 2004).

ÇHS'nin eğitim hakkını tertipleyen 28 ve 29. maddeleri, sözleşmedeki bütün hakları ele alan 4 esas ilke ile beraber yürürlüğe konulmalıdır. Bu ilkeler şunlardır;

Ayrımcılık yapmamak, yaşama ve gelişme hakkını ortaya koymak, çocuğun fikirlerine saygı duymak, çocuğun şiddetli yararını koruma altına almak ve haklarına evleviyet tanımak (ÇHS, 2004).

ÇHS, eğitim planlanırken, bütün eğitim düzeneği ve tek tek okullar düzenlenirken çocuk haklarının esas alınmasını istemektir. Diğer bir ifade ile eğitim sistemi: Şiddetten arınmış demokrasiyi ve toleransı geliştiren öğrenim görenlere yaşamlarını mesut yurttaşlar olarak sürdürebilecekleri yaşam yeteneklerini edindiren durumlar

sunulmalıdır. Yaşam becerileri kavramı, iş birliği yapmayı, mutabakatı, iletişime geçebilmeyi, kararı kolaylaştıracak politik becerilerin beraberinde; insanı çağdaş hayatın problemlerine karşın tedarikli kılacak yargılayıcı ve yaratıcı fikir tarzı öğeleri de yer alır. Sözleşme'nin 29/1. Maddesiyle getirilen değerlere uygunluk, öğretimin tamamıyla öğrenci merkezli olmasını ve tüm açılardan çocukların itibarına uygun düzenlenmesini gerektirir. Çocuk hakları açısından okulun fiziksel çevresi ve eğitimin gerçekleştiği ortam da önemlidir. Fiziksel çevre ve eğitim ortamı, çocuğun kendisini güvende hissetmesine, kendisine değer verilerek eğitildiğini düşünmesini sağlayacak şekilde düzenlenmelidir (Akyüz, 2009).

2.2.2.2.4. Çocuğun Oyun, Dinlenme, Boş Zaman Değerlendirme Hakkı

ÇHS 31. Maddesinde, çocuğun dinlenme, boş zaman, oyunlar oynama ve yaşama elverişli eğlence aktivitelerine, kültürel ve sanatsal hayata girme hakkını düzenlemiştir. Dinlenme, zihinsel ve bedensel gevşeme ve uyku anlamında temel gereksinimleri ifade eder. Bu bakımdan dinlenme, çocukların gelişmesi açısından beslenme, barınma, sağlık ve eğitim gibi temel gereksinimler kadar önemlidir (Hodgkın ve Newell, 2003).

BMÇHK, her 5 yılda bir taraf devletlerin komiteye verdiği ülke raporlarını değerlendirirken, çocuklara boş zaman ve iyi bir şekilde dinlenme olanakları verilmemesinden kaygı duyduğunu ifade etmektedir. Komite'nin hassasiyetinin olduğu diğer bir konuda da son derece rekabetçi bir eğitim sistemi dolayısıyla çocuklar üzerindeki stresin yoğunlaşması, bunun sonucunda fiziksel etkinlikler ve dinlenme için gerekli zamanlarını kalmamasıdır (Hodgkın ve Newell, 2003).

Boş zaman, kişinin gerek kendisi gerekse başka kişiler için bütün mecburiyetliklerden sıyrıldığı ve kendi isteği ile seçeceği bir etkinliğe katılacağı zamandır. Boş zaman değerlendirmede çocukların okul dışındaki kişilik gelişimlerini ve toplumla bütünleşmelerini sağlar. Boş zaman değerlendirme ortamları, çocukların yaşlıları ile özgür ve demokratik olarak etkileşebilecekleri ortamlardır. Buralarda insanın istediğini yapma zamanı ve özgürlüğü vardır (Tezcan, 1993).

Eğlence aktivitelerinin, insanların eğlenme hedefiyle ve kendi tercihleri ile katıldıkları etkinliklerdir. Bunlar arasında spor, sanat, bilim, teknoloji, yarışmalar ve izleyici

aktiviteleri de vardır.Oyun ise daha çok çocukluk dönemine özgü terimlerdendir. Burada çocuklar yetişkinlerin kontrolü dışında gerçekleştirdikleri ve genel olarak belirli kurallara bağlı olmayan etkinliklerde bulunurlar (Özdoğan, 2000).Çocuklar oyundan haz alır. Kendisini bağımsız hissettiği bir yerde arkadaşının olup olmaması, oyuncağının olması ya da olmaması fark etmeksizin oynar. Çocuk oyun yoluyla dünyayı olması istediği gibi düşünür. Oyunlar sırasında, gelecekteki yaşamı ile ilgili tecrübeler kazanır. Oyun, çocuğun korkularının engellenmesine ve sosyal çatışmayı başarmasına, sosyal olgunlaşmasına ve öz benliğini bulmasına yardımcı olur. Bu sebeple, oyun oynamak çocuk için besin ve hava kadar gereklidir. Çocuk oyunlarda yaşam için gerekli olan işlevleri deneyim eder (Özdoğan, 2000).Bu önemli işlevine karşın, BMÇHK'ye göre, çocukların oyun haklarına yeterli önceliği veren çok az ülke vardır.

2.2.2.3. Özel Durumdaki Çocukların Korunma Hakkı

2.2.2.3.1. Sığınmacı, Azınlık ve Yerli Halklara Mensup Çocukların Hakları

ÇHS'nin 22. Maddesine ait olan seçkin devletlerin korunmaya muhtaç olan çocuğun haklarını kullanabilmesi, kişisel yardım alması için bazı önlemler olarak harekete geçmiştir. Hayatta tek kalan ve tanıdığı olmayan bir çocuğun sığınacak ve kendini güvende hissedecek aileye ihtiyacı olduğu için devlet bunu koruma altına almıştır. Hükümetler çocukların haklarını koruma altına alarak çevresiyle ve ailesiyle iletişim haline geçerler. Sözleşme'nin 30. Maddesine soy ağacına, dinine ve diline dayanan azınlık ve yerli halkın bulunduğu devletlerde bu azınlık ve halka mensup bir çocuğun sahip olduğu topluluğa diğer üyelerle birlikte sahip olduğu kültürel yaşamını kendi dinini öğrenme ve gerçekleştirme ya da kendi lehçesini kullanma haklarına sahiptir (Akyüz, 2013).

2.2.2.3.2. Çocuğun Uyuşturucudan Korunma Hakkı

ÇHS'nin 33. Maddesi çocuklara karşı uyuşturucu tarzında kötü alışkanlıklardan korunması kararına varılmıştır.Milletlerce imzalanmış anlaşmalarda yer alan maddeler ve ilaçlar aşağıda verilmiştir.

-Afyon, morfin, afyon alkolleri ve sentetik morfin uyuşturucu gibi maddeler,

-Koka yaprakları ve kokain,

- Hint keneviri ürünleri,
- İnsan ruhunu bozacak uyarıcılar,
- Alkol, sigara gibi maddeler.

Bu maddelerden çocukların korunması sağlanmalıdır (Akyüz, 2013).

2.2.2.3.3. Çocuğun Satılma ve Fuhuştan Korunma Hakkı

ÇHS'nin 35. Maddesi gereği çocukların bazı kötü durumlara maruz kalması olayı yönünden çocukları güven altına alarak 36. Maddesinin bir açıklaması ise bütün kötü şeylere karşı koruma altına almaktır. ÇHS'ye göre çocuk satışı, pornografi gibi bazı kötü durumlar, birinin maddi çıkar karşılığında çocuğu başka birine vermesi, kötürüm bırakılıp sokaklara atılıp organlarının alınması için mecbur bırakılması engellenmelidir (Hodgkın ve Newell, 2003).

2.2.2.4. Çocuğun Ebeveynleri Tarafından Güvenliğinin Sağlanması ve Hakları

2.2.2.4.1. Ebeveynlerin Çocuğu Koruması ve Fizyolojik İhtiyaçlarını Karşılamaı Bakımından Önemi

Birey ve toplulukların arasındaki pozitif bağlar aile aracılığı ile oluştuğundan, aile asıl toplumsal kuruluştur. Ailenin görevleri veya bu görevler arasındaki düzen değışmekle beraber, aile bütün topluluklarda tarihler süresince varlığını himaye etmiştir. Topluluğun birinci ve doğal yapısı olan aile, bireyin zihinsel, fiziksel ve ahlaki ilerlemesinin doğal şartlarını sağlar, devlet içerisinde gelişen sosyal temellerden birini oluşturur. Çocuk aile içinde dünyaya gelir ve aile etrafında gördüğü eğitimle şekil alır, gelişir. Çocuğun büyütülmesi, eğitilmesi ve topluluğun iyi sağlıklı bir üye olması için çocuğa en uygun yer aile ortamlarıdır (Toroslu, 1984).

Aile çocuğun beslenme, sağlık gibi fizyolojik ihtiyaçlarını çocuğa sağlayabilen en mühim kurumdur. Topluluklar asıl değerlerini aile aracılığı ile yeni nesillere iletirler. Modern toplumlarda toplumsal kıymetlerin en mühimlerinden birisi demokratik değerlerdir. Demokrasi şuru yeni büyüyen kuşaklara kesin olarak ailede öğretilir. Anne babanın ve ailedeki diğer fertlerin tutum ve hareketleri ilk öğrenmelerin, yaşantıların örülmesinde büyük değer kazanır. İstikrarlı, sosyal ve kültürel birlikteliğin yüksek oranda yer alan aile içinde ve koşulların istenilen seviyede sevgi ortamı içerisinde yetişen çocuklar gelişimlerinde ilerlemeleri için gerekli deneyimleri

elde edebilir. Çocuğun sosyal bir kişilik edinmesi yönünden ilk çocukluk çağlarında kendine sunulan deneyimler çocuk açısından oldukça önemlidir. Bu zamanlarda çocuğun toplumsal benlik edinebilmesi için örnek alabileceği yetişkin bireylere gereksinimi vardır. Şahsiyetin gelişiminde ve karakter oluşumunda çocuğa örnek olabilecek en mühim fertler ise anne ve babalardır. Hoşgörülü, demokratik ve özgüvenli bir aile içinde yetişen çocuklar arkadaşlarıyla ilişkilerin daha aktif, girişken, yaratıcı düşünceler ortaya koyabilen, düşüncelerini rahatlıkla söyleyebilen çocuklar olarak büyürler (Yavuzer, 1989).

Kısaca, çocuğun yetişmesi ve sosyalleşmesinde, zihinsel, fiziksel, duygusal ve ahlaki güvenliğinin himaye edilmesinde aile ortamı en önemli olandır. Fakat alenin bu işlevleri yapabilmesi için, aile içindeki ilişkilerin olumlu, sağlıklı ve düzenli olmalıdır. Bu sebeptendir ki hemen hemen tüm adalet, hukuk sisteminde aile ile yakın temasta olmakta, onun sağlıklı ve düzenli bir şekilde ilerlemesi için gereken önlemleri almakta, aileyi himaye etmektedirler. Esasen, ailenin bireyin ve devletin varlığı ve ilerlemesi tarafından bulunan önem göz önünde bulundurulduğundan, vazifelerinin bilincinde olan devletin aileyi himaye etmemesi düşünülemez (Akyüz, 2013).

2.2.2.4.2. Medeni Kanun'da Aile Kavramı

Anayasa'nın geçerliliklerine uygun olarak hukukun çeşitli dallarında aile ile ilgili konular düzenlenmiştir. Ancak, hukuk yönteminde aile en kapsamlı biçimde Medeni Kanun'un aile hukuku kitabında ele alınmıştır. Aile hukuku denince, aile müessesesine ilişkin normların tümü anlaşılır. Aile hukuku kanunlar vasıtasıyla 376 maddede düzenlenmiştir.

Aile hukukunun içerisine sadece 'resmi evlilikler' girer. Anayasa'nın 41. Maddesinde sözü edilen 'aile' görevli evlendirme memuru önünde yapılan bir evlendirme akdi ile kurulan ailedir. Türk Medeni Kanunu'ndaki düzenlemede aile sözcüğü üç değişik anlamda kullanılmıştır. Dar anlamda aile: Sadece eşlerin oluşturduğu birliği ifade eder. Dar anlamda aileye ilişkin kararlar, eşlerin karşılıklı hak ve yükümlülüklerini düzenler. Geniş anlamda aile: Dar anlamda aileye çocuklarında eklenmesiyle ortaya çıkan topluluğu ifade eder. Geniş anlamda aile, ana baba ve çocuklar arasındaki ilişkileri, hak ve mükellefiyetlerini kapsar. En geniş

anlamda aile: Eşlerin ve çocukların yanı sıra, kan bağıyla ve evlilik nedeniyle bağlı olan akrabalar, dostları, ifade eder (Köprülü ve Kaneti, 1989).

Aile hukukunda gerek eşler gerekse eşler ve çocuklar arasındaki ilişkiler devamlılık gösterir. Süreklilikten amaç, tarafların karşılıklı anlaşma ile aralarındaki bütünlüğü ortadan kaldıramamalarıdır. Ancak aile bütünlüğüne dahil olanların haklarını kötüye kullanmaları, sorumluluklarını yerine getirmemeleri olasıdır. Bu nedenle Medeni Kanun aile hukuku hükümlerini düzenlerken 'kişiliğin korunması' ilkesinden hareket etmiştir. Bu nedenle eşler ve çocuklar korunmuştur. Bu ilke gereğince, aile hukukunda eşler arasında 'denklik' esastır. Onlar, aile hukukundan meydana gelen hak ve yükümlülüklerle eşit olarak sahiptirler (Akyüz, 2013).

2.2.2.4.3. Çocuğun Anayasal Temel Hakları

Bu alanda kullanılan en geniş kavram "insan hakları" kavramıdır. İnsan hakları, hükümet tarafından güvence altına alınsın ya da alınmasın belli bir tersten aşınma da onurlu bir yaşam sürdürmek için insanların sahip olmaları gereken tüm hakları ifade eder. Anayasa ile güvence altına alınmış ve yürürlükteki hukukun tanıdığı haklara temel haklar ya da kamu özgürlükleri denilmektedir (Uygun, 2000).

Şu hâlde yürürlükteki hukuk açısından bakıldığında bir insan olarak çocuğun temel hakları uluslararası sözleşmeler ve anayasalar tarafından güvenceye ve özellikle de yargı organlarınca gerçekleştirilen koruma yollarına kavuşturulan haklardan oluşur. Temel haklar, kişisel haklar, ekonomik, sosyal, kültürel haklar ve katılım hakları (siyasal haklar) olmak gruplara ayrılarak incelenir. Bu gruplar temel haklara birinci ve ikinci kuşak haklar da denilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birinci ve ikinci Kuşak haklar grubuna gitmeyen yeni haklar ortaya çıkmıştır dayanışma hakları da denilen bu haklar henüz oluşum halindedir dayanışma hakları bilimsel ve teknik ilerlemelerin yarattığı sorunlar sonucu ortaya çıkmaya başlamıştır Örneğin çevre kirliliğinin nükleer silahların bir savaşta insanlığı yok edecek düzeye ulaşması ülkeler arasında büyük gelişme farklarının bulunması gibi sorunlar tüm insanlığı, özellikle de çocukları ciddi biçimde tehdit etmektedir. Konunun insan hakları çerçevesinde ele alınması, problemin çözülmesi için arayışlardan bir tanesini oluşturmaktadır. Yardımlaşma hakları ya da üçüncü kuşaklar haklar, çevre hakkı, gelişme hakkı, barış hakkı gibi hakları içermektedir (Uygun, 2000).

2.3. Temel Hak ve Temel Hak Kullanma Ehliyeti

2.3.1. Temel Hak Ehliyeti

Temel hak ehliyeti özel hukuktaki hak ehliyeti kavramının anayasadaki karşılığıdır. Temel hak ehliyeti bu haklara sahip olabilmek için gereklidir. Türk Medeni Kanunu'na göre her bireyin hak ehliyeti vardır. Buna göre tüm halk hukuk düzeninin sınırları çerçevesinde haklar konusunda eşittir (TMK m.8). TMK bu maddeyle yasal eşitlik ilkesi vurgusu yapmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne göre (m1), Sözleşme'ye taraf olan devletler kendi vatandaşlarına Sözleşme 'de yer alan hak ve özgürlükleri tanımakla yükümlüdürler. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi genel temel hak ehliyetini garanti ettiği tüm temel haklar için tanınmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 2.maddesi ile temel hak ehliyeti alanında 18 yaşından küçük çocuklar için ek bir garanti verilmiştir (Gören, 1998).

Türk hukukunda insanlar yetişkin olup olmadıklarına bakılmaksızın anayasa ve yasalar bir istisna ön görmediği sürece ayırım yapmaksızın tüm temel haklara sahiptirler. Örneğin; Çocuklar yaşama hakkı, maddi manevi haklarını geliştirme hakkı, düşünceyi açıklama özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü, eğitim öğretim hakkı, özel yaşamın gizliliği hakkı, haberleşme özgürlüğü, mülkiyet hakkı, din ve vicdan özgürlüğü gibi temel haklara sahiptirler. Ancak çocuklar seçme ve seçilme hakkı, memur olma hakkı gibi siyasal temel haklara sahip değildirler. Türk hukuku siyasal haklar için Türk halk üyesi olma ve 18 yaşını doldurması gerektiğini savunmaktadırlar. Temel hak ehliyetinde temel hakkın kullanımı değil bir temel hakka sahip olduğu halde çocuklar ön görülen yaşa gelene kadar bu siyasal haklara sahip değildirler. Bu hakları ne bu haklara sahip olan çocuk, ne de onun yasal temsilcisi kullanabilir. Bu siyasal haklar 18 yaşından küçük olanlar için bir anlam taşımaz. Ancak çocuklar kendilerini alakadar eden konularda bilgilendirme ve rıza verme yoluyla katılım haklarını kullanabilirler (Akyüz, 2013).

2.3.2. Temel Hak Kullanma Ehliyeti

Kamu hukuku temel hak kullanma ehliyeti için kendine özgü düzenlemeler ön görmediğinden özel hukukun buna uygun koşulları olan eylem ehliyet kuralları ve temel hakları kullanma ehliyetinde de kullanabilir. Temel hak ehliyeti, haklara sahip olmayı düzenlerken bu hakları kullanmayı ifade eder (Ekstein, 1979).

Bu haklara sahip olmayan çocuğu yasal temsilcisi (veli, vasi, kayım), onun istek ve yararlarını dikkate alarak çocuğu temsil eder. Bu haklara sahip olan öğrenci, örneğin; basın özgürlüğü hakkını kullanarak bir okul gazetesine çıkabilir. Okul yönetime bunu yasakladığı takdirde çocuk, yargıya başvurabilir. Çocuğun temel hak ehliyetleri hakkına sahip olması onun tamamen ayrıcalıklı olduğu anlamına gelmez. Çocuk bu konuda ebeveynlerine danışmalı ve onların görüşlerini almalıdır. Çocuğun bu haklara sahip olması ebeveynlerinin onlara yol gösteremeyeceği anlamına gelmez (Müller, 1991). Nitekim ÇHS ebeveynini, Sözleşme'nin çocuğa tanıdığı haklar doğrultusunda, yeteneklerinin gelişmesine uyumlu olarak çocuğu yönlendirme ve yol göstermeyle yükümlü tutmuştur. Temel hak ehliyetine sahip olan çocuk örneğin meslek öğrenimine karar verirken yasal temsilcisine danışmalıdır. Ancak karar verme yetkisi çocuğa aittir. Ebeveyn ve vasi ona karar vermede yardımcı olmak onu yeteneklerine ve onun yüksek yararına uygun olmayan kararlardan alıkoymak zorundadır. Çünkü bu hakların amacı güçsüz ve bilgisiz olanın korunması olup bu kişilerin eylemsel olarak kısıtlanması değildir (Gören, 1998).

2.3.2.1. Temel Hak Kullanma Ehliyetinin Koşulları

Kamu hukukunda temel hak kullanma ehliyeti için özel düzenlemeler uygun değildir. Bu sebeple medeni hukukun, fiil ehliyetine ilişkin kuralları (m.9_16) temel hak kullanma ehliyeti yerine de kullanılabilir. Bu kurallara göre, dışlama gücüne sahip ve kısıtlı olmayan her insan için medeni haklara sahip olama ihtiyacı vardır.

Medeni haklara sahip olan kişi, temel hak kullanma hakkına da sahiptir. Dolayısıyla temel haklardan kaynaklanan tüm hakları bağımsız olarak ileri sürebilir. Türk Medeni Kanunu'nun 16. maddesine göre, temyiz etme gücüne sahip çocuklar yasal temsilcisinin rızasına bağlı olmadan karşılık beklemeden kazanç elde edilebilir, kişiye bağlı hakları kullanabilirler.

Çocuklar, kendilerini borca sokacak işlemleri yasal temsilcilerinin izni ile yapabilseler de (TMK m.16) yasal temsilcisinin, çocuğun temel hak kullanma medeniyetine sahip olmadığı alanlarda, bilgilerini oluşturma yeteneğine sahip olma, asker olma, silah ve avlanma ruhsatı alabilme, açık saçık veya şiddete özendirici sinema filmlerini izleyebilme gibi konularda yaş sınırı getirmesi gerekir. Bunlar konuya uygun, akılcı ve ölçülü sınırlamalardır. Ancak, bazı kanunlarda, örneğin

çocuğun toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma, din ve inanç özgürlüğü gibi temel hakları ÇHS' ye aykırı biçimde sınırlandırılmıştır. Çünkü ÇHS çocuk haklarının hiçbirinde herhangi bir yaş sınırlaması yapmamıştır. Ayrıca bunlar ölçülülük ilkesi ve çağdaş demokratik değerlerle uyumlu değildir. Çünkü bu sınırlamalar günlük yaşamda, çocukların düşünce, inanç, toplanma özgürlükleri ve kişilik haklarının ellerinden alınmasına neden olabilir. Aşağıda bu konu incelenmiştir (Serozan, 2005).

2.3.3. Temel Hakların Sınırlandırılması

Temel haklar kamu yararı, cemiyet düzeni, itidal ilkesi gibi ölçütlere uygun bir şekilde sınırlandırılabilir. Çocukların temel hakları ise, yetişkinlere oranla daha çok sınırlama tehdidi ile karşı karşıyadır. Çünkü çocukların yaşam boyu hangi temel haklarıyla korunduğunu gerek çocuklar gerekse temel hakların muhatabı olanlar (ana, baba, vasi, diğer üçüncü kişiler) hiç bilmemektedirler.

Çocuk temel hakkının hukuka aykırı biçimde sınır koyulduğunu anlasa bile, çoğunlukla hakkını nasıl ileri süreceğini bilemez; bilse bile bunu çeşitli yollarla ileri süremez. Çünkü haklarını ihlal eden kişi ile bir otorite ya da bağlılık ilişkisi içinde bulunmaktadır. Örneğin haklarını ana babasına ya da öğretmenine karşı yargı yolu ile iddia etmek isteyen çocuk, bu durumun kendisine zarar verebileceğini, özellikle ana babasının sevgisini yitireceğini düşünebilir. Çünkü bütün bunlara karşın haklarını ileri sürse bile, çoğu zaman başarısız olur. Bir hareket çoğu kez çocuğun asıl hakkıyla korunması birden çok yaşam sahasını kısıtlar. Örneğin çocuk bir yere kapatıldığında, bu eylem onu sadece hareket özgürlüğünü değil, psikolojik bütünlüğünü, seyahat özgürlüğünü de sınırlamış olur. Bu nedenle, böyle bir pozisyon söz konusu olduğunda, temel hakla korunan yaşam sahasını kısıtlayan eylemin uygun olup olmadığını her somut olayda dikkatli incelenmesi gerekir (Gören, 1998).

Aşağıda sınırlamalarda uygulaması gereken koşullar üzerinde kısaca durulacaktır.

2.3.3.1. Yasal Temel

Temel haklara yapılacak her müdahale yasal temele dayanmalıdır. Ancak kısıtlama yasal temele dayansa bile, temel hakka yönelik müdahaleler amaca uygun olmalıdır. Örneğin, çocuk küçük iken anne babanın sözünü dinlemekle zorunludur. Anne babanın yerleşim yeri, velayet altındaki çocuğunda yerleşim yeridir (MK m.335,339/2,21). Bu kurallar çocuğun istediği gibi davranma, yerleşme ve seyahat

hürriyetine kısıtlama getirmektedir. Ancak ebeveynler karar yetkilerini keyfi olarak değil, çocuğun yararı hem velayeti haklı kılar hem de anne baba ve benzerlerinin, çocuğu temel haklarına müdahale yetkisinin sınırını çizer. Şu hâlde temel hak kısıtlaması kanunlarda belirtilmiş olsa bile bu kısıtlama kanunlar titizlikle ve doğru bir şekilde yapıldığı takdirde kabuldür (Gören, 1998).

Çocuklar yaşamlarının bir kısmını çocuk yuvalarında, okullarda ve birçok çocuk büyütme kurumlarında özel otorite ilişkisi içinde geçirirler. Bir kişi devletle veya bir halk kurumu ya da hususi kurumla (özel okul, özel yuva) yakın temas içinde bulunuyor ve bu ilişkiden kendisi için özel görevler çıkıyorsa, özel baskı ilişkisini içermektedir. Özel baskı ilişkilerinde de temel haklara müdahale yukarıda belirtilen koşullara özellikle de çocuğun yararına uygun olmalıdır. Hatta bu durumlarda daha iyi davranmak gerekir. Çünkü bu kişilerle çocuk arasında çoğunlukla doğal duygusal bağlar olmadığı için çocuğun temel haklarının yasalara aykırı biçimde kısıtlama tehlikesi daha çoktur. O halde çocuğun temel haklarını kısıtlayacak bir kanun, insan onuru, çocuk yararı, demokrasi gibi üstün bir değeri korumalı, evrensel demokratik standartlara uygun olmalı, söz konusu olabilecek açık, yakın ve somut bir tehlikeyi önlemeyi amaçlamalı ve bu üstün amacı yapabilecek son çare olmalıdır (Akyüz, 2013).

2.3.3.2. Kamu Yararı

Temel hak engellenmesinin hukuka uygun olması için kamu faydalanmasına yönelik olması gerekir. Temel hak engellenmesinin sebepleri devletin bir görevi ile uyuyorsa kamu faydalanması için yapılmış sayılır. Örneğin temel hukuk ilkeleri, mecburi eğitimin gerçekleştirilmesi, sosyal politika gerçekleştirilmesi kamu yararı ile alakalıdır. ÇHS çocuğun ifade özgürlüğü, düşünce, inanç ve din özgürlüğü gibi bazı haklarının kamu düzeni, kamu yararı, kamu sağlığı ve ahlâkının güvence altına alınması sebebiyle kanunla öngörölmek koşuluyla engellenebileceğinden bahsedilmiştir. Ancak bu sırf soyut bir kamu yararı ya da kamu düzeni gerekçesi ile yapılamaz. Sınırlamanın görölebilmesi gerekir. Örneğin ifade özgürlüğünün kamu yararı düşüncesi ile engellenebileceği için, savaş ve şiddet kışkırtıcılığının, ırkçılık ve ayrılıkçılık propagandasının açık, yakın ve yeni bir tehlike oluşturması gerekir (Serozan, 2005).

2.3.3.3. Ölçülülük İlkesi

Ölçülülük ilkesine göre sınırlama, üstün ve meşru bir nedene dayanmalı, bu nedene ulaşmak için elverişli ve kaçınılmaz olmalıdır. Ancak böyle bir önlemin seçiminde çok hassas davranılmalıdır. Yani varsa daha az zarar verici, daha hafif önlemler seçilmelidir. Örneğin, çocuğun barınma özgürlüğü, onun ebeveynleri ile oturma mecburiyeti öne sürülerek kanun ile engellenebilir. Bu çizgi ölçülülük ilkesine uygundur. Ancak çocuğun kısa süreli yolculuk özgürlüğü, ebeveynleri tarafından keyfi biçimde engellenemez. Böyle bir çizgi anayasanın ölçülülük ilkesi ile uyuzmaz.

Aynı şekilde polis çocuğun izin verilmiş bir gösteriye katılmasını yasaklayamaz. Aksi taktirde çocuğun düşüncesini açıklama özgürlüğü haksız biçimde engellemiş olur. Bir hâkim, çocuğu ilgilendiren bir davada fikrini sormazsa, onun dinlenilme hakkını yukarıda bahsedilen koşullara aykırı biçimde engellemiş sayılır (Serozan, 2005).

2.4. Çocuğun Kişisel Temel Hakları

Kişisel değerler, kişiliğin çeşitli görünümleridir. Bu değerlere saldırı, kişiliğe saldırı sayılır. Bu bakımdan kişilik hakkı denilince, insanın var olmak, gelişmek, özgür olmak ve saygı görmek konusundaki hakları anlaşılır. Kişisel değerlerin her biri kişiliğin kendisini güvence altına almaktadır. Böylece, kişilik hakkı, kişisel değerlerin tümünden daha geniş bir kapsama sahiptir. Çocuk doğduğu andan itibaren başlayarak, yetişkinlerle aynı değerde kişilik haklarına sahiptir. Bu sebeple insan haklarına ilişkin bildireler, sözleşmeler ve anayasalarda kullanılan “herkes” terimi içine çocuklar da girer (UNDP, 2015).

Kişisel hakların korunması nedeniyle hazırlanan bildirge ve sözleşmeler uluslararası hukukta önemli yer kapsar. Nitekim İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHB), Avrupa İnsan Hakları ve Temel Hürriyetlerin güven altına alınmasına İlişkin Sözleşme (AİHS) ve Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi bunların en önemlileridir. Kişiliğin korunmasına ilişkin Türk Hukuk Sisteminde önemli kurallar yer almaktadır. Bunların başında Anayasa gelir. 1982 Anayasası’na göre, herkes kişiliğine bağlı dokunulamaz, devredilemez ve vazgeçilemez hak ve hürriyetlere sahiptir. Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı görev ve sorumluluklarını da kapsar (Anayasa m.12). Anayasa bu temel

ilkeyi çıkardıktan sonra çeşitli hükümleriyle kişinin hak ve özgürlüklerini koruma altına almıştır (Akyüz, 2013).

Aşağıda 1982 Anayasası ve ilgili kanunlardaki çocuğun kişisel değer ve haklarına ilişkin hükümler genel hatlarıyla incelenmiştir.

2.4.1. Yaşama Hakkı

Yaşama hakkı, insanın en başta gelen hakkıdır. İnsanın diğer hak ve özgürlüklerden faydalanabilmesi için yaşıyor olması gerekir. Yaşama olgusunun başlangıcı sağ olarak doğmak koşuluyla ana rahmine düşme anıdır. Yaşama hakkı ile ilgili hukukî engeller bu andan itibaren başlar (Tanör, 2000).Çağdaş hukuk sistemlerinde istenmeyen gebelik veya nüfus planlaması ya da annenin beden ve ruh sağlığını koruma gerekçesi ile kürtaj kabul edilmiştir. Türk hukuk sistemi, annenin ve doğacak çocuğun sağlığı açısından tıbbî mecburiyet olunca, kürtajın yaşama hakkına müdahale olmadığına dair kurallar koymuştur (Nüfus Plânlaması Hakkında Kanun, m.5). Bu özel durum dışında TCK, çocuk düşürme ve düşürtmeyi suç saymıştır (m.99-101). Uluslararası belgelerde genellikle yaşama doğumdan sonraki bir süreçtir ve koruma altına alman da budur. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ise bebeğin durumu “başlangıç” yani önsöz bölümüne alınmıştır. Buna göre, “çocuğun doğumdan sonra olduğu gibi, öncesinde de uygun hukukî korumadan faydalanma hakkı” vardır (Dönmezer, 1990).

Yaşama hakkı en geniş anlamıyla, kişinin fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü koruyabilmesi ve varlığının çeşitli etkilerle bozulmasına engel olabilmesi hakkıdır. Bir insanın bedenini yaşatma hakkına sahip olması, uygun bir ortamın sağlanmasına bağlıdır. Bundan amaç, asgari düzeyde ekonomik güvence, kirlenmemiş hava ve su, yeterli yiyecek, giyecek ve sağlık hizmetleridir. Varlığını koruyabilmek için gerekli olanın sınırını belirlemek oldukça zordur.

Burada önemli olan insan onuruna yaraşır yaşam olanaklarının sağlanmasıdır. İnsan, normal koşullarda sağlıklı ve etkin bir yaşam için gerekli temel olanaklardan yoksunsa, toplumun veya hukukun koruduğu diğer haklardan da tam olarak faydalanamaz. Yalnızca yaşıyor olmak yeterli değildir. Özellikle çocuklar söz konusu olduğunda, onları yaşatmaya yönelik çabalar, onların yaşamlarını geliştirme yönündeki çabalarla birlikte sürdürülmelidir. İşte bu noktada, yaşama hakkının

sosyal yönü, yani maddî ve manevî varlığı geliştirme hakkı kendini gösterir. Esasen ekonomik, sosyal ve kültürel hakların doğuş sebeplerinden biri de yaşamın insan onuruna yakışır biçimde devam etmesini sağlamaktır. Bu sebeple çocuğa bulunduğu ortam içerisinde, insan olarak varlığını dilediği biçimde geliştirebilme olanaklarının verilmesi gerekir. Bu da çocuğun her türlü ihmal ve istismardan uzak kalması, sağlıklı bir ortamda yaşaması, yeteneğine uygun bir meslek, bilim ya da sanat alanında eğitim alması ve ruhsal gereksinimlerinin karşılanmasıyla alakalıdır. 1982 Anayasasının 17. maddesinde “herkesin yaşama, maddî ve manevî varlığı geliştirme hakkına sahip” olduğu belirtilmiştir. “Herkes” terimi içine kuşkusuz çocuklar da girer. Çocuk maddî ve manevî varlığını, Anayasa’da tanınan kamu özgürlüklerine ve bu özgürlüklerin verdiği haklara dayanarak gerçekleştirecektir (Talas, 1990).

2.4.2. Beden Bütünlüğü ve Bedenin Saldırıya Karşı Korunma Hakkı

Çocuğun hayatının devam etmesinin en önemli nedenlerinden biride hayatına maddi ve manevi hiçbir şeye maruz kalmadan devam etmesidir. İnsanın vücuduna yapılan her türlü cinsel saldırı bütün adalet sistemlerinde suç sayılmıştır. Çocuğun gururunun kırılmaması ve saygınlığının korunması en önemli haklarından biridir. Herkes de olduğu gibi, yaşamını sürdürdüğü toplumda ve ilişki kurduğu çevrelerde (aile, okul, bakım ve yetiştirme kurumları, tutuk ve ıslah evleri gibi) bir gururu ve saygınlığı vardır. Çocuğun gurur ve saygınlığı, tüm haklarını ihmal edilecek hareketlerle yok edilmiş olabilir. Öğretmen ya da anne babanın diğer kişilerin yanında çocuğun gururunu kırması, küçük düşürmesi, yanlış anlatması, dalga geçmesi veya zor duruma düşürmesi gibi (Akyüz, 2013).

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, “... hiçbir çocuğun insanlık dışı, zedeleyici ceza ve kötü durumlara tabi tutulamayacağını...”,”... okul cezalarının çocuğun birey olarak almış olduğu saygınlıkla bire bir yürütülmesini” emreden yükümleriyle çocuğun bedensel-ruhsal bütünlüğünü korumak istemiştir (ÇHS m,37 /a,28/2). Bu sözleşme temel hak olarak bilinmekle birlikte, bu maddeler içerisine giren herhangi bir cezanın ya da kötü durumun cezalarla mücadele edilmesi gerektiğini gösterir. Türk hukukunda 1982 Anayasası, “kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz” (m.17/3) kuralını koymuştur. Anayasa ve ÇHS ’deki bu hükümlerin uygulanması amacıyla Medeni Kanun’da (m.23,24,346,347,348) ve TCK’ da (m.77, 86, 87, 89, 94, 95, 96,

102, 103, 104, 104, 106, 107, 108, 233, 234, 232) hükümleri konulmuştur (ÇHS, 2004).

Bu yasal belgelerin yasak olmasına rağmen ülkemizde, çocukların korunması, yaşatılması, geliştirilmesi ve toplumsal yaşama katılmalarının sağlanması bakımından yeterli olmadığı gözlenmektedir. Açık bir ifade ile bu yasal belgelerin yeterli düzeyde uygulanmamasıdır. Her çocuk ailede, okulda, sokakta, bakım ve yuva yurtlarında, ceza almış oldukları kurumlarda, emniyet müdürlüğünde ve çalıştıkları yerlerde şiddet ile karşılaşmaktadırlar. Kamu Hukukunda iffet cinayetleri konusunda yaşam haklarının ihmal edilmesi ve bu cinayetlerin zarar gören çocuk olmasının özellikle de ele alınması gereken bir konu olduğu anlatılmaktadır. Her geçen gün hızla artmakta olan çocuğa karşı fiziksel ve cinsel şiddet çocukların sokağa atılmaları suçlu düşürülmeleri ve yabancı madde kullanmaları ciddi bir sorun olarak karşımıza gelmektedir (Akgül, 2015).

Çocuğa yönelik şiddet çocuğun sağlığını ve gelişimini olumsuz etkileyen bir etkidir. Çocuklarda şiddetin ortaya çıktığı kırık, yanık, zehirlenme, istenmeyen hamilelik, AIDS ve diğer cinsel yolla bulaşan hastalıklar; okulda başarısızlık depresyon gibi ruhsal veya davranışsal bozukluklar ortaya çıkmıştır. Şiddetin etkileri, çocukta uzun yıllar yabancı madde alışkanlığı, çocuk suçluluğu ve şiddet davranışı gösterme gibi kötü sonuçlara yol açmaktadır. Bütün bu kötü muamelelere karşı çocukları korumak için yasal belgelere rağmen çocuklar okullarda, diğer özel kurumlarda, çevresinde ve ailede fiziksel, cinsel ve psikolojik istismara maruz kalmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, çocuklarda ve gençlerde artan şiddet eğilimi ile okullarda olayların araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan araştırma komisyonu aşağıdaki belirlemelerde bulunmuş ve önerileri getirmiştir:TBMM Komisyon Raporunda çocuk ve gençleri şiddete teşvik eden nedenlere yönelik ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir (İnsan Hakları Raporları El Kitabı, 1997).Anılan Komisyon'un Raporunda şiddetin önlenmesi için gerekli tedbirler bulunmaktadır. Bu tedbirler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

*Çocuklara ve gençlere zor durumlarında karar verme, stresle başa çıkma, kişiler arası iletişim vb. konularında hayat tecrübeleri eğitimi verilmelidir.

*Çok hareketlilik, dikkat yetersizliği, psikolojik nedenleri olan çocukların erken tedavilerine başlanmalıdır.

* Şiddete yönelik hazırlanan programlar içinde özellikle tehlike altındaki çocukların ailelerinin eğitimlerine öncelik gösterilmesi gerekmektedir.

*Okuldaki devamsızlıklar ortadan kaldırılmalı, okul başarılarının artması için çocuklara destek verilmeli, çocukların sosyal ve kültürel faaliyetlere katılmaları sağlanmalıdır.

*Sigara, alkol ve madde kullanımı yasaklanmalı, bağımlı çocuklara ve gençlere sağlık kurumlarında ve okullarda danışma hizmetleri verilerek madde bağımlılığını bırakmalarına yardımcı olunmalıdır.

*Çocukların kendilerini geliştirmeleri için kültürel faaliyetler artırılmalı spor olanakları yaygınlaştırılmalıdır. Çocukların internet kafelere gitmemeleri için okullarda internet kullanım alanları sağlanmalıdır.

*Çocuklar ve gençlerin izledikleri televizyon programlarının olumlu değerleri ve davranışları kapsayan mesajlar barındırmasına dikkat edilmeli; bu programlarda şiddet, tehlikeli davranışlar, silah taşıma ve çeteleşme gibi konuların olmamasına özen gösterilmelidir.

*Fakirlik, göç, anne babanın tahsil düzeyinin yetersiz olması gibi çocukların şiddete maruz kalması durumlarını gidermek amacıyla toplumsal eşitsizliği ortadan yok etmeye yönelik politikalar yapılmalıdır.

*Türkiye İstatistik Kurumu koordinasyonunda İçişleri, Milli Eğitim, Adalet, Sağlık ve SHÇEK'in bağlı olduğu devlet bakanlığı iş birliği içerisinde veri tabanı oluşturularak şiddetin boyutları hakkında doğru ve güvenilir analizler yapılmalıdır. Bu analizler eş zamanlı etkin önlemlerin alınmasını ve kaynakların en iyi şekilde kullanılması faydalı olacaktır.

*Ülkenin tüm çocuk ve genç nüfusuna ulaşmayı belirleyen ulusal çocuk ve gençlik politikası uygulanmıştır. Bu politika sayesinde programlar geliştirilerek bakanlıklar,

kamu kuruluşlar, sivil toplum kuruluşlarının destek ve katılımlarının eş güdümünü sağlayacak uygulamaları gözlemleyecek bir yapı sağlanmalıdır (Akyüz, 2013).

2.4.3. Özel Yaşamın Gizliliği ve Haberleşme Özgürlüğünün Korunması Hakkı

Bireyin hayat ortamı onun kişiliğinin bir yansımasıdır. O, hayatında herhangi bir olayın başkaları tarafından bilmesini istemeyebilir. Özel hayatın mahremiyeti korunması, başkalarının gözleri önüne serilmemesi demektir. Bu amaçla örneğin basın özgürlüğü sınırlandırılabilir. Yani kişinin özel hayatı gazete sayfalarında, televizyon ekranlarında ifşa edilemez. Söz konusu mahremiyetin korunması bireyin üstünü, özel kâğıtlarının ve eşyasının aranmamasını da gerektirir. Bu mahremiyet ancak yasa gereği ve hâkim kararıyla kaldırılabilir. Türk hukukunda 1982 Anayasasının 20-22. Maddeleri, yetişkin-çocuk ayrımı yapmadan özel hayatın mahremiyetini, konut dokunulmazlığını ve haberleşme özgürlüğünü korumuştur. Anayasa'nın düzenlemelerine uygun olarak TCK'da 132-140 maddelerin içinde özel hayatın, haberleşme özgürlüğünün dokunulmazlığına uyulmayan suçlara karşı koruma ön sürülmüştür. CMK'da şüpheli ve sanığın üstünün, eşyasının, konutunun, belgelerinin, mektuplarının ve bunlardan farklı iletişim araçlarının hangi durumlarda ulaşılacağı ve el konabileceği ilişkin hükümler bulunmaktadır (m, 116-135). Radyo ve Televizyonların Kuruluşu Hakkındaki Kanun, "özel hayatın mahremiyetine saygılı olunmasını" yayın ilkeleri arasında saymıştır (m. 4). Medeni kanun (m. 23-24), adli sicil kanunu (m. 10-13), ÇKK (m, 4,22), Basın Kanunu (m, 19,22) gibi kanunlarımızda da çocuğun özel hayatının korunmasına ilişkin hükümler vardır (Uzeltürk, 2004).

Kanunlarımızdaki bu hükümlere rağmen, Türk toplumunun kültürel yapısı içerisinde çocukların özel hayatının mahremiyetine ve haberleşme özgürlüğüne yeteri kadar özen gösterilmemektedir. Aile içinde ve yatılı okullarda, çocuk yuva ve yurtlarında, medyada çocukların özel hayatının mahremiyeti ve haberleşme özgürlüğü göz önünde bulundurulmamaktadır. Çocukların özel hayatının mahremiyeti ve haberleşme özgürlüğünün sınırları vardır. Fakat bu sınırlar çocuğun ilerleyen yeteneklerine uygun biçimde oluşturulmalıdır. Çocuğun bağımsızlık gereksinimine ve kişiliğine zarar vermemek şartıyla anne babası veya bakıp gözetmekle görevli bireyler tarafından denetlenmesi yukarı belirtilen haklara aykırı olmaz. Örneğin

velayetin kapsamı içinde çocuğun yararı korumak amacıyla anne babasının onun bazı bireylerle kişisel ya da başka biçimlerde (telefon, internet, mektup) ilişkiler kurmasını yasaklama ve mektuplarını inceleme yetkisi vardır. Fakat anne baba bu yetkilerini çocuğun yaşına, gelişim durumuna, söz konusu ilişkilerin sıklığına göre çocuğa yönlendirme yapma hakkına sahiptir. Fakat bu yönlendirmeyi ÇHS'nin temel maddelerine uygun bir şekilde kullanılmalıdır. Bunlara ek olarak devlet, haklarının ihlal edildiğini düşünen çocuğa yasal yollardan şikâyet ve başvuruda bulunma imkânı sağlamaktadır (Helvacı, 2006).

2.4.4. Eşit Muamele Görme ve Ayrımcılıktan Korunma Hakkı

Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre devletler çocuk haklarını eşit şekilde tatbik ederler. Çocuğun tefrikten korunması için her çeşit tedbir almak Devlet'in sorumluluğudur (m.2). 1982 Anayasası yasa önünde denklik ve cinsiyet sebebiyle tefrik yasağını teminat altına almıştır. Medenî Kanun'un her türlü kaidelerinde de denklik ilkesine yer verilmiştir. TMK'na göre, tüm bireyler, hukuk tertibinin hudutları içinde pay ve vecibelere sahip olmada eşittir (m.8) (ÇHS, 2004).

Denklik prensibi her türlü davranışla zarar görmez. Öyle ki 7.5.2010 tarihli ve 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Konusunda Kanun 1982 Anayasası'nın 10. maddesine yararlı tefrik şeklinde anlaşılması gereken şu yargıyı eklemiştir: Küçükler, ihtiyarlar, engelliler, savaş ve görev şehitlerinin dul ve anne babası olmayanlar ile sakat ve gaziler için alınacak önlemler denklik prensibine uygun olmaz. Kadın ve erkeklerin aynı paylara sahip olması kaideleri gereğince, bilimsel değişiklikler, cinslere eşit şekilde muamele edilmesi katiyen yasaklanmadığı takdirde, değişik davranışlara onay verilemez.

Haklı sebep olmadan kız çocuklarına bir tahsilinin yasaklanması veya kız çocuklarına bir mektebe girebilmek için daha yüklü kabul şartları öngörmek, kadın ve erkeklerin aynı paylara sahip olması prensiplerine aykırıdır. Kız ve erkek çocuklar arasında biyolojik sebeplere dayanmayan, tahsilinde kıygın olmalarına sebep olan tefrik yapmak Anayasa'nın 10. ve 42. maddelerine aykırıdır. Örneğin, kız çocuklara daha çok ders saatleri verilmesi, teknik resim dersleri gibi bazı seçmeli dersleri almalarına mâni olacak tertiplenmeler yapılması gibi tatbik etmek değişik cinslerin eşit paylara sahip olması prensibine zıt düşer.

Irki Ayrımcılığa, Ecnebi Hasımlığına Hoşgörüsüzlüğe karşı Dünya Konferansı Bildirgesi, bu çeşit ayrımcılıklarla savaş amaçlı aktiviteler plânlanması ve tatbik edilmesine gençlerin etkin katılımının teşvik edilmesini teklif etmektedir. Her çeşit ayrımcılığın yok edilmesi prensibi, tatbik etmede çocuklar arasında belirli değişiklikler himaye edilmesine mâni olmaz. Örneğin özellikle zor şartlardaki çocuklara ayrıcalık tanınması, bu çocukların hallerinin özel olarak incelenmesi veya iyileştirici müdahalelerde bulunulması, yani olumlu ayrımcılık yapılması eşitlik prensibine aykırı olmaz. Olumlu ayrımcılık, zayıfın güçlü seviyesine yükselmesi amacıyla yapılan teşvik edici uğraşlardır. Örneğin, kız çocukların tahsilini teşvik etmek için onlara giriş sınavlarında not verilmesi, bütçeden münasip kaynaklar ayrılarak kampanyalar, esnek mektep sistemleri, ödüller, burslar gibi ve kız çocukların mektebe kaydolma ve mektebi bitirme niceliklerini yükseltmek gibi.

Ayrıca, öğretmen ve eğitimcilere, toplumsal cinsiyetle ilgili eğitim için kalıcı izlemler kazandıracak, onların eğitim aşamalarındaki rollerinin bilincine ulaşmalarını sağlayacak programlar geliştirmek, faaliyetlerden kaynaklanan pay eşitsizliğini yok etmeye yönelik olumlu fiillerdir. Ülkemiz mevzuat bakımından incelendiğinde, Anayasa ve yasalar seviyesinde kadın erkek eşitliği hakkında fazla problem görülmemektedir. Ama yasaların yürürlüğe girmesi, davranış ve tutum değişikliğine sebep olması açısından yapılması gereken daha çok şey vardır. Örneğin kızların tahsilini bitirmeleri çok mühimdir. Öncelikle onların okullaşma niceliklerinin yükselmesine dair kampanyalar devam ettirilmeli, sonuçların incelenmesine değer verilmeli ve kesintisiz olarak tahsillerinin sürdürülmeleri sağlanmalıdır. Bu nedenle, özellikle kültürel değerlerin hüküm sürdüğü kırsal alanlarda kız çocukların tahsil görmeleri için kız yatılı alan mektepleri (ilkokul ve ortaokul) artırılmalıdır (Gören, 1998).

2.4.5. Düşünme ve Düşüncelerini Açıklama Hakkı

Fikir özgürlüğü bireyin kısıtlama olmadan varsayabilmesi, fikir ve duyularını rahatlıkla açıklayabilmesi ve bu yüzden kınanmaması anlamındadır. Fikir özgürlüğü topluluğun ve demokratik düzenin ilk şartıdır ve değişik düşüncelere fırsat tanınması açısından önemlidir. Fikir özgürlüğünün uygulanması, çevreyi gözlemleyebilme yeteneği ve çocuğun eğitimiyle alakalıdır. Farklı bir açıklamayla birçok hür fikir özgürlüğü için vasıta görevi görür.

Öğrenme, fikirlerin ortaya çıkma sürecidir. Bilgilere yetişebilme ise öğrenmenin ve eğitimin sonucudur. Öğrenme ve terbiye hakkı fikir hürriyetinin esas kavramlarıdır. Düşünce özgürlüğü, hiçbir bireyin fikir ve düşüncelerinden dolayı endişe duymamasını amaçlar. Anlatım özgürlüğü ise düşünce, fikir, bilgi ve düşünce özgürlüğünü anlatabilme hürriyetidir. Bunun anlam edinilmesi için fikir ve düşünceyi dile getirerek bir hak olarak güvence altına alması gerekir. Hukukun yapılanma ortamında olan temel kelimedir. Dile getirilmediği sürece, fikir hürlik olarak bile alınamaz. Çünkü bu vaziyette düşünülenler hukuk yapılandırmalarının dış kısmında kalırlar. Uluslararası İnsan Hakları Dokümanları ve kanun fikirleri, kanaat, dile getirme hürlikleri ile bilgilenme hakkına özel önem vermektedirler. Avrupa İnsan Hakları Divanı bu konu ile ilgili davaların hemen esnasında düşünce ve ifade özgürlüğünü açık bir dille ifade etmektedir. Düşünceyi açıklama özgürlüğü, demokratik toplumun başlıca temel taşlarından, kişinin gelişmesinin asıl koşullarından birini oluşturur (Kabaloğlu, 2000).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi de çocuğun düşüncesini ifade etme ve görüşlerine saygı hakkını oluşturan SHÇEK'nun 12. ve 13. Maddelerinin Sözleşmenin uygulanması ve diğer bütünün açıklanması açısından temel önem teşkil ettiğini ifade etmiş fakat kendilerinden çevrelerindeki altyapı ve hizmet konuları hakkında bugüne kadar hiç görüş almadığını dile getirmiştir. Çocuk Hakları Sözleşmesi ve yasalarımızda koruma altına alınan düşünme, görüşlerini açıklama ve katılım hakkının hayata geçirebilmesi için çocukların, ailelerin, öğretmenlerin başta çocuk hakları konusunda olmak üzere eğitim seviyelerinin yükseltilmesi ve aile içinde, okulda ve toplumda demokratik değerlerin pekiştirilmesi çok önemlidir. Başka bir deyişle, görüşlerini açıklama ve kararlara katılma yalnızca yasal düzenlemelerle anlam kazanmaz. Bilgilenme ve nitelikli eğitim hakkının oluşması, dolayısıyla tartışma kültürünün geliştirilmesi gerekir. Bunun yanında çocukların dernek ve kulüp kurmaya alıştırmaları, çocuklara, birbirleriyle iletişim kurma ve sosyalleşme imkânı sağlayacak fiziki mekânların yaratılması, çocuk odaklı hizmetlerin büyütülmesi ve çeşitlendirilmesi de gerekmektedir (Kabaloğlu, 2000).

2.4.6. İnanç ve Din Özgürlüğü Hakkı

İnsanın kültürler karşısındaki fikirleri, iman; hal ve hareketleri kültürler hürriyeti başlığı altında uluslararası ve ulusal hakkın koruması altındadır. Kültürler ve felsefi iman

bahsinde bireyin seçimleri kendi iç dünyasının dokunulmaz meydanıdır. Birey mevzuda istediği seçimleri uygulayabilir, güvenebilir veya güvenmeyebilir, imanından veya imansızlığından ötürü ayıplanmaz (Tanör, 2000).

2.5. 1982 Anayasası'nın Eğitime İlişkin İlkeleri

2.5.1. Genellik zorunluluk ve parasızlık

Anayasası 42/V. Maddesine yürürlüğüne göre” İlköğretim kız ve erkek bütün insanlar için zorunludur.”Bu madde hiçbir ayrıma bakılmaksızın bütün çocukların kendileri için uygun koşullarda, ortamlarda ilköğretim görme hakkının olması demektir. Bu madde ile sadece ilköğretim zorunluluğu değil devletin genel olarak eğitim sağlama yükümlülüğü de belirlenmiştir. Böylece ilköğretimde öğrenim hem devlet hem halk için bir anda bir görev haline gelmiştir. Bunun anlamı şudur: Bütün vatandaşlar ilköğretim görmeyi anayasal bir temel hak olarak görmelidir, ebeveyn, çocuğa bakan kişi ya da çocuk istese de istemese devlet tarafından zorunlu olarak ilköğretimde eğitimini almak zorundadır. Eğitimin zorunlu olması doğal olarak ücretsiz olmasını da gerekli kılar, eğitimin ücretsiz olması yalnızca velilerden para talep edilmemesi anlamına gelmez bunun yanında okul kıyafeti, kırtasiye ihtiyaçları, kitap ve ulaşım harcamaları gibi bazı harcamaların da devlet tarafından karşılanması gerekir. Anayasaya rağmen kimi okullar ebeveynlerden kayıt ücreti, başış gibi isimler altında önemli miktarlarda para almakta hatta bazı yörelerde okulun yakıt, temizlik gibi gereksinimlerini bile veliler karşılamaktadır. Eğitim hakkının ihlali niteliğindeki bu uygulamaların etkili yaptırımlara bağlanması gerekir. Görüldüğü gibi kanunlardaki genel hükümler yeterli olmamaktadır (Gül, 2009).

2.5.2. Fırsat ve olanak eşitliği

Anayasa'da şu hüküm vardır:“Devlet parasal imkânlardan yoksun başarılı öğrencinin öğrenimlerini devam ettirebilmeleri amacıyla burslar verir ve başka yollarla gerekli ihtiyaçlarını karşılar. Devlet durumları sebebiyle özel eğitime gereksinimi olanları yetiştirmek için gerekli tedbirler alır” (42/ V2). Böylece devlete eğitim olanaklarını sağlama ödevi verilmiştir. Öğrenme hakkı sosyal ve ekonomik şartların büyük ölçüde etkisi altındadır. Gerekli ekonomik koşullar sağlanmazsa kişiler bu haktan yeterli biçimde yararlanamazlar. Şu hâlde kişilerin anayasa ile güvence altına alınmış olan eğitim hakkından yararlanabilmesi için bunun gereği olan olanakları devlet tarafından kişiye sağlanması gerekir. Bunun anlamı şudur: Devlet nitelikli öğretmen

yetiştirerek, okul ihtiyaç ve gereksinimini sağlayarak, fakirlere parasız yatılı geri ödemeli ya da geri ödemesiz ve gerekli diğer yardımları yaparak kişilerin eğitim imkânlarından faydalanmasını sağlamalıdır.

Fırsat eşitliğinin en önemli olduğu alan eğitim alanıdır. Hem eğitilen hem de edinilen bilgi sonucunda alınan diplomaya göre ileride kamu hizmetlerine girme, özel yaşamı sürdürme konusunda zorunlu olan eğitim, fırsat eşitliği kavramına sıkı sıkıya bağlıdır. Çocuklar eşit koşullarda eğitilmezlerse yetişkin olduklarında başarılarına göre çalışma alanlarında çalışamayacak ve yaşamlarını sürdürmede zorluk yaşayacaktır. Böylece fırsat ve olanak eşitliği kavramı göz ardı edildiği için çocukların hayatları olumsuz etkilenecektir (Yaşar, 2000). Eğitimde imkân eşitliğinin ana öğelerinden sayılan eğitimin fiziki anlamda ulaşılabilir olması mevzusunda milli tüzüklerde kurallar olmaktadır. Misal, çocuğun ulaşım ile oturma sorunları sebebiyle okula gidememesini ortadan kaldırmak amacıyla, yatılı bölge ilköğretim okulları (YİBO) ve pansiyonlu ilköğretim okulları (PİO) açılması ve ulaşım ile eğitim uygulanmasına yönelik düzenlemeler bulunmaktadır. Kırsal bölgelerin coğrafi karışıklığı ve kırsal kesim yaşantısının şartları ile eğitimi birleştirilmeye uğraşılacak düzenlemeler de bulunmaktadır. Misal, Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre, kişi sayısının az ve seyrek bulunduğu durumlarda, kırsal kesimler gruplaştırılarak, merkezi halinde bulunan kırsal kesimlerde ilköğretim bölge okulları ve bunlarla ilişkili pansiyonlar olmalıdır. (Gül, 2009).

2.5.3. Ulusal ve Uluslararası Çocuk Hakları ve Eşit Fırsatlar Sunma Uygulamaları

Genç bir nüfus kitlesine sahip olan Türkiye, nüfusu tabanda çocuk ve yetişkinlerden oluşan geniş tabanlı, yükseldikçe 50 yaş üzerinde daralan piramide benzemektedir. Türkiye'deki genç nüfus kitlesinin fazla olmasının sebebi, yüksek doğurganlık ve hızlı nüfus artışına bağlıdır. Ülke nüfusunun yaklaşık üçte biri 15 yaş altındadır. Gelişmekte olan ülkeler listesinde ülkemiz için böyle bir nüfus piramidi hem olumlu hem de olumsuz birçok yönü olayları getirmektedir. Dinamik, aktif bir nüfus profili, ancak bu genç nüfusa eğitim, sağlık, güvenlik ve bakımın sağlanması şartıyla anlam kazanmaktadır. İnsan kaynağının en önemli şekilde değerlendirilmesinin sürdürülebilir kalkınma için temel şart olduğu göz önüne bulundurulursa eğitim, sağlık ve diğer konularda yapılacakların önemi oldukça fazla ortaya çıkmaktadır. Kalabalık bir

nüfusa sahip olan Türkiye’de nüfus ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında geçmişten günümüze kadar iki temel nüfus politikası gözlenmektedir. 1965 yılına kadar doğumların teşvik edildiği bir politika izlenirken, o tarihten sonra bu olay tam tersi bir politikaya çevirerek yerine doğumlara sınırlayarak nüfus sıralanmasının gündeme geldiği politikalara bırakmıştır. 1965’e kadar olan dönemde 1923 -1965 döneminde savaşlar ve özellikle kurtuluş savaşıyla çok düşen nüfusu genişlenmesi hedeflenmiş ve doğuma teşvik eden, destekleyen bir politika uygulanmıştır. Örneğin sağlık bakanlığı altı ve daha çok çocukları olan ailelere armağan verirken, aynı zamanda doğum kontrol araçların yurt dışından ithalin ve satışı da yasaklamıştır. Bu nedenle Türk ceza kanunu da çocuk aldirmayı bir suç olarak değerlendiren madde bulundurulmuştur. 1935'te başka ülkelerde yaşayan Türklerin ülkeye gelmelerini özendirici kanun maddesi de çıkarılmıştır (Uluğtekin, 1991).

Günümüzde Türkiye’de her geçen dönem doğurganlık oranında azalma görülmektedir. Doğurganlık 1970’li yıllarda kadın başına 2.7 çocuk seviyesine düşmüştür. Bugün de bu oran yaklaşık olarak aynı düzeyde devam etmektedir. Buna karşılık ülkenin doğusunda yaşayan kadınların doğurganlık seviyesi aynı şekilde kadın başına 4.4 çocuktur. Türkiye’de nüfus hareketlerini ve iç göçü incelediğimizde son 30 yılda, ağırlıklı olarak kırsal olan ülke nüfusunun, yüksek oranda kentsel nüfus yapısına dönüştüğü görülmektedir. 1970 yılında nüfusun %32,4’ü şehir merkezlerinde, %67,6’sı kırsal alanlarda yaşamakta iken, 2000 yılı itibariyle %70,6’sı kentsel yerleşim alanlarında ve sadece %29’4’ü kırsal alanlarda yaşamını devam ettirmişlerdir. Bu otuz yıllık dönem içinde de iç göçün kesintisiz olarak devam ettiği görülmektedir. Sadece 1980-1985 yılları arasında bir alan biriminden diğerine göç edenlerin oranı %6,5 olmuştur (Yamak ve Yamak 1999).

Çocuk hakları sözleşmesi genel raporunun tartışma bölümünde kız çocuklarına ayrımcılık yapılması konusunda ilgili şöyle bir açıklama yapmıştır. Kız ve erkek çocuklar aynı haklara sahip olmalıdırlar. Kız çocuklarına yönelik yapılan ayrımcılığın yok edilmesi kadınlara yönelik yapılan ayrımcılığın yok olmasını sağlayacaktır. Birçok ülke raporunda görüldüğü üzere toplumsal gelenekler kız çocuklarına baskı uygulamaktadır. Bunların başlıca nedenleri arasında aile içindeki geleneksel rolleri yer almaktadır. Ev işlerini yapmak, küçük kardeşine bakmak, eğitim öğretmek yerine tarlada çalışmak mecburiyetinde bırakılmak, sosyal

yaşama dâhil edilmeme, geleneksel yaklaşımlar ve ayrımcılık örnekleri olarak dikkat çekmektedir. Sağlık hizmetlerinden ve beslenmeden kız çocuğuna daha az pay ayrılmaktadır. Buna erkek çocuklarının ataerkil ortamda baskın olması neden olmaktadır. Aile içi şiddet, taciz olaylarının görülme sıklığı bu içe dönüklük sonucu artmaktadır. Buna bağlı olarak erken hamilelik küçük yaşta annelik akraba evliliği de bu sonuçlar arasındadır. Kırsal alanlarda bu uygulamaların görülme oranı artmaktadır. Özellikle evlilik yaşının belirlenmesinde kız çocuklarının evlilik yaşının daha küçük olması gerekliliği kız çocuklarının fiziksel olarak daha çabuk gelişmesine bağlanmaktaysa da zihinsel ve ruhsal gelişiminin de göz önüne alınması gerektiği noktasından yola çıkarsak bunun geçerli sebep olmadığı oluşturmadığı görülmektedir (Bilir, Arı, Dönmez ve Güneysu, 1991).

Kahire’de 1995 yılında yapılan şiddet toplantısında kadına yönelik şiddetin diğer önemli sebeplerinden biride erken yaşta yapılan evlilik olduğu belirtilmiştir ve bunun çözümü araştırılmaktadır. Çalışan kız çocuklar içinde 15 yaş altındaki çocuklar gerçek çalışan olarak görülmemekte hatta özellikle evde çalışan kız çocukları gerçek çalışan olarak değerlendirilmemekle beraber istatistikler arasında yer almadığı da belirtilmektedir. Temel çözüm olarak eğitim ön görülmektedir (Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, 1999).

Çocuk hakları konusundaki en önemli gruplardan bir diğeri ise zor şartlardaki çocuklardır. Cinsel istismara uğrayan çocuklar, evsiz sokakta kalmış çocuklar, doğal afete maruz kalmış ve engelli çocuklar. Bu çocuklardan en önemli grubu sokak çocukları oluşturmaktadır (İzmirli ve Polat 2001).Çocukların evsiz kalma sebepleri gittikçe çeşitlenmeye başlamıştır. Hem yoksulluğun giderek artması hem de eğitim düzeyinde ki eksiklikler bu durumu tetiklemiştir. Ayrıca medyanın kötü tutumu ve kişiselleştirilmek istenen sosyal hizmet çalışmaları, çocuğu evsiz bırakan faktörleri desteklemektedir. Sokağa çıkarılan çocukların zihinsel gelişimlerini tehlike altında olduğu akıllardan çıkmamalıdır. Ebeveyn desteği en alt seviyeye inmiş çocukların sokaklarda çeşitli olaylara bulaşma, madde kullanma, organize işlere karışma ihtimalleri yüksek olduğu söylenebilir. Türkiye’de milyon kişi ise fakirlik sınırının altında bulunurken, yoksul ailelerin çocuklarının sokak çocuklarının aralarında olduğunu tahmin etmek hiç zor değildir. Oysa çocuklara koruyucu(destekleyici) alanlar sağlanması gerekmektedir. Üzülerek belirtmeyiz ki okullar koruyucu alan

olma özelliğini bir türlü sağlayamamıştır. Toplumsal yönden Türkiye bugün itibariyle bir tek kendi çocuğuyla ilgilenen bir toplum özelliği gösterirken; bütün çocukları seven özellikle de diğer çocuklardan bir adım geride olan çocuklara karşı olumsuz tutum sergilemeyen, daha doğrusu onları da kendi çocukla gibi seven bir toplum olduğu söylenemiyor. Devlet, okul çağı ve okul öncesi çocuklarının sorunlarına yardımcı olacak, kültürel eğitimi yönünden gelişimlerine katkı sağlayacak ve çocukluk çağının dönemlerini göz önünde bulundurularak programlar geliştirecek araştırmalar yapılmasına destek sağlayarak, çocuk psikolojisi, gelişimi ve eğitimi alanlarında ortaya çıkan veriler doğrultusunda olumlu adımlar atmalıdır. Çocuğun korunması gereken durumlarda himaye altına alınmasına dair yasal düzenlemeler bulunmaktadır fakat üzümlere söylemek gerekirse uygulama çok sıkıntılı ve eksiktir. Sokaklar da çalışan ve buralarda hayatını devam ettiren çocuk probleminin önemli sebeplerinden birisi de “zorunlu göç” problemidir. Bu problemin demokratik yollarla çözüme kavuşturulmaya çalışılması çocuk hakları açısından ciddi anlamda ilerlemeler sağlayacağı ön görülmektedir. Çocukları geleceğimiz olarak görüyorsak eğer şiddet, istismar vb. ortamlarının olmadığı bir ortam (toplum) oluşturmalı ve uluslararası sözleşmelerinin gereklerini yerine getirilmesi sağlanmalıdır. Ancak bu şekilde Türkiye çocuk dostu bir ülke olabilir (Akyüz, 2000).

2.6. Aile ve Çocuk Refahı

Toplumsal bünyelerde ki çabuk değişimler sosyal hizmetin ve sosyal huzurun çalışma alanlarını çoğaltmış ve çeşitlendirmiştir. Sosyal hizmet ve sosyal çalışmayı zorunlu hale getiren problemlere baktığımızda sosyal refah alanlarına yönelik bir perspektif ortaya çıkmaktadır. Fakirlik, dışlanma, çocuk istismarları, engellilik, yaşlılık vb. durumlar sosyal çalışma gerektiren sebepler arasındadır. Bu problemler sosyal hizmetin, problem durumlarına ve yoğunluklarına göre farklı alanlara ayrılmasına sebep olmuştur. Bu durumdan aile ve çocuk refahı, sosyal yardım, yaşlı refahı tıbbi, sosyal hizmet, psikiyatrik sosyal hizmet gibi sosyal hizmet alanları ön plana çıkmıştır (Özdemir,2000).

Sosyal hizmetin en eski çalışmaları arasında aile ve çocuk refahı yer almaktadır. Çocuk ve aileye yönelik sosyal hizmetler öksüz veya yetim kalmış olumsuz kötü durumlara maruz kalmış veya başka sebeplerden anne babasıyla yakın akrabalarıyla hayatını devam ettirmeyen çocuklara ilişkin yerleştirme çalışmalarıdır.1960'larda

çocukların yaşadıkları bu problemleri ortadan kaldırmaya ilişkin uğraşlar artış göstermiştir. Aile ve çocuk refahının iki önemli amacını son zamanlarda yaşanan çocuklara yönelik yapılan fiziksel ve cinsel sömürüye (istismar) karşı olarak çocukların korunması ve ailelerin desteklenmesi olmuştur (Thoburn, 2010).

Sosyal hizmetin çalışma alanları arasında en fazla önem verdiği alan çocuk refahı alanıdır. Çocuk refahı bölümü çocukların psiko-sosyal ve fiziksel açıdan hayatlarını mutlu bir şekilde devam ettirmeleri ve kendi yeteneklerinin farkına varıp en iyi şekilde geliştirebilmeleri için gerekli hizmetleri içermektedir (Koşar,1992).

Çocuk refahı bölümü çocukların hayatlarını mutlu bir şekilde devam etmelerini sağlamaya yoğunlaşır. Bunun için de çocuğun bulunduğu alanlarla, özellikle de aileyle etkileşim içerisindedir. Buradan yola çıkarsak, aile ve toplum refahı ayrı düşünülemez ve çocuğun refahını sağlamak ancak aile refahını sağlamakla mümkün olacaktır. Çünkü çocuğun gelişmesi ailede başlar. Her açıdan sağlıklı bir aile ortamında yetişen çocuğun hem fiziksel hem de ruhsal anlamda sağlıklı gelişmesi yüksek olasılıklıdır (Demir ve Ertem, 2001). Birbirlerine saygı duyan, çocuklarına sevgi, güven, ait olma duyguları veren, onların gereksinimlerini karşılayan ve gerekli yerlerde birbirlerinin özgürlüklerini kısıtlamayan aile sağlıklı bir ailedir. Bu ailedeki kişiler ruhsal bakımdan sağlıklı kişilerdir (Bulut, 1999).

Ailenin çocuk üzerinde ciddi anlamda önemli etkileri olduğu yapılan sosyal uyum çalışmalarında ortaya çıkmıştır. Aile içinde çocuğa yapılan olumlu ya da olumsuz tutum ve davranışlar çocuğun gelişiminde son derece önem taşımaktadır. Ailelerinde yakın ilgi ve demokratik muamele gören çocuklar sosyal çevrelerinde etkin, özgür ve diğer insanlarla olan ilişkilerinde daha başarılı olmaktadır. Yapılan araştırmalara göre hoşgörülü, sosyal çevresiyle uyum içinde olan, arkadaşlarıyla olan ilişkilerini sağlık bir şekilde devam ettiren, girişken, yaratıcı fikirler öne süren çocuklara, ailelerinde demokratik ortam sağlandığı ve yakın ilgi gösterildiği görülmüştür. Bu çocuklarda kendini sorgulama davranışlarına daha erken görülmektedir (Çağdaş ve Seçer, 2004).

Bu yapının tam tersi olan, sert bir yönetim altında olan ya da eğitim sistemleri daha farklı olan ailelerde büyüyen çocuklar ise saldırgan davranışlar sergilemekle kendilerini topluma kabul ettirmek istemekte, kendi iç dünyalarını açıklamakta

güçlük çekmekte ve kendilerini ifade edememektedir. Ebeveynlerin psikolojik sorunlarının olması birbirleriyle olan tartışmaları, kavgaları geçimsizlikleri evlilik hayatlarını başarılı bir şekilde devam ettirememeleri, bunu çocuğa yansıtmaları ve çocuğun bu olaylara tanık olması, çocuğu karmaşaya, iç çatışmaya ve suç işleme davranışlarına itebilir (Erkan,2010). Çocuklar arası uyum bozuklarına yol açan etkenlerden biride aşırı koruyucu aile tutumu ve çocuklar arası ayırım yapılmasıdır. Çok fazla baskı ve gerginlik özellikle ergenlik evreleri evden ya da okuldan kaçmaya neden olan uyumsuz davranışların nedenleri arasında yer almaktadır (Yavuzer, 1993).

Ebeveynler çocukları aşırı koruma ve çocuklara karşı aşırı hoşgörünün; yanlış eğitim ve disiplin anlayışı, aşırı sert, baskıcı tutum ve davranışlar kadar yanlış ve zararlı bir durum olduğunu kabul etmeleri gerekmektedir. Sevgi, saygı ve hoşgörüden uzak tutulan, sert ve katı kurallara maruz kalmak, çocukların kötü davranışlar sergileyen bireyler olarak yetişmelerine sebep olabilir. Diğer yandan, çocuğu tamamen kendi haline bırakan onun her istediğini anında yerine getiren aşırı hoşgörülü bir yetiştirme uygulaması da çocuğun bencilce davranmasına, başkalarını düşünmeyen istek ve arzularına doyum arayan tutum ve davranışlar sergilemesine sebep olabilir. Çocukların bu olumsuz tutum ve davranışları ebeveynleri ile olan ilişkilerini ileri dönemlerinde gittikçe bozabilir ve çocukta asosyal davranışlar ve suçluluk duygusu geliştirebilir (Sürücü ve Arslan, 2003).

Olumsuz ebeveyn tutum ve davranışları ve çocukluk evrelerindeki olayların ileri yaşlardaki yansımaları: İnsanlarla beraberken genel korku yaşama, ön yargıların oluşturmuş olmuş olduğu devamlı bir kızgınlık, düşmanca tavırlar, suçluluk ve değersizlik duyguları ve günlük yaşamın normal problemlerine yönelik kaygılar şeklinde görülebilir. Aile içi tutumlar, oturlan evin özellikleri, ebeveynlerin tutum ve davranışları, sosyal ilişkiler, aile yapısı gibi nedenler çocuğun gelişimini etkileyebilmektedir (Özdoğan 2000). Çocuk için ailenin değeri göz önüne alındığında; çocukla ilgili yapılan bir çalışmanın aileyi de içine almaması, aile refahından ayrı olarak çocuk refahından söz edilmesi çok doğru olmayacaktır. Bütün bu verilerden hareketle aile refahı bölümü: ailenin sağlıklı bir şekilde hayatlarını sürdürmeleri, sorumluluklarını yerine getirmesi için var olan ve oluşabilecek

problemlerin çözümlenmesine ilişkin sosyal hizmet çalışmalarının yapıldığı bölüm olarak tanımlanabilir (Kahraman 2007).

En başlarda iş bulma para yardımı gibi yardım etkinliklerini içine alan aile ve çocuk refahı hizmetleri bölümü daha sonra psikolojik ve tıbbi hizmetleri de kapsayacak kadar genişlemiş ve aile içi ilişkiler ailenin sosyal çevre ile ilişkilerinin desteklenmesi, çatışmaların çözülmesi, çocuk için en uygun aile koşullarının sağlanması ve çocuğun korunması ile ilgili çalışmaları da içine alacak seviyeye gelmiştir. Bu kapsam genişledikten sonra evlilik ebeveyn-çocuk ilişkisi, kardeşler arası ilişkiler, çocuğa akademik bakımdan yardım edilmesi, ailenin bilinçlenmesi, ergen hamileliği, sömürülen çocuklara ilişkin hizmetler, okullarda ergenlik problemleri, şiddet ve saldırganlığın önüne geçilmesi ve çocuğun toplumla olan ilişkisi gibi alanlarda da çalışılmaya başlanmıştır (Duyan, Sayar ve Özbek, 2008).

Toplumsal değişimler, ekonomik ve sosyal açıdan, aileleri ve çocukları olumsuz etkilemekte; göç, şehirleşme, işsizlik, kentsel fakirlik gibi faktörler de şehirlerde yaşayan insanları zaman zaman başa çıkamadığı çeşitli zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Az gelire güç şartlarda yaşamaya çalışan ailelerde boşanmaların fazlaştığı, tek ebeveynli ailelerin sayısının arttığı, kamu desteğinin eksik kaldığı, toplumsal kurumların olumlu etkilerinin azaldığı, tüm dünyada ve özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Bu durumlar neticesinde de çocukların bazı zor durumlarla karşı karşıya kaldığı düşünülmektedir. Çocukların sağlıklı büyümesi için gerekli imkânların sağlanamadığı, temel ihtiyaçların karşılanamadığı, bakım, yetiştirilme ve korunmaları ile ilgili eksiklik ve engeller olduğu, sosyal, fiziksel, ruhsal ve ahlaki açıdan sağlıklı bir birey olarak yetişebilmelerinin önünde zorluklar olduğu göze batmaktadır. Bütün bu sorunlar çocukların sağlık, eğitim, sağlıklı gelişim, beslenme ve barınma ihtiyaçlarının karşılanamadığı ailelerin belirlenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Çocuk ihmal ve istismarına sebep olan engellerin devletlerin çocuk politikaları yoluyla belirlenmesi ve toplumdaki bütün çocukların iyiliğine yönelik düzenlemelerle bütün kamu kurumları ve sivil toplum örgütlerinin bütünleşmiş olduğu çocuk koruma sistemlerinin oluşturulması gerekliliği dikkat çekmektedir (Yolcuoğlu, 2010).

2.6.1. Türkiye’de Başlıca Çocuk Refahı Sorunları

Çocukların korunması konusu bir taraftan çeşitli ülkelerin iç hukuk oluşumlarında bir taraftan da uluslararası alanda giderek daha çok ilgi kazanmaktadır. Bu yöndeki çalışmalar 20.yüzyılın başlarında başlamış olmakla birlikte temelde II. Dünya Savaşı sonrasında zamanla yoğunlaşmış ve giderek daha dikkatli bir biçimde ele alınmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar üzerinde çocuk toplumsal bir varlık olarak görülmeye başlanmış ve çocuğu uluslararası düzeyde koruyacak pek çok belge (bildirge, sözleşme vb.) geliştirilmiştir. Çocukların korunması açısından geliştirilen evrensel kurallar ulusal gelişmeleri de etkilemiş ve böylece çağdaş değerleri benimseyen ülkeler, çocuk hukuku konusunda bütün bir sistem geliştirme olanağı bulabilmişlerdir. Bu gelişmelerin zirvesi hiç şüphesiz 20 Kasım 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesidir. Çocukların korunması konusunda taraf devletleri hukuken bağlayan bir bildirgede dikkate alınarak, konunun değeri ortaya konmuştur (Karataş, Acar, Öntaş, Acar ve Gökçearslan, 2004).

Bu değer “bir toplum geleceğine yatırım yapmak istiyorsa çocuklarına ve gençlerine yatırım yapmalıdır, daha varlıklı, sağlıklı, mutlu ve barış içerisinde bir gelecek çocuklar göz ardı edilerek kurulamaz, korunamaz.” görüşünün devletlerarasında kabul edilmesini sağlamıştır. Bu görüşler ve çocuğa verilen değerın yükselmesi, toplumlarda çocuk ve aileyle ilgili problemlerin incelenmesi ve ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaları başlatmıştır. Çocukların sağlıklı bir çevre içerisinde doğup büyümesi çağdaş değerler ışığında eğitilip yetişkinlik hayatına hazırlanması her türlü soruna karşı korunması çocuk huzuru alanının en önemli amaçlarındandır. Bu süreçte önemli olan kesimler arasında iki hedefe dikkat çekmek gerekir; Aile ve devlet. Devlet sağlık, eğitim, güvenlik ve sosyal huzur gibi sektörler yardımıyla çocuğun bakımı, korunması ve yetiştirilmesi sürecinde esas sorumluluklara sahiptir. Aile ise çocuğun doğumdan ölüme kadar geçirdiği tüm süreçte etkili olan bir kurum olarak önem taşır (Yolcuoğlu, 2010).

2.6.1.1. Eğitim Sorunları

Ülkemizde eğitim alanında çocuk huzurunu etkileyen yani çocuğun eğitim güvencesini etkileyen problemlerin başında okul/derslik ve öğretmen sayısındaki eksiklikler göze çarpmaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde okulların uzaklığı, ulaşım güçlüğü, birleştirilmiş sınıf uygulamaları, kız ve erkek çocukların eşit şansa sahip

olmaması yani cinsiyet ayrımcılığı, eğitim yatırımlarındaki kırsal şehir dengesizliği şehir merkezindeki okullara kıyasla negatif etkenler arasındadır. Genel olarak düşünülüp tüm okullar (kırsal bölge ve şehir) dikkate alındığında, bilgisayar çağında olunmasına rağmen bilgisayarın okullara ve sınıflara yeterli düzeyde girememiş olması, bilgisayar olan sınıflarda da yeterli denetim olmayışından dolayı bilgisayarların eğitimsel amaçlar dışında kullanılışı, okulların laboratuvar, araç gereç, kütüphane ve atölye gibi fiziki donanımlara yeterince sahip olmayışı, öğrencilere rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerini yeterli şekilde verilmemesi mesleki yönlendirmelerdeki eksiklikler, ailenin çocuğun eğitime katılması konusunda yaşanan sorunlar, eğitimde okullar arası farkların çok fazla oluşu, sınavlarda çocuklara aynı kalitede eğitimi almamalarına rağmen aynı bilgi düzeyinde sorular sorulması, okullarda engelli öğrencilere yönelik gerekli fiziksel düzgün duruma getirmede yetersizlikler, kaynaştırma eğitime yeterince ilgi gösterilmemesi, öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim kurslarının aktif ve yeterli olmaması sebebiyle öğretmenlerin kendilerini geliştirememesi, öğretmen maaşlarındaki düşüklükten dolayı öğretmenlerin ikinci bir iş yapmak zorunda kalmaları ve zamanlarını kendilerini geliştirmek için kullanamamaları ülkemizde eğitim alanındaki çocuk huzuru problemleri arasında yer almaktadır (Karataş, 2007).

2.6.1.2. Sağlık Sorunları

Ülkemizde çocuk refahını etkileyen başlıca sağlık problemleri arasında istenmeyen hamilelikler, ailelerin çocukların sağlık problemlerine yönelik eğitim yetersizlikleri, yöresel uygulamaların halen devam edilmesi (yanığa macun sürülmesi gibi uygulamalar), kırsal bölgelerde halen çocuk sağlığı ile ilgili doğru olmayan uygulamalarının yaygın oluşu (kırığı kırıkçıya götürme gibi), hane içi kaza ve yaralanmalar konusunda ailelerin gerektiği gibi bilgilendirilmemesi, içme sularının yeterince sağlıklı olmaması, su yetersizliğinden dolayı temizlik sıkıntılarının ortaya çıkardığı enfeksiyonlar, doktor kontrolü olmadan ilaç tüketimi, doktor izniyle verilen ilaçların düzensiz kullanımı, ekonomik güçlüklerin beraberinde getirdiği yetersiz beslenme sıkıntıları, hamilelik ve emzicilik döneminde annelerin çocuk bakımı, beslenme gibi konularda tamamıyla bilgilendirilmemesi, hamilelik ve emzicilik dönemlerinde çalışan annelerin yetersiz izin süreleri, obezite sıkıntıları, sağlık kuruluşlarının her alanda yeterli fiziksel donanım ve teçhizata sahip olmaması, sağlık

kuruluşu olan bazı yerlerde yeterli sağlık çalışanı olmaması ve ülkenin her yerinde, bütün çocukların sağlık kuruluşlarına ulaşımında eşitlik olmaması yer alır (Koşar, 1992).

2.6.1.3. Çevre ve Yerleşim Sorunları

Hem kırsal bölgelerde hem de şehir merkezlerinde çocukların sağlıklı gelişimleri için gerekli fiziksel şartlar bulunmamaktadır. Köylerde çocuklar için oyun parkı, lunapark ve sportif faaliyetlerini sürdürebilecekleri yerler bulunmamaktadır (basketbol sahası, voleybol sahası gibi). Şehirlerde de bu olanaklar mümkün olmakla beraber çocuğun apartmanda kilitli kalması gibi bir durum söz konusudur (Başal, 2007). Şehirleşmenin ortaya çıkardığı güvenlik problemleri ve hayat koşullarının hem anneyi hem babayı çalışmaya itmesinin beraberinde getirdiği ailelerin çocukla birlikte geçirdiği sürede azalma çocuğun mevcut alanları da sürekli olarak kullanımını kötü etkilemektedir. Güvenlik problemleri ve ailenin çocukla birlikte geçirdiği zamanın azalması aynı zamanda çocuğun oyun hakkının da elinden alınmasına neden oluyor. Çocuklar oyun ihtiyaçlarını dört duvar arasında, ya da bilgisayar başında sanal oyunlar oynayarak geçirmeye çalışmaktadır. Bu da ardından çocukların ruh sağlığının kötü etkilenmesi, sosyalleşme sıkıntıları, eski yöresel çocuk oyunlarının hatırlanmaması gibi sorunları ortaya çıkarmaktadır. Çok yüksek katlı binalar da oyun evresinde çocuğun gelişimini kötü etkilemektedir (Çelen, 1999).

Kırsal bölgelerde ise çocuk tiyatrosu, sinema, müze, sergi gibi kültürel ve sanatsal uygulamalardan faydalanma olanağı bulunmamaktadır. Fakat kırsal bölgelerin en büyük fırsatı çocuğun doğayla iç içe büyümesi, özgür yetişmesidir. Çocuk bitkileri, sebze, meyve ve hayvanları televizyondan izleyerek değil canlı canlı görerek öğrenir. Ayrıca köylerin çevre ve yerleşim yerleri açısından bir avantajı da çocuğun çevreyle iç içe olmasında güvenlik anlamında şehirden daha az sıkıntı yaşanmasıdır. Nüfusun azlığı, bireylerin birbirini tanması ve sosyal iletişimlerin daha güçlü olmasına bağlı olarak aileler çocuklarının ev dışında oyunla geçirdikleri zaman içerisinde güvenlikle ilgili daha az problem yaşamaktadır (Yolcuoğlu, 2010).

2.6.1.4. Çocuklara Yönelik Şiddet

Halen aile içi şiddet ülkemizde ve bütün dünya ülkelerinde yaygın bir aile huzursuzluğu problemidir. Ailelerde anneler sürekli şiddete maruz kalmakta ve bu

sorun aile içi huzuru kötü şekilde etkilemekte, çocuklar şiddeti aile içinde hem kendisi üzerinde farklı boyutlarda yaşamakta ve hem de diğer aile bireylerine uygulandığına şahit olmaktadır. Çocuk, aile dışında sokaklarda ve okulda da (öğretmeninden veya akranlarından) şiddete tanık olmaktadır. Medya da şiddet konusunda yeterli anlayışı göstermediği için çocuklar bir süre sonra şiddeti sorunları çözmede doğru bir yol olarak görmeye başlamaktadır. Şiddetin güç olarak kabul edilmesi ve toplumsal anlamda hoş görülmesi, çocuk ve gençler arasında şiddet davranışlarını ve çete kurma yatkınlığını fazlalaştırmaktadır (Karataş, 2007).

2.6.1.5. Engelli Çocuklar

Toplumda çocuk huzuru sağlamak anlamında en dezavantajlı kesimlerden birisi özel gereksinime ihtiyacı olan çocuklardır. Özel gereksinimli çocukların eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal huzur hizmetlerinden faydalanma hakları büyük bir önem taşımaktadır. Amaç özel gereksinimli çocukların ihtiyacı olan eğitim ve rehabilitasyondan geçirilerek toplumla bütünleşmelerini sağlamaktır. Özel gereksinimli çocukların hayatlarını daha da zorlaştıran problemlerden bazıları; özel gereksinimli çocukların eğitimi konusunda kaynaştırma hizmetleri dahil çağdaş yaklaşımların neredeyse kullanılmaması, özel gereksinimli çocukların ailelerine yönelik yeterli rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin sağlanmaması, buna yönelik olarak çocukla birlikte hayat sürdüren aile bireylerinin psikolojik travma yaşaması, her özür grubundaki çocuk için özür durumuna uygun bakım, eğitim ve rehabilitasyon imkanlarının olmaması, özel eğitim hizmetleri konusunda kırsal bölgelerle şehirler arasında farklılıklar bulunması, kırsal bölgelerde özel gereksinimli çocuklara özel eğitim sağlama olanağının olmaması, özel gereksinimli bireylere ithafen meslek edindirme kurslarının bulunmaması, barınılan fiziksel çevrenin (binalar, konutlar, kaldırımlar, kamu binaları, diğer ortak kullanım alanları vb.) özel gereksinimlilerin farklılıklarını ve ihtiyaçlarını da göz önünde bulunduracak biçimde oluşturulmaması, sağlıklı çocuklara özel gereksinimli arkadaşları hakkında yeterli bilgilerin verilmemesinden dolayı iki grup arasında yaşanan uyum sıkıntıları ve özel gereksinimlilere yönelik iş imkanlarının azlığıdır (Karataş, 2001).

2.6.1.6. Korunmaya Muhtaç Çocuklar

Türkiye’de çocukların korunmasından sorumlu devlet kurumu olan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’nun 2828 sayılı Kuruluş Kanunu’na göre korunmaya

muhtaç çocuklar; “beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlike altında olan çocuklar” olarak nitelendirilmektedir. Bununla birlikte korunmaya muhtaç olarak değerlendirilen çocuklar; Ana ve babasız, ana veya babasız çocuklar, ana veya babası veya her ikisi de belli olmayan çocuklar, ana ve babası veya her ikisi tarafından terk edilen çocuklar ile ana veya babası tarafından göz ardı edilip; fuhuş, dilencilik, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuklardır. Çocukların korunmaya muhtaç olmasını belirleyici psiko-sosyal ve ekonomik etkenleri şöyle sıralayabiliriz. Anne veya babanın kaybı, ailede çocukların bakımını karşılayamayacak derecedeki yoksulluk, yoksulluğun yanında anne veya babanın kronik hastalığının olması ve evin geçiminin sağlanamaması, anne veya babanın öz olmaması sebebi ile çocukların ihmali ve kötüye kullanımının söz konusu olması, anne veya babanın kötü alışkanlıklarının olması (alkol, uyuşturucu, fuhuş vb.), çocuklarına karşı sağlıklı ve güzel davranış ve tutum sergileyememeleri, çocuk yetiştirme, bakma, çocuk sorumluluğu alma açısından yeterli yaş ya da zihinsel olgunluğa ulaşmamış olmalarıdır (Öbesler, 2004). Bu sayılanlara ek olmak üzere köyden kente göç sonrası ailelerin yaşadıkları adaptasyon sorunları, hızlı nüfus artışı, çarpık kentleşme durumları da korunmaya muhtaç çocukların sayıca çoğalmasına neden olmaktadır (Bölükbaşı, 1994).

Çocukların korunmak üzere kurumlara verilmelerinin en baş sebebi ekonomik olarak kötü durumda olunmasıdır. Yoksulluk hala kurum bakımı için bir sebep olmaktan çıkarılmamıştır. Korunmaya muhtaç hale gelen, sebebi her ne olursa olsun SHÇEK tarafından korunmaya muhtaç çocuklara verilen hizmetler ise; koruyucu aile kurum bakımı, evlat edinme ve ailenin ekonomik olarak desteklenmesidir. Çocuk sahibi olmak için evlat edinme çok az tercih edilen yöntemlerden biridir. Toplum bu konuda günümüzde de hala yeterli eğitim ve duyarlılığa sahip değildir ve evlatlık almaya önyargılı davranmaktadırlar. Genetik kaygılar yaşadıkları için, evlat almak yerine başka bir akrabalarının çocuğuna bakmayı daha doğru görmektedirler. Çocuğu olan aileler arasında ise evlat edinme oranı yok denecek kadar azdır (Kahraman, 2007).

Ülkemizde korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili bazı aile huzuru problemleri şunlardır; Halk sağlığı hizmetlerindeki eksiklikler sebebi ile doğum öncesi riskli

ailelere tarama ve eğitim çalışmaları yeterince yapılmamaktadır. Yoksul, evlilikleri problemlili, çok çocuklu, ruh sağlığı bozuk bireyler gibi riskli gurupları oluşturan ailelerin, çocuk sahibi olmalarını önleyici doğum kontrol çalışmalarını içeren önlemlerin yetersiz oluşu. Bireylerin aile olmanın, çocuk sahibi olmanın gerektirdiği sorumluluklar hakkında yeterince bilgilendirilmemektedir. Eğitim çalışmaları yetersiz olup çocuklarını korumaya muhtaç duruma düşüren ailelere ilişkin yasal düzenlemelerde eksiklikler mevcuttur. Kuruluş bakımına alınan çocukların doğup büyüdükları çevreden ve varsa kardeşlerinden uzaklaştırılmadan bakımları sağlanmalıdır. Bu anlamda söz konusu yatırımlar her ilin gereksinimini karşılayacak şekilde olmalı, çocuk korunulduğu süre içerisinde çevresinden uzaklaştırılmamalıdır. Kuruluş bakımı sırasında çevresinden uzaklaştırılan çocuklar çeşitli travmalar yaşamaktadırlar. Ülkemizde var olan kuruluş bakımı modelinde, nasıl faydalı ve kaliteli olacağından çok nasıl daha kolay hizmet sunabileceği düşüncesi esas alınmıştır. Türkiye’de koruyucu aile uygulaması başarısızdır. Ülkemize uygun bir koruyucu aile modeli geliştirilememiştir. Evlat edindirme uygulamalarıyla ilgili sıkıntılar mevcuttur. Evlat edinmek üzere başvuran bir ailenin bir çocuğu alabilmesi için geçen süre çok uzundur. Aynı zamanda evlat edinecek aileye çocuğu vermeden önce yapılan denetlemelerde kendi bölümünde uzman kişilerden tam olarak yararlanılmamaktadır. Toplumumuzda halen evlat edinmeyle ilgili bilinç yerleşmemiş ve çocuğu olmayan aileler bir akrabanın korumaya ihtiyaç olan çocuğunu evlat olarak almaktadır (Yolcuoğlu, 2010).

2.6.1.7. Sokakta Yaşayan Çocuklar

Sokakta yaşayan ve çalıştırılan çocuklar giderek dünyanın en önemli sosyal problemlerinden biri haline gelmektedir. Sokakta yaşama ve çalışma olgusu kimi aileler ve çocuklar için yaşam biçimi haline gelmektedir. Maalesef sokak çocuklarını ve sokakta çalışan çocuklar olgusu toplum tarafından daha normal bir durum gibi kabul edilmektedir. Çocukların sokakta yaşamalarının sebepleri; aile içi şiddet, üvey anne-baba, kalabalık aile, parçalanmış aile, cinsel istismar, aile tarafından zorla çalıştırılma, aile tarafından ilgi-sevgi yetersizliği, çocuğun zekâ düşüklüğü gibi etkenler yer almaktadır. Bununla beraber çocuğu sokağa iten bazı toplumsal problemlerde söz konusudur. Bunlar; göç, çarpık kentleşme, gecekondu tarzı

yerleşimler, hızlı nüfus atışı, eğitim seviyesi düşüklüğü ve büyük şehrin yaşam tarzı sayılabilir (Donalt ve Swart-kruge, 1994)

Sokak çocukları dört gelişim alanında risk taşımakta ve sokakta yaşarken bu alanlara ilişkin dayanıklılık ve başa çıkma becerileri gelişmektedir:

Fiziksel gelişimleri tehlike altındadır: Çocukların sokakta karşılaştıkları temel gelişim tehlikeleri; güvenlik (çeteler, suç işleyenler, sokakta yaşayan yetişkinler tarafından fiziksel şiddete maruz kalma), barınma (soğukta kalma), ve beslenme (yeterli ve dengeli beslenememe) ilişkin tehlikeler, hastalıklar, uçucu ve uyarıcı madde kullanımını vb.

Duygusal gelişimleri tehlike altındadır: Sokak çocukları için en büyük duygusal tehlike yetişkinle olumlu ilişkilerin kurulmamasıdır. Sokak çocuklarının sokakta yaşamaya başlamadan önceki hayatında bu tür olumlu bir ilişkinin olmaması da çocuğu sokağa iten nedenlerden birisidir. Sokak çocukları bu zorlukların üstesinden akranlarıyla kurdukları dostluklar sayesinde gelmektedir. Ancak sokak çocuklarının kendilerini teselli ettikleri ve hissettikleri asıl şey özgürlüktür.

Sosyal gelişimleri tehlike altındadır: Sosyal kimlik seçiminde bu çocuklar hırsızlık, dolandırıcılık, fırsatçılık gibi doğru olmayan davranışlarla karşılaşmakta ve bu davranışlar yüzünden toplum tarafından reddedilmekte ve suça eğilimli olarak görülmektedir.

Bilişsel gelişimleri tehlike altındadır: Bilişsel gelişimle doğrudan ilişkili olan konsantrasyon, dikkat, bellek ve görsel hafıza zayıflıklarını doğuran ana sebep çocukların bali ve tiner gibi uçucu, uyarıcı ve uyuşturucu maddeler koklamalarıdır. Sokak çocuklarının eğitim öğretim görmemeleri bilişsel gelişimi etkileyen diğer faktörlerdendir. Sokakta yaşayan çocukları bekleyen tehlikelerin belirlenmesi ve bu risklere karşı gerekli tedbirlerin alınması, sokakta yaşayan gençlerin yaşamında olumlu değişiklikler yapılması ve sosyal hizmetlerin onlara yardım etmesi anlamında önemlidir.

Sokakta çalıştırılan ve yaşayan çocuklar ile ilgili başlıca aile huzuru sorunları; çocukların anne babadan ayrılıp sokakta yaşamasını önleyici çalışmaların henüz

yeterli olmaması, çocuk sokakta yaşamaya başladıktan sonra çocuk için gerekli koruyucu, tedavi ve rehabilite edici çalışmaların yetersiz oluşu, bu konu bir çok kurumun (eğitim, sosyal hizmetler sağlık kuruluşları, çocuk polisi gibi) ortak sorunu olmasına karşın hiçbir kuruluşun bu konuya ilişkin üzerine düşen görevleri yerine getirmemesi, kuruluşların sokak çocukları konusunda işbirliği içinde gerekli çalışmaları yapmaması, yapılan çalışmalarda ise ekip anlayışının olmaması, eğitim kurumları ve medyanın sokak çocukları konusunda üzerine düşen görevleri yapmaması, çocuk polisi ile çocuğun gelişimi ve psikolojisi konusunda çalışan uzmanlar arasındaki iletişim eksiklikleri, devletin sokak çocukları problemini çözmeye yönelik yeterli plân ve projelerin olmaması, çocukların aile denetiminden uzakta olması ve bu sebeple madde, alkol kullanımı suç gibi sapma davranışların sıklıkla görülmesi, sokakta yaşayan madde bağımlısı çocuklara yönelik tedavi hizmetlerinin yetersiz oluşu ve bu çocukların suç çeteleri tarafından potansiyel hedef durumunda olmalarıdır (Donalt ve Swart-kruge, 1994).

2.6.1.8. Çalışan Çocuklar

Küçük yaşta çalışan çocuklarla ilgili başlıca problemler; Ailelerin çocuklarını küçük yaşta çalıştırmak zorunda bırakmasını engelleyici düzenlemelerin ve ekonomik yapının oluşturulmaması, çocukların düzenli olarak sağlık kontrolünden geçirilmemeleri, aile ve akran ilişkilerinde bağların güçlü olmaması, eğitimlerin aksaması, çalıştıkları yerlerde çeşitli istismar türüne maruz kalmaları, düşük ücretle çalıştırılmaları çalışarak kazandıkları parayı istedikleri gibi kullanamamaları, dengesiz beslenme, çalışılan kurumların kontrol eksikliği ve çocuk yaşta yaşlarına göre büyük sorumluluklar almanın çocuk üzerinde yarattığı duygusal sorunlardır (Karataş, 2007).

2.6.1.9. Medyadan Kaynaklanan Sorunlar

Aile refahı konusunda medyanın üzerine düşen görevleri yerine getirmemesinden ya da bazı yanlış uygulamalarından kaynaklanan problemler mevcuttur. Bu problemler arasında medyada çocuklara yönelik haber ve programlarında yeteri kadar seçici davranılmayarak şiddet içerikli ya da ahlaki olumsuzluklar sergileyen bölümlere yer verilmesi, istismara uğrayan çocukların haber ve program konusu olduklarında teşhir edilmesi, cinsel istismar ve şiddet içerikli yayınlara izin verilmesi, ailenin ahlaki yapısına uyumsuz yayınlara yer verilmesi, çocuk hakları konusunda toplumsal bilinç

oluşturulmasında üzerine düşen görevlerin yerine getirilmemesi, toplumun eğitiminde bulunan olanakların kullanılmaması, çocukları alkol ve madde bağımlılığına özendirerek yayınlar konusunda yeterli özenin gösterilmemesi, yazılı basında çocuklara yönelik gazete ve dergilerin olmaması, medyada çocukların katılımcı olarak yer alacağı programların az olması, ailelerin çocuklarıyla birlikte izleyebileceği programlara yer verilmemesi sayılabilir (Yolcuoğlu, 2010).

2.6.1.10. Ayrımcılık

Ayrımcılık, ırksal farklılıklar, dini inançlarındaki farklılıklar, siyasi inanç farklılıkları, cinsiyet, sosyal konum ve benzeri etkenlerden dolayı sosyal bir gruba, öteki topluluklardan ayırarak onu aşağılama, ona düşmanca davranma olarak tanımlanabilir. Ayrımcılık, toplumsal yaşamın tüm alanlarında rastlanan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok farklı sebeplere bağlı olarak gerçekleşen ayrımcılığın temelinde ben ve öteki ayrımı yatmaktadır. Ötekileri tanımlarken çok farklı nitelikler, cinsiyet etnik köken, inanç, fiziksel özellikler vb. kullanılmaktadır. Hangi nitelikle ilgili olduğuna bağlı olarak ayrımcılık tutumu değişik riskler çıkarmaktadır. Herhangi bir toplumda ayrımcılık geliştirilmek istendiğinde, ayrımcılığa özne seçilen konunun o toplumda maddi temelleri de varsa bu durum hızla tehlikeli bir hale gelmektedir. Değişiklikler, özünde yadırganacak durumlar değildir. Çünkü değişiklik, insanların özünde var olan bir olgudur ve insanlar birçok açıdan birbirinden farklıdır. Her bireyin farklı özellikleri gereksinimleri, görünüşleri, hayat anlayışları güçlü ve zayıf yönleri vardır. Bu yüzden her insanın içinde yaşadığı toplum, birkaç kişinin ya da belirli bir kesimin özellikleri temel alınarak şekillendirilemez. Değişiklikler hayatımıza renk katar (Miller ve Catherine, 1999).

Ayrımcılığın toplumda sık görülen başlıca faktörleri; engellere yönelik ayrımcılık, cinsiyet ayrımcılığı, ekonomik ayrımcılık ve etnik kökenden kaynaklanan ayrımcılıktır. Cinsiyet ayrımcılığı ile ilgili toplumda yaşanan ayrımcılık uygulamalarına kız çocuklarının okutulmaması, iş hayatında kadınların yaşadığı güçlükler, kızlık zarı muayenesi, miras paylaşımında kadınlara eşit hak verilmemesi örnek verilebilir. Engelli bireylerle ilgili ayrımcılık uygulamalarına gündelik yaşamlarında, işe girişte, çalışma ortamında, eğitimde, sağlık kurumlarında, aile içinde, evlilikte, sokakta, ulaşımında, alışverişte, eğlencede, kendi aralarında, ev kiralarken ve daha birçok konuda yaşadıkları sayısız ayrımcılık uygulamaları örnek

verilebilir (Karataş, 2002). Ekonomik ayrımcılık toplumda zengin ve fakir arasında sınıf ayrımı yapılması şeklinde incelenebilir. Etnik köken ayrımcılığı da bir ülkenin topraklarında yaşayan halklar arasında mensup olduğu etnik kökenden dolayı farklı uygulamalar yapılması durumudur.

2.7. Çocuk İhmali ve İstismarı

Çocuk istismarı, dünyadaki birçok bilim literatüründe yer alan bir olgudur. Ancak, çocuk istismarı çeşitli toplumlarda ve kültürlerde farklı şekillerde algılanmakta ve tanımlanmaktadır. Çünkü toplumlarda kültürlere bağlı olarak ailelerin çocuklarına karşı davranışları da farklılaşabilmektedir. Bu durum yapılan davranışın normal olarak kabul edilmesine yol açabilir ve yapılan davranışların ihmal veya istismar olarak değerlendirilmesinde farklılıklara yol açmaktadır (Topbaş, 2004).

Çocuğun sağlığını, fiziksel ve psikolojik gelişimini olumsuz etkileyen, bir yetişkin, toplum veya devlet tarafından isteyerek veya istemeyerek yapılan hareket ya da davranışlara çocuk istismarı adı verilmektedir. İstismara ilişkin bir başka tanıma göre; çocuk istismarı, kendisinden en az 6 yaş büyük bir yetişkinin, toplumun veya ülkesinin çocuğun sağlığını ve fiziksel gelişimini olumsuz yönde etkileyecek şekilde isteyerek veya istemeyerek yaptığı davranışlarıdır (Akyüz, 2013). Çocuğun fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimi için gerekli olan beslenme, barınma, giyim, temizlik, oyun, eğitim, güvenlik ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanmaması ise çocuk ihmali olarak adlandırılmaktadır (Güçray, 1997).

2.7.1. Çocuk İstismarı ve Nedenleri

Çocuk istismar ve ihmal davranışlarının sebeplerine ilişkin diğer gruplamalar ise anne babaların özellikleri, çocuğun bireysel özellikleri, toplumsal ve kültürel özellikler ve medyanın etkisi başlıkları altında ele alınmıştır (Ünal, 2008).

2.7.1.1. Anne Babaların Özellikleri

İstismara uğrayan çocukların anne babalarıyla ilgili genellikle şu özellikler görülmektedir;

- * Çocukluğunda kendisi de ihmal ve istismara uğrayan anne babalar,
- * Erken ve genç yaşta anne baba olan ebeveynler,

- * Kişilik bozukluğu ve ruhsal sorunları olan anne babalar,
- * Özsaygısı eksik, yetersizlik ve değersizlik duygusuna sahip ebeveynler: Özsaygısı düşük ebeveynler kendilerini değersiz ve sevilmeyen kişiler olarak görürler. Çocuk sahibi olmalarının sebebi kendilerini sevecek bir bireyin olması isteğidir. Çocukların anne babalarının bu beklentisine cevap vermediği durumlarda da aile uğradığı hayal kırıklığı sonucu çocuklarını istismar etmektedir,
- * Saldırgan veya suçlu anne-babalar,
- * Eğitim seviyesi düşük anne-babalar (Georgopoulou, 1991).

Bu etmenlerin yanı sıra ebeveyn ilişkileri ile ilgili bazı etmenlerde çocuk istismarı riskini artırabilir. Bunlar; ailede küçük çocuk sayısının çokluğu, ebeveynlerin geçimsizliği, çocuğu sadece anne veya babanın tek başına büyütmek zorunda kaldığı durumlar, aile fertlerinin sosyal ve duygusal bozuklukları olması durumlarıdır (Eryılmaz, 2001).

2.7.1.2. Toplumsal ve Kültürel Özellikler

Yüksek işsizlik oranı, yüksek suç oranı, fakirlik ve sosyal servislerin yokluğu gibi bazı toplumsal etmenlerde istismar riskinde artışa sebep olur. Cinsiyet ayrımcılığının, ekonomik eşitsizliklerin, fakirliğin ve işsizliğin yüksek olduğu toplumlarda bütün şiddet şekillerinin yanında çocuğa yönelik şiddetin de arttığı gözlemlenmektedir. Göç hareketlerinin çokluğu çocuğa yönelik şiddeti artıran diğer bir faktördür. Ayrıca toplumları bir arada tutan ahlaki değerlerin varlığı ve toplumsal dayanışmanın güçlü ve sağlıklı bir yapılanma göstermesi, toplumun çocuğa yönelik şiddeti hoş görmeyen bir yapısının olması, toplumda çocuklarla ilgili kültürel özelliklerin çocuğu koruyucu öğeler içermesi çocukları şiddetten koruyan etmenlerdir. Toplumsal cinsiyet sorumlulukları, çekirdek aile ilişkisi, toplumun aile kavramına bakışı gibi konularla ilgili toplumun benimsediği kültürel ölçütler bu konuda etkili olmaktadır. Devletlerin çocuğu ve aileyi destekleyen politikaların olması da toplumda çocuk istismar davranışlarını azaltır. Ayrıca sağlık sisteminde, ev eğitim sisteminde çocuk istismarını önlemeye yönelik koruyucu yaklaşımlar; sosyal güvenlik sistemi ve çocukları koruyucu yasal düzenlemelerin varlığı da çocuk istismarını önleyen etmenler arasında yer alır (Gökler, 1993).

Ülkemizde çocukların istismarla karşılaştıkları yerlerden bazıları;

- Ebeveyn,
- Okul,
- Kolluk Kuvvetleri,
- Sokak,
- Bakım yurt ve yuvaları
- Çocukların tutuklu ve hükümlü olarak tutuldukları kurumlar ve
- Çalıştıkları işyerleridir (Görmez ve diğerleri, 1998).

2.7.1.3. Çocuğun Bireysel Özellikleri

Yapılan araştırmalar istismar riskinin bazı çocuklarda diğerlerine oranla daha fazla olduğunu göstermektedir. Çocuğun istismara uğrama riskini artıran sebepleri şöyle sıralayabiliriz:

- * Zihinsel yetersizliğe sahip olma: Ailenin çocuğun yetersizliği olduğunu öğrenmesinden kaynaklanan yaşanan psikolojik travma ve yetersizliği olan bir çocuğun bakım zorlukları çocuğun istismara uğrama ihmali artırır.
- * Gayri meşru çocuk olma: Gayrimeşru bir çocuk sahibi olmanın yarattığı toplumsal baskı, bu baskının sonucunda getirdiği stres ve annenin bu baskıdan çocuğu sorumlu tutması istismara uğrama riskini çoğaltmaktadır.
- * İstenmeyen çocuk olma,
- * Üvey çocuk olma: Üvey çocuk olma özellikle duygusal istismar türünün görülme sıklığını arttıran bir risk etmenidir.
- * Çocuğun beklenen cinsiyette olmaması,
- * Prematüre doğum, düşük doğum olma, uzun süre hastanede yatma, kronik hastalığı olma: Bu sağlık sorunlarının hepsinde ailenin çocuğun bakımı konusunda

daha çok sorumluluk üstlenmek zorunda kalmasından dolayı artan stres istismar riskine neden olmaktadır.

* Aile ilişkilerinde kesinti yaşama: Özellikle çocuğun evden kaçması, sokakta yaşaması gibi nedenlerle aileyle ilişkilerinde yaşadığı kesintiler istismara uğrama riskine neden olmaktadır (Polat, 2007b).

2.7.1.4. Medyanın Etkisi

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle artık evlerinde şiddete maruz kalmayan veya tanık olmayan çocuklar da medya yolu ile şiddete tanık olmaktadır (Güngör ve Ersoy, 1995).

Bunun için;

- Ebeveynler çocuğun hangi programları izlediğinden haberdar olmalıdır.
- Televizyon çocuğu oyalamak için kullanılmamalıdır.
- Televizyonu izlemek istediği belli program için açması çocuğa öğretilmelidir.
- Çocuklarının izlediği programı ebeveynler de izlemeli ve programı izlerken çocukla program hakkında konuşmalı, yaşananlar anlamlandırılmalıdır.
- Çocuk izlediği şiddet içeren rahatsız edici bir programdan sonra bunu kendi hayatı ile ilişkilendirebilir. Bazen kendi güvenliğinden endişe duyabilir. Bu gibi durumlarda aile çocuğa güvende olduğunu hissettirmelidir.
- Çocuğun televizyon izleme süresi kısıtlanmalıdır. (Günde 1-2 saat)
- Çocuğa örnek olunmalı ve aile kendi televizyon izleme zamanını da kısıtlamalıdır (Batmaz ve Aksoy, 1995).

2.7.2. İstismarcı Ebeveynlerin Sınıflandırılması

Polat (2001) tarafından istismarcı anne-babalar istismar uygulama sıklıkları temel alınarak üç grupta sınıflandırılmıştır.

Aralıklı İstismarcı: Çocuğunu periyodik olarak hırpalayan ebeveynler diğer zamanlarda çocuğu ile düzenli olarak ilgilenir. Bu anne-babaların niyetleri kesinlikle

çocuğa zarar vermek olmayıp dönem içine girdikleri sıkıntı ve zorluklar sebebiyle yaşadıkları stresler sonucu bu tür davranışlar sergilerler fakat sonrasında da içtenlikle pişman olurlar. Bu anne-babalar zaman içerisinde kendilerini düzeltip yenileyebilir (Polat, 2001).

Sürekli İstismarcı: Bu anne-babalar çocuklarından nefret eder, çocuğu kısıtlı ve bilinçli olarak döver ve kötü davranırlar. Acının çocuğun kafasında yer etmesi gerektiğine inanır, çocuğun çektiği acıya aldırış etmezler. Altta yatan kişilik bozuklukları vardır. Bu tür istismarcılardan kaynaklanan istismar vakaları genellikle çocuğun ölümüyle sonuçlanır ve aile bir kaçırılma hikayesi uydurarak delilleri kaybetmeye çalışır. Genelde olayın ortaya çıkışı, hastalığı daha ağır düzeyde olan babaya uyan annenin dayanamayıp ağlayarak olayı itiraf etmesiyle ortaya çıkar. Baba ise hiçbir pişmanlık belirtisi göstermez (Polat, 2007a).

Tek Defalık İstismarcı: Bu gurubu ilk gruptan ayırmak zordur. Aslında tekrarlamaya uygun yapıları vardır. Fakat ya ilk eylemde çocuk ölür ya da bir anda kendilerini dizginlemeyi başarırlar (Polat, 2001).İstismarcı aileler arasında bu sınıflandırmaların dışında kalan bir de çocuğun üçgenin merkezinde kaldığı aile yapısı vardır.

Çocuğun Üçgenin Merkezinde Kaldığı Aile Yapıları: Bu durum alternatif yaşam tarzlarının ortaya çıkmasına bağlı olarak erken ve planlamadan yapılan evliliklerin ardından boşanmış ve genç-çocuklu-çalışan kadınların sayısındaki artışa bağlı olarak ortaya çıkmış bir sorundur. Anneler bu sorunlu yapıyı çocuklarına şefkat gösterebilen, birlikte yaşadıkları erkek arkadaşlarıyla çözmeye çalışmaktadırlar. Böyle ilişkilerde genelde kadın ve erkeğin rolleri değişmiştir. Bu tür durumlarda kadın ile erkeğin arası açıldığında erkek ucuz patolojik tatmin yolu olarak kadının sevdiği şeye zarar verme yolunu seçmektedir (Polat, 2007a).

2.7.3. Çocuk İstismarı Çeşitleri

Çocuk istismarı davranışları; fiziksel istismar, duygusal istismar ve cinsel istismar olmak üzere üç başlık altında incelenebilir,

2.7.3.1. Fiziksel istismar

Fiziksel istismar kapsamlı anlamıyla çocuğun yaralanması olarak tanımlanmakta olup, yetişkinlerin otorite kurma, disiplin sağlama, cezalandırma veya öfke boşaltma

amacıyla elle veya aletle çocuğun vücudunun herhangi bir yerine iz bırakacak şekilde şiddet uygulayarak çocuğa zarar vermesidir (Şahin ve Beyazova, 2001). Önemli bir toplumsal sorun olan fiziksel istismar çoğu zaman düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip toplumlarda, aile üyeleri tarafından uygulanmakta, mağdurlar genellikle beş yaş ve altı olmaktadır. Çocuğa yönelik fiziksel istismar, istismarı uygulayan kişiye göre ikiye ayrılır.

1. Anne-baba Tarafından İstismar: Aile içinde çocuğun kaza dışı yaralanmasıdır.

2. Kurumda İstismar: Okul, yuva, yetiştirme yurdu veya kamp gibi kurumlarda yönetici ya da öğretmenler tarafından uygulanan istismar çeşididir (Akgül, 2015).

Fiziksel istismarla ilgili başka bir gruplandırma çeşidi de istismarın uygulanma şekline göre yapılmıştır.

1. Aletsiz saldırılar: Bunlar istismarın herhangi bir alet kullanmaksızın yapıldığı olayları içerisine almaktadır. Tokat, yumruk, çimdikleme, ısırma, tekme atma bu tür istismara örnektir.

2. Aletli saldırılar: Bu türde ise istismarın bir araç kullanılarak yapılması söz konusudur. İstismar için kullanılan araçlar genellikle kemer, kayış, ev eşyaları, hortum, tel, sigara, ütü, sıcak sudur (Gershoff, 2002).

İstismar çeşitleri içinde fark edilmesi en kolay olan, fiziksel istismardır. Çünkü çoğu zaman çocuk üzerinde gözle görülebilir fiziksel bir hasara veya yaralanmaya sebep olmaktadır. Fiziksel istismar davranışları arasında: çocuğu sert bir biçimde tutma, sıkma, ısırma, yumruk atma, tokatlama, tırmalama, kayışla, kırbaçla vs. vurma, sıcak metallere, sigara ile yakma ve benzeri davranışlar yer alır (Özdoğan, 2000).

Aral (1997) tarafından yapılan bir çalışma ülkemizde çocukların %65,72'sinin anne veya babaları tarafından fiziksel olarak istismar edildikleri bilinmektedir. Sosyal-iktisadi Araştırmalar Merkezi (SİAR) tarafından yapılan bir araştırmada; toplumumuzda her iki kişiden birinin çocukların dövülmesi taraftarı olduğu belirlenmiştir. Toplumumuzun %42'si terbiye için çocuğa ceza verilmesi gerektiğini, bu cezalar içinde de %68 ile en fazla dayak atılması düşüncesinin yaygın olduğu belirlenmiştir (Polat, 2001).

Bilgin ve arkadaşları (2004) tarafından 4143 çocuk üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre çocukların cezalandırılma sebepleri arasında sırayla söz dinlememe, okul başarısızlıkları, eve geç gelme, yaramazlık yapma, kötü arkadaşlıklar edinme ve yalan söyleme davranışları yer almaktadır. Cezalandırma tarzları arasında sırasıyla sözlü uyarı (%62,9), dayak (%8,4), sosyal aktivite yasağı (%8,3), harçlığı kesme (%3,4), odaya kapatma (%3,4), vb. cezalar yer almaktadır. Aile içinde en çok ceza uygulayan kişinin baba olduğu, sonra anne ve en düşük oranla da kardeşler olduğu belirlenmiştir. Fiziksel istismara uğrama sıklığına bakıldığında ise istismara uğrayan çocukların %46,5'inin seyrek olarak dövüldüğü, %20,4'ünün en az haftada bir dövüldüğü, %5,2'sinin ise her gün dövüldüğü belirlenmiştir (Bilgin, Toros, Çamdeviren, Şaşmaz ve Mert, 2004).

2.7.3.1.1. Fiziksel İstismar Mağduru Çocuğu Tanıma

Çocuğun fiziksel istismara uğramış olabileceği konusunu öğretmene, sağlık çalışanlarına, etraftaki diğer insanlara düşündürebilecek, belki de istismarın geç olmadan fark edilmesini sağlayabilecek bazı durumlar vardır. Bunlar:

- Çocuğu hastaneye götürmeme, götürmek istememe veya çocuğun hastaneye götürülmesinde söylenmeyen gecikme,
- Ailenin çocuktaki belirtilerle çelişen hikâyeler anlatması (örneğin çocuğun kendisini kazayla yaktığını söyleyerek ailenin hastaneye getirdiği bir çocuğun sırt bölgesinde yanık olması çelişkili bir ifadedir. Çünkü kaza yanıkları genelde vücudun ön tarafında oluşur),
- Aile bireylerinin durumla ilgili birbirinden farklı şeyler söylemeleri,
- Çocukta şüpheli davranışların ilk ve tek olmaması, daha önceden açıklanamayan yaralanmalar bulunması,
- Ebeveynin kazayı bir kardeşe veya yabancı bir şahısa yüklenmesi,
- Çocuğun hastanelerde gezdirilmesi,
- Aile tarafından çocuğun suçlanması,
- Çocuğun ebeveynlerini suçlama,

- Ebeveynin kendi çocukluğunda istismar hikâyesinin bulunması,
- Ebeveynin çocuktan hayal ürünü beklentilerinin olması,
- Çocuk ve ebeveyn arasındaki ilişkinin normal olmayışı (Ziyalar, İnanıcı ve Aksoy, 1993).

Çocuğa yönelik şiddet, çocuğun üzerindeki fiziksel etkilerin yanı sıra çok farklı duygusal etkilere de neden olmaktadır. Şiddetin çocukta acı duyma dışında içte yarattığı en önemli etki, öfke ve isyandır. Bu da çocukta iç denetim ve görev davranışının gelişimini olumsuz olarak etkilemektedir (Gershoff, 2002).

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumunun 1998’de yaptığı bir araştırmaya göre çocuğa yönelik şiddet günümüzde en yaygın olan ve kabul görülen şiddet biçimidir. Halbuki çocuğa karşı şiddetin yıkıcı etkileri yüzeysel hasarlardan tut da fiziksel, bilişsel ve duygusal bozukluklara hatta ölümlere kadar gidebilmektedir. Çocuklar olumsuz olayların problemlerinin kendi kontrolleri dışında olduğu inancını taşırlar. İstismara uğrayan çocuklar sosyal rollere çok zor alışırlar, sosyal ilişkilerde daha az anlayış geliştirirler. Şiddete uğrayan çocukların duygusal anlamda, çevrelerine ve insanlara karşı güven problemi yaşadıkları, başarısızlıklarının yüksek olduğu veya kendilerine zarar verme durumlarının olduğu görülmektedir (Gökler, 1993).

Fiziksel istismar, çocukta ayrıca okul başarısızlığı, depresyon, post travmatik stres bozukluğu, düşük benlik saygısı, anti sosyal davranışlar, sinirlilik, içe kapanıklık, uyum sorunları, saldırgan söz ve davranışlar, ilişki kurmada güçlük, öfke ve saldırganlık, hırsızlık, evden kaçma, intihar girişimi gibi sorunlara neden olabilir (Tel, 2002).

Fiziksel istismara uğrayan çocuklar üzerinde kontrol gruplu olarak yapılan çalışmalarda istismara maruz çocuklardan daha fazla oranda büyüme tespit edilmiştir. Ayrıca bu çocuklarda nörolojik sorun oranı kontrol grubuna göre daha yüksektir. İstismara uğramış çocukların gelişim profiline bakıldığında konuşma gecikmesi ve dil gelişim alanında gerilikler olur. Bu çocuklar yetişkinlerle iletişimden kaçınırlar, yetişkinlerin kendilerine dokunmaları ya da yaklaşımları halinde korku tepkileri verirler, kolaylıkla yalan söyleyebilirler. Daima şiddet içeren

davranışlar izlemek ya da bu davranışları görmezden gelmek çocuğun şiddeti problem çözümede bir araç, bir yöntem, bir ilişki biçimi olarak algılamasına sebep olur (Gökler,1993).

Bu çocuklarda gerileme (regresyon) fazla gözlenebilen davranışlar olabilir. Tuvalet eğitimlerini tamamlamış olsalar bile, tekrar altını ıslatmaya devam etmesi bu çocuklarda görülebilecek başka bir sorundur (Bahçecik ve Kavaklı, 1993). Ayrıca fiziksel istismara maruz çocuklarda sosyal işlevsellik alanında eksiklikler fark edilmektedir, bu çocuklar yakın ilişki kurmakta güçlük çekip, daha çatışmalı, duygusal yoğunluğu az, yoğun öfke ve istismar içeren ilişkiler kurabilmektedir (Kaplan ve diğerleri, 1999).

2.7.3.1.2. Kazaya Bağlı Yaralanmalarla Fiziksel İstismarın Birbirinden Ayrılması

Kazaya bağlı yaralanmalar ve istismara bağlı yaralanmaların birbirinden ayrılabilmesi önemlidir. Burada olacak sorunların bedelini hem çocuk hem de aile ödeyebilir. Şayet istismara bağlı olabilen yaralanmalar tespit edilmişse çocuğun istismar edildiği veya tekrar istismar riski olan ortamda bırakılacağı söz konusu olabilir. Şayet yaralanma kazaya bağlı ise o zaman da anne babalar boş yere suçlanacaktır. Bakmakla yükümlü bireyler çok az olarak istismarlarını kabul ederler. Genelde yaralanmaların kazayla olduğuna inandırmaya çalışırlar. İstismarı anlayabilmek veya tespit edebilmek için istismarın bir ihtimal olabileceğini unutmamak ve öncelikle yaralanmaların kazaya bağlı olmadığını araştırmak gerekir (Ziyalar, İnanıcı ve Aksoy, 1993).

Çocuklar genellikle önlerinde olan nesnelere merak ederler ve öne doğru hareket ederler, bu yüzden de kazaya bağlı yaralanmalar çoğunlukla vücudun ön bölgesinde olur. Alın, burun, çene, bilek, dirsekler genellikle kazayla yaralanma olasılığı yüksek bölümlerdir. Avuç içerisinde olabilecek yaralar dikkat gerektirir. Zira düşme, ütüye dokunarak yanma gibi kaza sonucu yaralanmalar olabileceği gibi aynı zamanda avuç içi ve el sırtı cezalandırmada daha fazla kullanılan bölgelerdir. Kalçalar, genital ve anal bölge, vücudun arka ve yan yüzleri ile yüzün yan kısımları ise istismar düşündürülecek bölgelerdir. Yaralanmanın çocuğun dediği gibi mi ya da anne babanın dediği gibi mi olduğunu belirlemek doktorun görevidir. Sonra çocuğun bu yaralanmayı yapabilme ihtimali olup olmadığına ilişkin gelişiminin değerlendirilmesi

ikinci adımdır. Eğer anne baba çocuğun gelişimi ile orantısız bir yarayı çocuğun yaptığını sylyorsa veya yaralanma söylenen olaya göre fazla ciddi boyutlardaysa, o zaman söylenen hikyenin gerçek olmadığı ve kaza dışı yaralanma olduğu araştırılmalıdır (Ziyalar ve diğerleri, 1993).

2.7.3.2. Duygusal İstismar

Doğadaki erişkinler tarafından çocuğun kişilik gelişimine zarar verici eylemler veya eylemsizliklerdir (Taner ve Gökler, 2004).Duygusal istismar, istismar seçenekleri içerisinde bilinmesi, tanımlanması, sonucunun incelenmesi en zor olanıdır. Duygusal istismar davranışları olarak kabul edilen davranışlar:

Reddetme: Erişkin kişilerin çocuğun ihtiyaçlarını giderememesi, onu ayrı bir kişi olarak kabul etmemesi, onu görmezden gelerek davranması, çocuğun olumlu yönlerini ortaya ıkartmaması ve motive etmek için herhangi bir Şey yapmaması, yardım isteğini reddetmesi çocuğa hiçbir işe yaramıyor duygusu vermesi, her sorundan onu suçlaması (günah keçisi olarak görmek), fiziksel temastan kaçınması ve ona dokunarak yakınlığını belli etmemesi gibi davranışları içerir (Polat,2001).

İstenmeyen anne babalar çocuklarını beğenmezler, önemsemezler çocuğu bir yük olarak görürler ve onlar için çok az zaman harcarlar çocuğun mutluluğu ya da kendini iyi hissetmesi için gerekli ihtiyaçları karşılamada olumsuzdurlar. Çocuğa verilen sözlerin unutulması, kardeşlerinden farklı yardım isteğinin geri çevrilmesi ve başka çocuklarla kıyaslanarak olumsuz yönlerinin ortaya koyulması fazlaca görülen örneklerdendir (Hamarman ve Bernet, 2000).

Aşağılama: Çocuğa değer verilmemesi, çeşitli özelliklerinden dolayı eleştirilmesi, kötü isimlendirmesi (aptal geri zeklı) ve çocuğu utandırıcı davranışları kapsar. Çocuğa yüksek sesle bağırma, kötü söz söyleme bu gruba giren davranışlarındandır. Yaramazlığından, hatalarından, söz dinlememesinden, dolay eleştirmek ve sözlü uyarı toplumda en fazla başvurulan eğitim yöntemleri arasında yer alır. Burada önemli olan eleştirinin lsdr. Kimi ebeveynler dayak atmazlar ya da dayaktan kaçınırlar ancak çocuklarına söyledikleri sözlerde dayaktan daha kötü etkiler yaratabilir. Çocuğa “Sen adam olmazsın”, “aptal”, “geri zeklı”, “sersem” gibi kötü sözler söylemek çocuğun duygusal açıdan zedelenmesine sebep olur. Bu sebeple

çocuğu cezalandırmak amacıyla küçük düşürücü, kırıcı sözler söylemekten kaçınılmalıdır (Hamarman ve Bernet,2000).

Ayırma, yalnız bırakma: Anne babanın çocuğu toplumsal sorunlardan ve kendinden uzak tutması, çocuğun bu tip ilişkilere girmesini sağlayacak şanslar vermemesi, çocuğu yalnız olduğuna inandırması, çocuğun bir odada tek başına bırakılarak cezalandırılması, arkadaş çevresine ve okul aktivitelerine katılmasına izin verilmemesi olarak tanımlanır. Çocuğun odaya gitmesinin istenmesi birçok toplumda uygulanan disiplin yollarından biridir. Bu uygulamayı bazı anne babalar, çocuğu karanlık odaya kapatarak ya da odaya kilitleyerek yapmaktadırlar. Anne babalar bu şekilde çocuklarını disipline ettiklerini düşünürken çocuklarının ruh sağlıklarını bozabilir, çocukta fobilerin oluşumuna sebep olurlar. Ayrıca çocuğun odada geçirdiği sürede ne yaptığından haberdar olunmalıdır. Çocuğun kendisine zarar verme düşüncesi göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca çocuğun odada eğlenceli bir oyunla meşgul olmaması da sağlanır. Aksi takdirde çocuk ailenin ceza olarak uyguladığı odaya göndermeyi bir oyun, eğlence fırsatı olarak algılayabilir. İzole etme yalnızca mekânsal koşullarla sınırlı değildir. Çocuğa karşı aşırı baskılı otoriter tutumlar, çocuğu sosyal açıdan izole eder. Çocuğun eve arkadaşlarını getirmesine izin verilmemesi, çocuğun arkadaşlarıyla beraber olmasının ve okul içi eğlencelere katılımının istenmemesi gibi durumlar sosyal yalıtım genellemesinde değerlendirilir (Polat, 2001).

Korkutma, Tehdit: Anne babanın sözel veya fiziksel saldırılar ile çocuğu korkutması tehdit etmesi, gözdağı vererek korku dolu bir ortamda yaşamasına neden olmasıdır. Korkutmaya örnek olarak çocuğu dövmek ve öldürmekle tehdit etmek, dünyanın tehlikeli ve kötü bir yer olarak tanıtılması, çocuğun sırlarını söyleyip utandırmakla tehdit etmek gibi davranışları içerir. Anne babanın çocuğu dövmesi sonucu çocuğun vücudunda oluşan lekeler zamanla iyileşmekte fakat çocuğun bu durumdan aldığı duygusal yaralanmanın etkisi uzun süre devam etmektedir. Korkutma özellikle geleneksel eğitim sistemimizde de yaygın olarak kullanılan bir disiplin yöntemidir. Çocukları sözel ve fiziksel uyarılarla korkutmak çocukta hem suçluluk duygusu yaratmakta hem de çocuğu kısa sürede sindirmekte olduğundan öğretmenlerce fazla kullanılmaktadır. Örneğin: Çocuğun kemerle gözünün korkutulması (Hamarman ve Bernet,2000).

Suça Yönelme: Çocuğun toplum kurallarına uygun olmayan davranışlarını görmezden gelmek veya bu davranışların katılaştırılması, suça yönelmesine zemin hazırlanması, çocuğun bu tür davranışlarının engellenmemesi çocuğa iyi kötü kavramlarının öğretilmemesi, çocuğun suça sürüklenmesi kapsamında ele alınmaktadır. Anne babanın çocuğa karşı aşırı hoşgörülü bir tutum sergilemesi çocuğun olumsuz davranışlarının görmezden gelinmesi, çocuğun televizyonda yayınlanan şiddet ve korku içeren filmleri izlemesine müsaade edilmesi de suça yönelmesini artıran davranışlardır. Örneğin: Çocuğa cinsel açıdan yürekendirici davranışlar öğretmek (Hamarman ve Bernet,2000).

Çocuktan Yaş ve Kapasitesinin Üzerinde Beklentilerin Olması: Çocuktan gerçekçi olmayan, yaş ve gelişimine uygun olmayan beklentilerin olması, kapasitesinin üstünde sorumluluklar verilmesi, yüksek başarı beklentisi, yapamayacağı şeyler için baskı uygulamak gibi durumlar duygusal istismar davranışlarıdır. Çocuktan beklenenlerin çok fazla ya da çok az olması çocukların benlik algılarına ve kedilerine olan güvenlerine zarar verir. Maddi yetersizlikler sonucu ailesine yardım etmek amacıyla çeşitli sağlıksız koşullarda çalışmak zorunda olan henüz okul çağındaki çocukların kapasitesinin çok üstünde sorumluluk yüklemeleri de bu istismar türü kapsamında ele alınmaktadır (Güçray, 1997).

Kendi Çıkarları İçin Kullanma: Anne-babanın kendi çıkarları için çocuğu kullanmasıdır. Bu tip olaylar özellikle sorunlu evlilikler de çocuğun evlilik güvencesi olarak kullanılması olarak görülmektedir (Polat, 2001). Aynı zamanda tartışma ve kavgalarda eşler çocukların kendi taraflarında yer almasını da isteyebilirler. Bu durumda çocuk zor durumda kalarak tercih yapacak ya da arada kalacaktır. Anne-babanın çocuklarını bu şekilde kendi kazançlarını sağlamak amacı ile kullanmaları, onlardan yararlanmaları duygusal istismarın kendi çıkarına kullanma kategorisine girmektedir.

Bunlara ilave olarak çocukların okul ortamında duygusal olarak istismarına sebep olan öğretmen davranışları da vardır. Hyman'a (1990) göre duygusal istismara yol açan öğretmen davranışları şunlardır:

- 1.Çocukla alay etme, alaycı davranış,

- 2.Küçük düşürücü ses tonu kullanılması,
- 3.Ders dışı faaliyetlerde yasaklar koyması,
- 4.Düşük performansı ve başarısızlığı eleştirme,
- 5.Lakap takma,
- 6.Okul sonrası ceza olarak ders yaptırma,
- 7.Diğer öğrencilerin çocuğu küçük düşürmelerini görmezden gelme,
- 8.Vurma, çimdikleme, kulak çekme,
- 9.Öğrenciye bir şeyler fırlatmak.

Gerek ev içinde, gerek okulda, gerekse dış çevrede çocuğun maruz kaldığı bu sömürü davranışları çocuk üzerinde ilişkilerde kaçınma, konuşma bozuklukları, fiziksel gelişme geriliği, psikosomatik belirtiler, kaygı, parmak emme, yalan söyleme, yoğunlaşma sorunları, uyum bozukluğu, altını ıslatma, kaka kaçırma, saldırganlık, içe kapanıklık, hırsızlık, depresyon, uyku bozuklukları, kendine güvensizlik, sosyal ilişkilerde bozukluk gibi davranış sorunlarına yol açabilmektedir (Bahçecik ve Kavaklı, 1993).

2.7.3.3. Cinsel İstismar

Çocuğun en az kendisinden altı yaş büyük bir kişi tarafından cinsel doyum için zorla ve ikna edilerek kullanılması veya başkasının bu nedenle çocuğu kullanılmasına izin verilmesidir (Kutchinsky,1991). Çocuklara göre aile içi veya aile dışı cinsel istismar 1970'lerin sonunda sosyal bir neden olarak görülmeye başlanmıştır. Cinsel istismar sık rastlanan ve genelde yıllarca süren bir durum olmakla birlikte sıklıkla gizli kalmaktadır. Cinsel istismar vakaları ortalama %15'inin bilindiği düşünülmektedir (Myers, Diedrich, Lee, McClanahan ve Stern, 1999).

Annenin evi terk etmesi, gece dışarıda çalışmayı gerektiren bir işinin olması, babadan şiddet görüyor olması, ebeveynler arasındaki yaş farkı (babanın anneden genç olması). Çocuğun cinsel istismara uğrama riskini artıran faktörler arasında yer alır. Çocuğun sürekli iki ya da daha az arkadaşının olması ailede istismar olmasını

düşündürecek bir ipucudur. Genellikle cinsel istismara uğrayan çocuklar yaşadıkları olayları, sorunları saklama eğilimindedirler. Bunda toplumun yapısı ile istismar davranışlarında bulunan kişi ile çocuk arasındaki yakınlığın payı vardır (Myres ve diğerleri, 1999).

Cinsel istismarda en çok fazla zarara uğrayan çocuklar; 6-11 yaş grubundaki çocuklardır. İkinci olarak 0-5 yaş grubu üçüncü olarak ta 12-15 yaş grubu gelmektedir. Çok küçük çocuklar en sık oral ve anal tacize uğrarlar vajinal ilişki daha fazla 6-8 yaşlarından sonra görülür. Cinsel taciz ölümle sonuçlanabilir, erkekler kızlardan beş kat daha fazla cinsel istismara maruz kalır ve tacizcilerin çoğu erkektir. Cinsel istismarda erkek çocuklar genelde olaydan sonra kanıt bırakma ihtimali olmaması nedeniyle tercih edilmektedir (Everson ve Boat, 1990).

Cinsel istismar konusunda en çok dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi cinsel oyunlar ile cinsel istismarın birbirinden ayrılmasıdır. Aynı gelişimsel düzeydeki çocukların birbirlerinin genital organlarına bakması veya ellemesi ilişki olmadıkça normal olarak kabul edilir. Bununla birlikte, 6 yaşında bir çocuk 3yaşındaki bir çocukla oral – genital ilişkide bulunuyorsa bu normal dışı bir davranış şeklidir ve bu olay kanunen istismar kabul edilmese bile araştırılması gerekir. Okul öncesi çocukların bilişsel ve dil gelişiminin yeterli olmaması nedeni ile cinsel istismar yönünden değerlendirilmeleri güçtür. Bu dönemdeki çocuklarda istismar yaşantılarını oyunlar, resimler ve dramalarla açığa çıkarmak mümkün olabilir (Everson ve Boat, 1990).

2.7.4. Çocuk İhmali

Çocuk ihmali çoğunlukla ailenin ilgili kurumların ya da devletin çocuğa karşı en temel sorumluluklarını yerine getirmemesi şeklinde tanımlanabilir. Yani istismarda çocuğa yapılmaması gereken davranışların yapılması, ihmalde ise yapılması gereken şeylerin yapılmaması söz konusudur (Taner ve Gökler, 2004).

İhmalin altında yatan temel sebeplerden biri çevredir. Çünkü çocuklarını ihmal eden ailelerin ev yaşamları çoğunlukla belli düzeyin altındadır. Çevre tarafından dışlanma söz konusudur. Bu ailelerde bütün problemlerin temelinde ailedeki bireylerin taşıdıkları hiç olma duygusu yatmaktadır. İhmal sorunundaki odak nokta ebeveynin duygusal yetersizliği ve ilgisizliğidir. Orta sınıf aileler de ihmale olanak tanıyan

zayıflamış standartlara bağılı olarak ilgisizlik ve yetersizlik çoğalmaktadır. Çocuklarını ihmal eden ebeveynler arasında depresyon yaygındır. Çoğunlukla çevre tarafından tembellik ve sorumsuzlukla karıştırılsa da ailelerin davranışlarının temelinde depresyon yatar. İhmalci ebeveynlerin çoğu hemen hemen aynı tür ailelerden gelmektedir. Çoğunlukla bu aileler geniştir. Bunun sebebi; anne babanın çocukları çok sevmesi değil asla planlı olamamalarıdır. Kendilerini etkin değil edilgin görürler. Bu aileler toplumdun dışlanmış olduklarının bilincindedir ve buna kendilerini toplumdun daha da uzaklaştırıp, düşmanca tepkiler vererek cevap verirler (Güler, Uzun, Boztaş ve Aydoğan, 2002). Öğretmenlere, sağlık çalışanlarına, sosyal çalışmacılara çocuğun aile içinde ihmal edildiğini düşündürebilecek bazı ipuçları vardır. Çocuğun ihmal edildiğini düşündürecek bu durumlar:

- Çocuğun kirli, bakımsız ve hava koşullarına uygun olmayan giysiler giymesi,
- Çocuğun nüfus cüzdanının olmaması,
- Çocukta organik sebeplerle açıklanamayan büyüme geriliği olması,
- Ailenin çocukla ilgili sorunların cevaplarını bilmemesi,
- Zehirlenme, kazaya uğrama, silahla yaralanma gibi bir durum ortaya çıkması,
- Çevresinde sigara, alkol ve bağımlılık yapan madde kullananlar varsa ve bu maddelerin kullanımı sırasında çocuğun korunmaması,
- Çocuk içe kapanık, iletişim kurma güçlüğü sergilemesi ve tekrarlayan davranışlarının olması,
- Zihinsel gelişiminde gerilik ve öğrenme zorluğu yaşamaya başlaması,
- Zorunlu eğitim çağında olduğu halde okula gitmemesi ya da ailenin okula gittiği halde okul başarısı ile ilgilenmemesi ve veli toplantılarına hiç katılmaması,
- Sağlık kurumuna başvuruda gecikmenin olması ya da hiç başvurulmaması,
- Ailenin tedavi, bakım ve koruma konusunda önerilere uymaması,
- Çocuğun terk edilmesi veya evden kovulması durumlarıdır (Akgül, 2015).

2.7.4.1. Fiziksel İhmal

Çocuğun yaşına uygun yiyeceklerle ve yeterince beslenmemesi, temizliğine önem verilmemesi, uygun ve temiz giydirilmemesi, yetersiz bir fiziksel çevrede yaşaması, ev içi ve dışı kazalara karşı korunmaması durumudur. Çocuğun fiziksel ihmale maruz kaldığı evlerin ortak özellikleri; çoğunlukla yıkık dökük oluşu, merdivenlerinde ve balkonunda korkuluk olmayan, camları kırık, bakımsız, kirli, çöplerin ortada olduğu, böceklerin dolaştığı evler oluşlarıdır. Bunun yanı sıra bu evlerin çoğunlukla kalabalık evler olduğu ve birçok kişinin aynı odada kaldığı, evde çocuk için uygun bir yatak olmadığı, ev ortamının her zaman gürültülü oluşundan dolayı çocukların çoğunlukla uyku problemleri yaşadıkları, yiyecek çeşitlerinin çoğunlukla tek olduğu ya da yiyecekleri bayat ya da bozuk olduğu, düzenli yemek hazırlayan bir yetişkinin olmadığı yapılan araştırmalar ve uzman raporlarında sıkça yer verilen durumlardır. Çocukların iklim şartlarına uygun olmayan kıyafetler giymesi, sürekli üzerlerine olmayacak boyutlarda, eski onarılmış kıyafetler giymesi, büyük ya da küçük ayakkabılar giymeleri, çocukların düzenli olarak yıkanmaması, ter kokmaları, idrar kokmaları, saçlarında bit bulunması, çürük diş, ağız kokusu yine sık rastlanan durumlardır. Yeterli koruma önlemi alınmadığı için ev içerisinde açık kablolarla değme, sıcak suyla yanma, ilaç zehirlenmesi gibi kazalarda ailenin fiziksel ihmali olarak değerlendirilen davranışlar arasındadır (Şahin, 2002). Çocukların fiziksel ihmali kapsamında ele alınması gereken konulardan birisi de çocuklar için güvenli ortam oluşturma ve çocukların kazalardan korunması konusudur.

2.7.5. Çocuklar İçin Güvenlikli Ortam Oluşturma

Yeterli korunma önlemi alınmadığı için çocuğun kazaya maruz kalması hukuki açıdan çocuk ihmali olarak değerlendirilir. Ev kazaları dünyada ve Türkiye’de diğer kaza çeşitlerine göre daha çok görülmektedir. Bunun sebebi evde kazaya maruz kalan nüfusun fazlalığı ve kazayla karşılaşma sürecinin bir günde 24 saatin tamamını kapsamasıdır (Tezcan ve diğerleri, 2001). Kazalar 5 yaş altı çocuk ölümlerinin başlıca sebepleri arasında yer almaktadır. ABD’de kazalar 1-4 yaş arası çocuk ölümlerinin %40’ını oluşturmaktadır. Türkiye’de ise 1-4 yaş arası ölümlerinin sebepleri arasında kazalar üçüncü sırada yer almaktadır. Toplam çocuk ölümlerinin 1/3’ünü ev kazaları oluşturmaktadır. Ev kazalarının görülme sıklığı çocuğun yaşı arttıkça azalmaktadır (Kılıç, 1993).

Bütün yaş gruplarında kazalara rastlanabilir ama özellikle çocuklar ve yaşlılarda kaza görülme oranı çok daha fazladır. Dikkat azalması ve reflekslerde azalma yaşlılar için, merak ve tedbirsizlikte çocuklar için ilk sırada sayılabilecek kaza oluşma sebeplerindedir. Ev kazaları içerisinde en çok rastlanan kaza tipleri düşmeler, yanıklar, boğulma ve zehirlenmelerdir. Ancak ev kazaları mevsime göre değişiklik göstermektedir. Kış döneminde yanıklar çok iken, ilkbahar ve yaz mevsimlerinde düşmeler, zehirlenmeler ve boğulmalar çoğalmaktadır (Tezcan ve diğerleri, 2001). Kazalar duygusallıkla da ilgilidir. Çünkü duygusallık da kazaları çoğaltmaktadır. Ani, aceleci, heyecanlı ve kızgınlıkla yapılan eylemler genellikle kaza ile sonuçlanmaktadır (Hamzaoğlu ve Özkan, 1996).

Her geçen yıl toplumda kaza meydana gelme oranı çoğalmış ve bunun sonucu olarak da son yıllarda ev kazalarının tıbbi, sosyoekonomik ve hukuki boyutları üzerinde durulmaya başlanmıştır. Toplum açısından özel önem taşıyan kazalar çocuk, genç, yaşlı herkes için önemlidir. Özellikle de fiziksel, ruhsal, biyolojik ve sosyal açıdan sürekli değişim içinde bulunan ve dış etkenlere büyüklerden daha duyarlı olan çocuklarda, daha da önemlidir (Bertan, Çakır ve Güler, 1995). Çocuklar kazaya ev, okul, oyun alanları gibi günlük yaşamda içinde bulunduğu fiziki çevrede maruz kalmaktadır.

2.7.6. Çocuk İstismarı ve İhmalini Önleme Çalışmaları

Çocuk ihmal ve istismarının önüne geçebilmek için dünyanın her yerinde ülkelerin kendi belirledikleri kurallar bünyesinde bazen gurup bazen bireysel olarak uygulanan önleme çalışmaları mevcuttur. Bazı devletlerde istismarı engellemek için çalışmalar sunan servisler bulunurken bazı devletlerde ise bu durumla ilgili faaliyetler mevcut kurumların içerisinde ayrı bir bölüm olmamakla birlikte çalışmalar kurum içinde devam ettirilmektedir. Örneğin ABD de aile eğitim sınıfları ile aileler istismar davranışı ile ilgili bilgi sahibi olmaktadır. Bu çalışmalar ev ziyaretleriyle desteklenmektedir. Yapılan faaliyetler çocuğa yönelik cinsel istismarın büyük bir kısmınının 7 yaşından evvelki zaman zarfı içinde olduğunu bunun için okul öncesi dönemin bilhassa cinsel istismarı engelleme konusunda çok önemli bir süreç olduğunu göstermiştir. Çocuk ihmal ve istismarını önlemekte hedef sorunun gün yüzüne çıkması için tedbirler almak, yanlış davranışların önüne geçmek, ya da olumlu taraflara yöneltmeye çalışmaktır. Engelleme çalışmaları; çocuğun psikolojik

sağlığının desteklenmesi, tedavi ihtiyacının karşılanması ve (alkol-uyuşturucu) gibi zararlı alışkanlıkların suça teşvik etme gibi sorunların önüne geçilmesi açısından önemlidir (Demirel, 2007). Çocuğa karşı bütün istismar türlerini engellemeye yönelik çalışmaları üç temel biçimden oluşmaktadır. Bunlar; Birincil önleyici hizmetler (Sosyal yenilik, davranışların değiştirilmesi ve eğitim), ikincil önleyici hizmetler (yüksek tehlike gruplarının tespit edilerek eğitilmesi) ve üçüncül önleyici hizmetler (istismara maruz kalan çocuğun tekrar istismara uğramasını engellemeye yönelik hizmetler (Roberts, 1991).

Birincil önleyici hizmetler (sosyal reform, tutumların değiştirilmesi ve eğitim), ikincil önleyici hizmetler (yüksek risk gruplarının belirlenerek eğitilmesi) ve üçüncül önleyici hizmetler (istismar edilmiş çocuğun tekrar istismarını önlemeye yönelik hizmetler) (Roberts, 1991). Birincil önleyici hizmetler, tüm çocukların gelişimlerini iyi bir biçimde devam edebileceği ortamı sağlamaktadır. Burada amaç kitle tüm toplumdur. Ailelerin ve çocukların yaşadıkları koşulları iyileştirebilmenin en etkin yolu sosyal reformlardır. Kuşkusuz bir toplumun yaşam kalitesini artıran her uygulama aile ve çocuklar üzerinde olumlu etkiler yaratır. Birincil önleme hizmetleri kapsamında ailelere çocuğun gelişimi ve yetiştirilmesine ilişkin bilgiler aktararak, çocuğun ihtiyaçlarına ve ruhsal gelişimlerinin desteklenmesine öncelik tanınmaları sağlanabilir. Birincil önleyici hizmetlerde istismarın ortaya çıkmasından önce istismarı önlemeye yönelik çalışmalar yapılır ve toplumdaki her birey bu hizmetlerden yararlanır. Birincil önleme çalışmalarında çocuğa yönelik kötü davranma konusunda tüm toplumun bilinçlendirilmesi ayrıca çocukla ve ebeveynle çalışan meslek gruplarının eğitilmeleri söz konusudur. Bu çalışma alanında aile eğitimleri verilir, ailelere ebeveynliğe hazırlık kursları düzenlenir, aile bireyleri arasındaki iletişimi destekleyici etkinlikler düzenlenir, şüpheli istismar ve ihmal olaylarının bildirilmesi konusunda halk bilinçlendirilir (Polat, 2007a).

İkincil önleyici hizmetler yüksek risk gruplarının belirlenmesi, bu kişilerin var olan hizmetleri kullanmasını sağlayacak stratejiler geliştirilmesi ve bu ailelere gerekli ek hizmetin sunulmasını kapsar. Yüksek riskli aile grubunu genç anne baba olan çiftler, madde bağımlılığı olan aileler, yoksul aileler, ruhsal sorunu olan anne babalar, engelli çocuğu olan anne babalar oluşturur. Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezleri ile Sağlık Ocakları rehberliğinde okullarla iş birliği yapılarak eğitim

programları düzenlenebilir. İkincil önleyici hizmetler arasında üniversitelerde genç yaşta anne baba olma ihtimali olan bireylerin eğitimine de yer verilir. Ayrıca yapılan ev ziyaretleri de bu amaçla kullanılabilir. Bu aşamada dikkat edilmesi gereken diğer bir konu da çocukların istismar konusunda eğitilmesidir. Eğitimde önce çocuğa istismarı uygulayabilecek kişiler tanımlanır, sonrasında ise iyi dokunuş ve kötü dokunuş arasındaki farklar anlatılır (Georgopoulou, 1991).

Üçüncül önleyici hizmetlerde; Çocuk ihmal ve istismarının tekrarının ve ortaya çıkabilecek durumların önlenmesi amaçlanır. Günün 24 saati açık olan merkezlerde fiziksel ve ruhsal tedavi öncelikli olmak üzere, rehabilitasyon ve ailenin yeniden topluma kazandırılmasını amaçlayan programlarda kullanılmaktadır. Üçüncül önleme girişimlerinin içerisinde yer alan bir diğer konuda cinsel istismar sonrasında oluşan psikososyal ve fiziksel travmanın uzun dönemdeki etkilerinin en aza indirgenmesidir. Bu önleme girişimi kapsamında, çocuğun istismarla ilgili duygu ve davranışları kontrol altına alınmalı ve çocuğun benlik saygısını artıracak çalışmalar yapılmalıdır (Polat, 2007).

Başarılı çocuk istismarı önleme programlarının bazı ortak özellikleri vardır.

Bunlar;

- Aile ve toplum arasındaki bağı ve desteği güçlendirmek,
- Çocukların büyüme ve gelişmesinde kilit rol olan aileleri eğitmek,
- Ailelerin sağlıklı ruhsal ve kişisel gelişimleri için yaratıcı seçenekler geliştirmek,
- Aile birliğine saygı duymak,
- Ailelerin çocuklarının kapasitelerini ve gelişimlerini en üst seviyeye çıkarmaları için güçlendirmek,
- Toplum destek sistemleri ile bağlantı kurmak,
- Ailelerin ve çocukların bir araya gelip zaman geçirebilecekleri, etkileşimde bulunabilecekleri ve birbirlerinden bilgi ve destek alabilecekleri ortamlar sağlamak,

- Ailelerin ihtiyaç duydukları servisleri oluşturmak ve destekleyip geliştirmek,
- Sağlıklı aile uygulamaları konusunda toplum bilinçlendirmek,
- Ailelere 24 saat acil yardım sağlanmaktadır (Kendall-Tackett, 2002).

İstismar önleme programlarının yanı sıra özellikle cinsel istismarı önlemeye yönelik programlarda mevcuttur. Cinsel istismar önleme programlarının tamamına yakını, çocuklara beş temel yeteneği kazandırmayı hedefler. Bunlar;

- İyi ve kötü dokunuşların farkına varma,
- Kötü dokunuş söz konusu ise onu reddetme,
- Bulunduğu yeri terk etme,
- Güvenilir bir yetişkine ulaşma,
- Olup biteni o yetişkine anlatma basamaklarıdır.

Cinsel istismar konusunda aile eğitimlerinin de önemi büyüktür. Çünkü aileler çocuklarına istenmeyen bir dokunmaya hayır demeyi nasıl öğreteceklerini ve çocuklarının cinsel istismara uğrayıp uğramadığını bilmek isterler. Ayrıca bu programlarla ailelere çocuklarının zaman geçirdikleri alanları güvenlik açısından kontrol etme becerisi de kazandırmalarını sağlar.

Ailelerin Çocukları İstismardan Korumak İçin Yapması Gerekenler

- Çocuğa ev telefon numarasını ve ev adresini öğretmek,
- Çocuğa telefonu nasıl çevireceğini ve arayacağını öğretmek,
- Çocuğun her zaman nerede olduğunu bilmek,
- Çocuğun genel yerlerde tek başına tuvalete gitmesine izin vermemek,
- Küçük yaşlarda çocuğun arabada yalnız bırakılmasına izin vermemek,
- Çocuğa yabancı kişilerle diyalog kurmanın sınırlarını öğretmek,

- Çocuğun arkadaşlarını yakından tanımak,
- Çocuğun yapmış olduğu faaliyetlerde yer almak,
- Çocuğun büyük mağazalarda oyuncak bölmelerinde vs. yalnız bırakmamak, çocuğa eğer kaybolursa yardım istemesini öğretmek,
- Çocuğun eve giremediği zaman kimin evine gidebileceğini açıkça belirtmek,
- Çocuğa aşırı ilgi gösteren biri olursa bu durumu dikkate almak,
- Çocuğa vücudunun kendisine ait olduğunu ve nasıl hastalıklara ve kazalara karşı koruyorsak kötü dokunuşlara karşı da vücudunu koruması gerektiğini öğretmek (daha önceden bunun için çocuğa iyi ve kötü dokunuşun, vücudumuzun özel bölgelerini öğretilmesi gerekir).
- Çocuğa kendisinin istemediği bir şekilde dokunulursa hayır demeyi, bağıra çağıra yardım istemeyi ve kaçarak uzaklaşmayı öğretmek,
- Çocuğun gerçek veya hayali korkularını önemsemek, onu dikkate almak,
- Çocuğa tehlikeli bir durumla karşılaştığı zaman, nerede olursa olsun ailelerin yanında her zaman olacağını söylemek,
- Çocuğa ebeveynden izinsiz başkalarından hediye kabul etmemesini öğretmek,
- Çocuğa anne çocuk arasında sır olmayacağını, birisi çocuğa istemediği davranışta bulunduğu anda bunu kimseye söyleme, bu sır diyorsa bile bunun anneye mutlaka anlatılması gerektiğini öğretmek,
- Etkili aile çocuk iletişimi kurmak (Wasik, Bryant ve Lyons, 1990).

İstismara Uğrama Şüphesi Olan Çocuklarla Görüşme

İstismar Şüphesi Olan Çocuklarla Etkin Görüşmede Bulunması Gereken İlkeler

Objektiflik: Önyargıda bulunmama ve görüşme yapılan kişinin verdiği cevapları dikkatle incelemek önemlidir. Ancak tarafsız olmak demek duyguları göze almamak soğuk davranılması anlamına gelmemelidir.

Anlayış: Görüşme yapılan kişinin perspektifinden yaşadıklarını görebilmeli ve ona yardımcı olunmaya çalışılmalıdır. Sorunların anlaşıldığı ve ilgilenildiği çocuğa hissettirilmelidir.

Hedef Yönelimli Olma: Çocuk görüşme isteğinde hangi sebeple bu istekte bulunduğu dair yeterli bilgi edinilmelidir (Polat, 2007a).

Küçük Çocuklarla Görüşmenin Temel Prensipleri

Küçük çocuklarla görüşme yaparken çocuğu yönlendirici sorular sormaktan uzak durulmalı, görüşmeye uygun net sorularla başlanmalı, sonra gerekirse kendine özgü sorular sorulmalıdır. Elde edilecek detaylara ilişkin beklentiler ve bunlara uygun sorular çocuğun gelişim seviyesine göre ayarlanmalıdır. Konuşurken çocukla aynı göz hizasında bulunulmalıdır. Görüşmeyi yapan erişkin mümkün mertebede az konuşmalı, dinleme konusunda gayet sabırlı olmalı ve çocuğun konuşması esnasında işaret ettiği izlerle yola çıkmalıdır. Bazen konuşmada kopukluklar ya da boşluklar olabilir bu durumda boşlukları doldurmak için çabuk hareket edilmemeli, çocuklara fırsat verilmelidir. Evet ya da hayır cevabı verilecek sorular konuşmanın aksamasını gidermek ve çocuğun konuşmasını kolaylaştırmak için kullanılabilir ancak bu tür sorular ardı ardına sorulmamalıdır. Çünkü bu durumda çocuklar gerçek cevap yerine ilk akla geleni ya da beklediğiniz yanıtı vermeye çalışırlar. Konuşma esnasında çocuğu ürkütecek ya da çocuğun tehdit olarak anlayabileceği söz ve davranışlardan uzak durulmalıdır. Konuşmaların tamamı kaydedilmelidir. Görüşmede anatomik bebek kullanıldıysa video kaydı kesin yapılmalıdır. Bu yapılamıyorsa sorulan sorular, alınan cevaplar ve bebek üzerinde gerçekleşen uygulamalar kaydedilmelidir ve bu kayıtlar gerektiği zaman sunularak çocuğun aynı soruları tekrar yanıtlamak zorunda kalması önlenmelidir. Çocuğun yaşamında yer alan kişiler hakkında bilgi alınmalıdır. Yaşamındaki erişkin kişilerle ve yaşça büyük çocuklarla ilişkileri bu kişilerin olumlu ve olumsuz olduğu yönleri hakkında konuşulmalıdır. Çocuğu mutlu ya da mutsuz eden, ürküten, üzen olaylar konuşulmalı izin verdiği sınırdaki sınırları sorulmalıdır. Yaşadıklarını hikâye gibi anlatmasına izin verilmelidir. Eğer çocuğun bir şeyler sakladığını anlarsak ya da tutarsız veya yetersiz bilgi varsa direk sorular sorulması gerekebilir. Görüşme bittiğinde çocuk anlattıklarından ya da anlatmadıklarından dolayı kuşku duyabilir. Bu durumda çocuğa zaman ayırıp

kuşukları giderilmelidir. Çocuğun soruları varsa cevaplanmalıdır. Çocuğa teşekkür edilmeli ve isterse tekrar konuşabileceği belirtilmelidir. Çocuğa bir soruyu cevaplamaı halinde ona ödöl verilmesi söylenmemeli, vaatlerde bulunmamalıdır. Eğer bir ödöl verilecekse bile bu konuşmaya katıldığı için olmalıdır. Böyle bir ödölden söz edildiyse o söz mutlaka yerine getirilmelidir. Çocuklarla görüşme yapıldığında sözel olarak anlatamadığı olayları göstermesi amacıyla anatomik oyuncaklar bebekler ya da anatomik çizimler kullanılır (Kara, Biçer ve Gökalp, 2004).

Anatomik Oyuncak Bebekler: Çocukla görüşmede kullanılacak anatomik oyuncak bebek seçilirken genital organları ve göğüslerin vücudun boyutları ile aynı orantıda olmasına, çocuğun cinsiyeti ve yaş grubuna uygun seçilmesine özen gösterilmelidir. Bebeğin üzerinde giysileri mutlaka olmalı, giysiler bebeğin cinsiyetine uygun olmalı ve kolay çıkarılabilmelidir. Çocuk bu bebek üzerinde sözel olarak anlatamadıklarını, nereye dokunulduğu gibi ayrıntıları gösterebilir.

Anatomik Çizimler: Anatomik çizimler de çocukla aynı cinsten olmalıdır. Çocuk hangi bölgesine dokunulduğunu, yaşamış olduğu olayları bu çizimler aracılığıyla göstermektedir. Ayrıca çizim kâğıda yaptırılacağı için görüşmenin kayıt altına alınması avantaj sağlar (Polat, 2007a).

Fiziksel İstismara Uğradığı Düşünülen Çocukla Görüşme

Başlangıçta ebeveyndeki ceza ve aşırı kuralcılıkla ilgili sorular sorulmalıdır. Disiplin hakkında kendine özgü sorular sorularak çocuğun bakımından sorumlu kişinin tutumları hakkında bilgi alınmalıdır (Ör: istenmeyen bir davranışın sonucunda nasıl bir ceza alıyorsun gibi).

Çocuğa saldırgan davranış, meydana gelen olaylar, yapılan hareketin niteliği, ne zaman ve nerede meydana geldiği, çocukta meydana gelen yaralanmalar, hissettikleri içinde bulunduğu durum, tedavi olup olmadığı gibi konularda açık uçlu sorular sorulmalıdır. Eğer çocuk istismar davranışını tanımlıyorsa ayrıntılara ilişkin sorular sorulmalıdır (Ör: Bunu yaparken bir araç kullandı mı? Daha önceden sana böyle şeyler yaptığı oldu mu?). Çocuğun diğer aile fertlerine ne olacağı yönündeki endişesi giderilmelidir. Çocuğa istismarcının bu eylemi neden yaptığına dair fikri olup

olmadığı sorulmalı, kendini sorumlu hissedip hissetmediği, konuyu anlatmaması konusunda baskı görüp görmediğine ilişkin sorular da bulunmalıdır. İstismarcının yaptıkları sadece kendisiyle mi sınırlı olduğu sorulmalıdır. Çocuğa kendisine istismarcıdan başka böyle davranan olup olmadığı sorulmalıdır. Bu tür olaylarda birinci önceliğin çocuğun korunması olduğu unutulmamalıdır (Kara, Biçer ve Gökalp, 2004).

2.8. Yoksulluk ve Çocuk

İnsanların bireysel özelliklerinden, doğal koşullardan veya savaş gibi problemler nedeniyle oluşan yoksulluğu, tarihin her döneminde her toplumda rastlanabilen bir olgudur. Tanımlanmasında ve çözümlenmesinde kurallar arası olma özelliği gösteren yoksulluk kavramı sosyal bilimlerin ilgi alanındadır. Yoksulluk; gelirin paylaşımı açısından iktisadi, yoksullukların farklı bir toplumsal grupta oluşturmasından dolayı sosyolojik, fakir olmanın sadece nesnel koşullara bağlı olmaması, aynı zamanda öznel algılamayla da ilişkili olması nedeni ile psikolojik, fakirliğin ancak insanların fakirliği olarak anlam kazanması sebebi ile antropolojik ve yoksullar ile yoksul olmayanların şehrsel mekân kullanımı farklılaştığı için kent bilimsel özellikler taşıması açısından oldukça karmaşık bir konudur. Göreceli, çok boyutlu, değişken ve çok sayıda bilim dalı ile (sosyal politika, sosyal hizmetler, sosyoloji, istatistik, ekonomi, güvenlik, endüstri ilişkileri, hukuk, kamu yönetimi vb.) ilişkili, disiplinler arası bir kavram olan fakirlik, sadece bireysel değil bunu yanında sosyoekonomik, politik yöntemleri de olan bir süreç olarak değerlendirilir. Ayrıca fakirliğin tanımlanmasında üzerinde durulması gereken bir nokta, fakirlik göstergesi olarak sadece ekonomik ölçütlerin mi dikkate alınacağıdır. Fakirlik olgusu sadece ekonomik açıdan ele alındığında bile, başta gelir ve tüketim harcamaları olmak üzere birçok farklı ölçütü kapsayan göstergelere sahiptir (Buğra, 2005).

Fakirlik tanımları, toplumdan topluma ve zaman içinde değişkenlik göstermektedir. Bu sebeple fakirliğe ilişkin birçok kavram ve bunlara bağlı olarak da birçok değişik tanım bulunmaktadır. Zenginlik ve fakirlik temelde sübjektiftir ve fakirlik kavramı bir bütün olarak toplumun kabul edilebilir bir asgari yaşam standardını neyin oluşturduğu konusundaki tercih ve beklentilerini yansıtır. Fakirlik kavramı sadece ekonomik bir anlamı ifade etmemesine karşın literatürde fakirlik ölçütü olarak kişi başına düşen gelir miktarı kullanılmaktadır. Dünya bankası kişi başına günlük bir

dolar kazancı “uluslararası fakirlik sınırı” olarak kabul etmektedir. Bu sınıra göre belirlenen yoksulluk “gelir fakirliği” olarak tanımlanırken; su, beslenme için gerekli en az kalori ve çocukların okula başlayamaması gibi temel gereksinimlerin karşılamaması “temel gereksinim yoksulluğu”, bütün gelirin besin için harcandığı ve buna karşın yeterli besin sağlanamadığı durum ise “ağır fakirlik” olarak tanımlanmaktadır (Aktan ve Vural, 2002).

Günümüzde, küreselleşmenin yarattığı etkilere dair en çok tartışılan konuların başında fakirliğin, işsizliğin ve gelir dağılımındaki dengesizliğin artışı gelmektedir. Çünkü küresel bağlamda değerlendirildiğinde fakirliğin temel nedenlerinden olan işsizlik, maddi paylaşımındaki dengesiz dağılım problemine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. 1980 sonrasında iş gücü piyasalarında önemli değişimler ortaya çıkmış, başta az ücretle çalışanlar olmak üzere, çok sayıda insanın işsiz kalması söz konusu olmuştur. Bütün bu gelişmeler iş güvenliğinin azalması, geçici istihdamın artması, kadın ve çocukların iş gücü olarak az ücretli işlerde daha yoğun kullanımı gibi fakir kesimler üzerinde fakirliğin yükünü daha da ağırlaştıran sonuçları ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme süreci içinde dünyada, az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere kaynak aktarımı artarken dünyada fakir ile varlıklı olan arasında ciddi uçurumlar oluşmuştur (Chossudovsky, 1999).

Şenses (2003), fakirliğin sebeplerine ilişkin yapmış olduğu ayrıntılı sınıflamada şu ana başlıkları belirlemiştir: Büyüme, gelir dağılımı, nüfus baskısı, iş gücü piyasaları, şoklar, ayrımcılık, yerleşim yerinin özellikleri, göç, istihdamın yapısı, kamu harcamaları, ekonomik dalgalanmalar ve enflasyon, hane halkı özellikleri, siyasal katılım.

Dünya Bankası'nın “Yoksullukla mücadele” isimli ve 2000 tarihli raporuna göre de dünyada yoksul sayısı hızla büyümekte ve yoksulluğu bilinmeyen bölgelerde bile yeni yoksullar ortaya çıkmaktadır. 1998 yılı itibariyle dünyada günde bir dolardan daha az gelire yaşayanların toplam nüfusa oranı: Doğu-Asya ve Pasifik %15,3; Avrupa / Orta Asya %5,1; G. Amerika / Karayip %15,6; Ortadoğu/ K. Afrika %1,9; Güney Asya %40; Güney Sahra %46,3 şeklindedir.

Endonezya'da yapılan bir araştırmada sokak çocuklarının ortaya çıkışının ardındaki baskın faktörün yoksulluk olduğu belirtilmektedir. Fakir aileler artan aile

ihtiyaçlarını karşılayamadıkları için çocuklar aile gelirine katkı sağlamak ve aile boyutunu küçülterek mevcut gelirin satın alma gücünü artırmak maksadıyla çalışmak için çocukları sokağa itilmektedir (Lewit, Terman ve Behrman, 1997). Sokak çocukları konusunda en fazla orana sahip Kolombiya'da ve diğer pek çok ülkede de olduğu gibi dünyada çocukların sokağa itilmelerinde yoksulluğun oldukça etkili olduğu ifade edilmektedir. Sonuç olarak yoksul yetişkinler gibi yoksul çocuklarında pek çok durumdan olumsuz etkilendiği bir gerçektir (Le Roux ve Smith, 1998).

2.8.1. Türkiye'deki Yoksulluk ve ocuk

Ülkede yoksulluğun yaygınlaşması ve 1990'lardan itibaren yaşanan yoğun gle özellikle kentlerde görünür hale gelmesi birçok kurum ve kuruluşların yoksullukla mücadele konusunda daha aktif bir tutum benimsemesine yol açmıştır. Gerek İşstanbul'da gerek Güney Doğu Anadolu bölgesindeki pek çok kette belediyelerin yoksullara yemek verme, erzak dağıtma, yakacak yardımı yapma biçimindeki çaba ve girişimlerinin son dönemde artış gösterdiği gözlenmektedir. Ayrıca bazı sivil toplum kuruluşları da yoksullukla mücadele konusunda çeşitli çalışmalar yürütmektedirler. Yapılan birçok mücadeleye rağmen hızla artış gösterdiği kabul edilen yoksulluktan en çok etkilenen gurubun çocuklar olduğu belirtilmektedir. Yoksulluk ocuğun bugünkü sağlına ve mutluluğuna, gelecekteki beklentilerine, bir sonraki kuşak olarak kendi çocuklarının geleceğine zarar vermektedir (Gürses, 2007).

Tüm dünyadaki toplam ocuk sayısının 2,2 milyar, Gelişmekte olan ülkelerde yaşayan ocuk sayısının 9,1 milyar, yoksulluk içinde yaşayan ocuk sayısının ise 1 milyar olduğu belirtilmektedir. Bu sayılardan, her iki çocuktan birisinin yoksul olduğu sonucu çıkmaktadır. Türkiye 2005 insani gelişim Endeksi'ne göre 177 ülke arasında 94. Sırada yer almaktadır. Türkiye, bu sıralamasıyla yoksulluk sorununu nispeten de olsa ozmş olan ülkeler arasında değerlendirilebilir. Ancak Türkiye'de gelir dağılımında ve hayat kalitesindeki uçurum giderek büyümektedir.

2.8.2. Yoksulluğun ocuk zerindeki Etkileri

Ailenin ekonomik durumu duygusal sonuçlardan ziyade çocukların yeteneği ve başarısı ile yüksek düzeyde ilişkilidir. Belirli ocuk davranışları için yoksulluğun zamanlaması da önemli gözükmektedir. Okul ncesi dönemde ve okul yıllarının başlangıcında yoksulluğu yaşayan çocukların, yoksulluğu sonraki yıllarda yaşayan

çocuklara ve gençlere oranla eğitimlerini başarı ile tamamlama yüzdeleri daha düşüktür. Yoksulluk zamanlamasının çocuk sonuçları üzerindeki etkisi üzerine daha fazla araştırma gerekse de şu ana kadar bulgular göstermektedir ki erken çocukluk döneminde yapılan müdahaleler yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkisinin azaltılmasında en etkili yol olarak kabul edilmektedir (Brooks ve Duncan, 1997).

Müdahale edilmediği veya müdahalenin geciktiği durumlarda çocukların sokaklara yönelmesinin en önemli nedenlerinden biri olarak yoksulluk karşımıza çıkmaktadır. Sokaklara yönelen bu çocuklar yaşam kazanmak için sokakta çalışmaya mecbur kalırlar. Çünkü bu durumdaki aileler kendi çocukları için yeterli yaşam imkânları sunmada yetersiz kalırlar (Grundlin ve Grundling, 2005).

2.8.2.1. Fiziksel Sonuçlar

Bakıma muhtaç çocukları ele aldığımızda sağlıklı ve fiziksel gelişimleri hususunda tehlike altında olduklarını ifade edebiliriz. Bakıma muhtaç çocukların evleri çocuklar için hijyensiz ve düzensiz bir çevre oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra bu evler çocukların ahlaki ve kişisel bozukluklara yol açtığı için, çocuklar sağlıksız davranışlarda bulunurlar (Sigara tiryakiliği, şiddet, erken yaşta evlilik, cinsel istismar gibi...). Bu gibi sağlıksız evlerde büyüyen çocuklar her türlü (astım, menenjit, idrar yolu enfeksiyonu vb.) sağlık problemleriyle karşılaşabilirler. Yapılan bir araştırma sonucu bu tür çocuklarda doğru beslenme ile ilgili problem olduğundan dolayı daha çok kemik kırığı baş göstermekte olduğunu belirtmektedir. Kendi yaşatları oyun çağını anaokullarında ve kreşlerde “erken çocukluk çağı eğitim programı” görürken bu gibi bakıma muhtaç çocuklar ise geçim sıkıntısından dolayı her şeyi anne-babalarından ve kardeşlerinden öğrenirler. Bu evlerin anneleri geçim sıkıntısından para kazanmak için başka yerlere temizliğe giderler. Anneler temizlikte çok yoruldukları için kendi evlerine “perişan” şekilde dönerler. Bu gibi sorunlar nedeniyle bakıma muhtaç çocukların evlerinde anne ve baba şiddeti çok yaygındır (Hatun, Etilerve Gönüllü, 2003).

Fakirlik genel olarak çocukların gelişimini ve duygusal durumunu olumsuz şekilde etkilemekte ve hem kendilerini hem de aileyi tehlikeye sokmaktadır. Bu değişimler oldukça olumsuz sonuçlarla doğurmaktadır. Çocuk fakirliğinin en sıklıkla görüldüğü

aile ortamı ise tek bayanın aile reisi olduğu yani dul ya da eşi olmayan bayanların aile reisi olduğu aile ortamıdır (Schmits, Wagner ve Menke 2001).

2.8.2.2. Doğum Sonuçları

Bebek ölümü ve çocuk sağlığının en önemli göstergesi 2500 gram ve daha az düşük doğum ağırlığıdır. Düşük doğum ağırlığının en çok çocukluk ve gençlik yıllarında görülen sonrasında devam eden bedensel, duygusal, öğrenme problemlere sebep olabildiği görülmektedir. Ciddi fiziksel engelliler ve öğrenme güçlüğü olan bebeklerde düşük doğum ağırlığı daha yaygındır ve bu çocuklar çok düşük zekâya, matematik, okuma başarısına sahiptirler. Bunun yanı sıra düşük doğum ağırlığı bebek ölümünün en temel tehlikeli sebeplerdendir. Bu durum çocukların sağlık durumunun göstergesi olarak kabul edilir (Brooks ve Duncan, 1997).

2.8.2.3. Yoksulluk ve Çocuk Ölümleri ve Gelişim (büyüme) Geriliği

Çocuk ölümlerinin en önemli nedeni maddi yetersizlik ve yoksulluğun artmasıdır. Yetersiz beslenme, enfeksiyon hastalıkları, kişisel hijyen sorunu, kalabalık aile hayatı, sigara ve alkol kullanımı gibi olumsuz durumlar bebek ölümlerine sebep olabiliyor. Çocuk ölümlerinin diğer birtakım nedenleri ise çocukların ev dışında, güvensiz ortamlarda yetişmesi ve çeşitli kazalar geçirmesi durumudur. Bu durumun bir benzeri ise yoksul evlerinin küçük ve düzensiz olmasından dolayı ilaç zehirlenmeleri de fazlasıyla artmasıdır. Geçim zorluğundan kaynaklı çocukların beslenmesindeki aksaklıklar da yoksullukla ilgilidir. Çocuklarda sık görülen ve beslenme problemlerinden kaynaklandığı söylenen boy kısalığı yoksul olmayanlara oranla yoksul olan çocuklarda daha fazladır (Brooks ve Duncan, 1997).

2.8.2.4. Kavramaya Dayalı Yetenekler

Yoksul çocuklarda görülen en yoğun duygu tedirginlik ve imkânsızlıklardan oluşan korkulardır. Araştırmalara göre çocukların öğrenmesinde korku olumsuz bir yere sahiptir. Kavramaya dayalı öğrenme zihinsel gelişim üzerinde olumlu bir etkiye sebep olurken, diğer taraftan yoksulluk kavramaya dayalı öğrenmede olumsuz bir etkiye neden olur. Buna göre bir kişinin fiziksel ve duygusal durumu, düşünme ve öğrenme yeteneği ile ilişkilidir. Yoksul çocuklar fiziksel ve duygusal açıdan rahatsızlıklarını ev ortamı sıkıntılı ve stresli olduğundan, arkadaş ortamında daha

rahat hissettiklerinden dolayı okulda dile getirmeyi daha çok tercih ederler (Guo ve Mullon haris, 2000).

2.8.2.5. Okul Başarı Sonuçları

Yoksul çocukların algılama ve öğrenmede zorluk çektikleri görülebilmektedir. Bu çocukların imtihanlarda düşük not aldıkları ve okul başarılarının da düşük olduğu görülmüştür. Bu çocuklarda davranış bozukluklarının daha fazla görülmesi sebebi ile okul idaresinden ceza alma oranı yüksektir. Bu sebeplerden ötürü kendi yeteneklerini tam anlamıyla gösterememe ve gelecekte de yoksul kalma şansları oldukça yüksektir (Akyüz, 2013). Brooks ve Duncan (1997) yaptıkları çalışmada yoksulluğun okul başarısı üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

2.8.2.6. Duyusal ve Davranışsal Sonuçları

Yoksulluk ve geçim sorunları ailelerin ve dolayısıyla çocuklarının davranış biçimlerini olumsuz etkileyebilir. Özellikle de yoksulluk ebeveynlerin çocukları ile iletişim kurmasını, sosyalleşmesini azaltmada etkilidir. Yoksulluk, işsizlik ebeveynlerin duyarlılığını artırıp tahammül sınırlarını olumsuz etkileyebileceğinden, yersiz disiplin ve katı disiplin kullanımını da artırabilmektedir (Guo ve Millan, 2000). Yoksul çocuklar zengin çocuklara göre duygusal ve davranış problemlerinden sıkça şikâyette bulunurlar. Davranışsal sonuçlar şu şekildedir: öfke, kızgınlık, kavga etmek, endişe, depresyon gibi içsel davranışlardır. Duyusal sonuçlar ise ebeveyn ve öğretmen arasındaki raporlara dayanmaktadır. Beş yaşında yoksul aile çocukları incelendiğinde zengin aile çocuklarına göre daha içe kapanık davranış problemleri olduğu görülmüştür. Çalışmalarda her dört yılda bir ailenin maddiyat yüzünden şiddetli geçimsizlik yaşadığı gözlenmiştir. Her ne kadar etkileri sürekli yoksulluk (uzun vadeli) kadar büyük olmasa da kısa süreli yoksulluk sonuçları da davranış problemleri ile bağlantılıdır (Brooks ve Duncan, 1997).

Yukarıdaki çalışmada da görüldüğü gibi yoksulluğun ve geçimsizliğin biyolojik etkileri kadar psiko-sosyal ve davranış problemleri etkileri de oldukça önemlidir. Çünkü yoksulluğun en bilinen etkilerinden biri zihinsel gelişimi olumsuz etkilemesi ve çeşitli psiko sosyal sorunlara da yol açmasıdır. Yoksul çocukların evlerine gazete ve dergi girmez, babalar da çocuklarıyla hiç ilgilenmezler: anneler ise hep 'tükenmiş' olarak görünürler. Bütün bunlar çocukların gelişimi için gerekli 'bilişsel uyarıcı

'eksikliğine neden olur. Bu nedenle yoksul çocukların algılama, öğrenme ve okul başarılarının da düşük olduğu görülmektedir. Araştırmalarda yoksul aile çocuklarında 'saldırganlık', 'hiperaktivite' ve 'huzursuzluk' sıkça görülen özelliklerdir. Bu çocuklar sıkıntılı ruh halleri ve yorgunluk nedeniyle başka çocuklarla anlaşmakta sıkıntı çekerler. Yoksul çocuklar arasında depresyon ve intihar girişimi çok yüksektir ve bu nedenle ruh sağlığı bozuk olan yoksul çocuklar kliniklere de sıkça başvurumaktadırlar (Hatun ve diğerleri, 2003).

2.8.3.Çocukların Bakışıyla Yoksulluk

Çocuklar çok küçük yaşta sosyal ve ekonomik durumlarının farkında olurlar. Onlar aynı zamanda bir şekilde kendilerinin ve arkadaşlarının sosyal durumlarının ayırımına varırlar. Geçimsizlik içinde yaşayan çocuklar tek odalı ve oldukça küçük evlerde geniş aileleriyle yaşayarak sosyalleşir ve böylece yoksulluğun her boyutunu yaşayıp, her konuşmaya şahit olarak büyürler.

Bu tür durumlara şahit olan bir çocuğun ifadesi bunun çok net bir kanıtıdır:

'Ablam ikinci sınıfa kadar okudu, şu an benden başka okuyan yok, diğer kardeşlerim de bir sene okuyabildi. En büyük hayalim hukukçu olmaktır. İmkânım oldukça gerçekleştireceğim. Kardeşlerime maddi manevi destek olmaya çalışıyorum. Param olsaydı büyük bir iş yeri açardım ve çalışanlarıma maaşlarını zamanında öderdim ve haksızlık yapmazdım çünkü benim her iki ablam da bu konudan çok çekti.'

Bu durum yoksulluğun neden olduğu sağlıksız ev ortamında, çocuğun her şeye şahit olduğunun açık bir göstergesidir. Sonuçlar; yoksulluğun çocukları azalan destek ve artan dışlanma hissi ile baş başa bıraktığını göstermektedir (Schmits ve diğerleri, 2001).

2.8.4. Çocuk Yoksulluğunda Çözüm Önerileri

Günümüzde yoksulluk az gelir yetersizliği ile açıklanabilecek bir sorun olmaktan çıkmıştır. Yoksulluk bireyin toplumsal kaynaklara erişememesi ve bunun yanı sıra topluma aktif olarak katılamaması yani bir sosyal dışlanma sorunu olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, sosyal dışlanmayı getiren ve toplumsal barışı ve bütünlüğü tehdit eden yoksulluk, bir vatandaşlık sorunudur ve giderilmesi için vatandaşlık hakkını temel alan sosyal politikalar gerekmektedir.

Sokak çocukları, çocuk işçiliği, çocuk fuhuşu, kurum bakımı altındaki çocuklar, özürlü çocuklar, yoksulluğun çocuk hayatı üzerinde en şiddetli sonuçlarını göstermektedir. Çocuğu koruma çalışmaları, yoksulluğun sonuçları en ağır şekilde yaşanmaya başladıktan sonra söz konusu haline gelmiştir. Yoksul çocukların gözünde toplum bilincinin geliştirilmesi ve öğrenci-öğretmen, öğrenci-öğrenci ilişkisi gibi çocuğun sahip olduğu sosyal ilişkilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Güçlü olumsuz duygularıyla baş etmeleri için bu çocuklara yardımcı olmak onların öfke, korku, incinme ve gerilim gibi kendi günlük yaşam tecrübelerinde ve ilişkilerinde mevcut olan duygular ile uğraşmalarına yardımcı olacaktır. Bir dersin başlangıcında önceki öğrenimleri aktif hale getirmek bu çocuklar için yararlı olacaktır. Bu, öğrencilerin uzun süreli bir işten kısa süreli bilince veya işleyen hafızaya bilgiyi taşımalarında yardımcı olur. Bilginin ayrı parçaları arasında bağlantıları kurmak kavramların ve genellemelerin oluşturulmasına yardımcı olur ki bu hatırlatmayı kolaylaştırır. Yoksul çocuklar bu açıdan daha çok ilgiye ihtiyaç duyarlar; çünkü onların duygusal ve zekâ gelişim düzeylerinde gerilik veya bilgi ve deneyim eksiklikleri olabilmektedir. Yaşanılan yerin özellikleri ve çevresel tehlikeler çocuk sonuçlarını etkileyen diğer etmenlerdendir. Bunlar, yoksullukla ilgili olumsuz sonuçları işaret eden diğer önerileri öne sürer. Para ya da maddi imkânlar sağlanması da çocuklar için önemlidir. Yiyecek, sığınak, sağlık ve diğer ihtiyaçlar çocukların rahatı, mutluluğu için çok önemlidir ve ek gelir hayatı daha zevkli, yaşanabilir hale getirebilir (Levit ve diğerleri, 1997).

2.9. Boşanma

Hukuksal bir terim olarak ele alındığında boşanma, basit anlamda evlilik sözleşmesinin bitmesidir. Ancak ruhsal açıdan ele alındığında aile birliğinin bozulması, ailenin bölünmesine ya da bütünüyle dağılmasına neden olan ve bütün aile üyelerini hatta yakın çevredeki kişilerin dağılmasına neden olan karmaşık bir olgudur (Yörükoğlu, 1983). Boşanma olayı bir ülkenin sosyo-ekonomik düzeyi ve kültürel yapısıyla yakından ilgilidir.

2.9.1. Boşanma Nedenleri

Aile yapısındaki farklılıkları, kadın erkek rollerinde yaşanan değişimler, kadının çalışma hayatında daha aktif rol alması gibi faktörler son yıllarda boşanma oranlarında artışlara neden olmuştur. Ayrıca toplumsal ve kültürel değişmeler ve

bunların aileye yansması da boşanmaların artışında rol oynamaktadır. Kırsal kesimde boşanmalar daha az iken kentleşme hızına bağlı olarak kentlerde boşanmalar artmıştır. Evliliğin bitmesine sebep olan nedenler çok çeşitli olabilir. Ancak en yaygın sebepler içerisinde; ekonomik sorunlar, cinsel sorunlar, iletişim bozukluğu, ihanet, aile içi şiddet, depresyon panik atak, uyuşturucu, alkol vb. yer almaktadır (Lengua, Wolchik, Sandler ve West, 2000).

2.9.2. Çocuğun Boşanmaya Uyumunu Etkileyen Faktörler

Boşanma çocuğun yaşantısından pek çok değişime yol açan ve çocuğun bu yeni döneme uyumunu gerektiren stresli bir durumdur. Boşanmaların büyük çoğunluğunun, evliliğin ilk yıllarında olduğu düşünüldüğünde, aile birliğinin bozulmasında en çok zarar görenlerin, küçük çocuklar olduğu bilinmektedir. Çocuğun kişiliğinin geliştiği bu ilk yıllarda, çocuk için en önemli şey, anne babasıyla birlikte aile ortamında, sevilerek, çevresine güven duyarak büyümeştir.

Yurt içinde ve yurt dışında yapılan araştırma sonuçları; çocuklu çiftlerin boşanma kararı verirken çocuğu olmayan çiftlerden daha duyarlı ve dikkatli olması gerektiğini, anne babanın ayrılmasının artık yalnızca kendilerini ilgilendiren bir konu olmaktan çıktığını, çocukların geleceği ve psikososyal gelişimleri açısından da üzerinde düşünülmesi gereken bir konu olduğunu vurgulamıştır. Çocuğun Boşanmaya uyumunu etkileyen etkenler şunlardır:

Çocuğun birlikte yaşamadığı ebeveyniyle ilişkisinin kalitesi

Boşanma sonrasında çocuğun birlikte yaşamadığı ebeveyninden aldığı sevginin azalması, birlikte geçirdiği zamanın azalması çocuğun boşanmaya uyum sürecini olumsuz etkiler (Amato, 2000). Çocuğun birlikte yaşamadığı ebeveyn ilişkisi ne kadar kaliteli ve süreklirse çocukta o kadar az içe yönelim ve problemler davranışlar görülmektedir.

Çocuğun birlikte yaşadığı ebeveynin psikolojik uyumu ve ebeveynlik yeteneği

Boşanma olayına çocukların alışma düzeyleri farklılık gösterir. Bazı çocuklar boşanmayı daha kolay kabullenirken bazı çocuklar daha zor kabullenmektedirler. Boşanma sonrası çocuğun gösterdiği belirtilerden birisi çocuğun birlikte yaşadığı ebeveyne kızma şeklindedir. Çocuk giden anne ya da babasının gitme sebebinin

yanında kaldığı kişi olduğuna inanır. Bundan sonra giden kişi ile aynı evde yaşamayacak, anne ve babasının iyi ya da kötü birlikte yaşamalarına şahit olmayacaktır. Bu durumdaki çocuk için boşanma kabul edilemez bir süreçtir ve çocuk bundan dolayı çeşitli duygusal ve davranışsal bozukluklar yaşayabilir (Salk, 1988).

Ebeveynler Arası Çatışma

Boşanma öncesi ve sonrası esnasında ebeveynler arasında yaşanan çatışmalar çocuğun boşanmaya uyumunu olumsuz etkilemektedir. Eşler arasında çatışma, sorunlu bir ev ortamı oluşturmakta ve bu durum çocuklarda stres, güvensizlik ve uyum sorunlarına yol açmaktadır. Çocuklar, anne babalarının boşanmasını, aile içi çatışmalardan daha az stres yaratan bir durum olarak görmüşlerdir (Chess, Thomas, Korn ve Cohen, 1983).

Ekonomik güçlükler

Boşanma sonrasında ebeveynlerin çoğunlukla annelerin gelir seviyesi düşmektedir. Gelirde ki düşme annede depresyon ve strese, çocukta ise psikolojik problemlere yol açabilir. Gelir düzeyinin iyi olduğu durumlarda boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisi daha az olabilmektedir. Annenin ekonomik güçlük nedeniyle boşanma öncesine göre daha fazla çalışması, çocuklarına ayırdığı zamanın azalması, çocuğun okul ve sosyal aktivitelerini yönlendirme de sorun yaşamasına, ev düzenini sağlama ve disiplin konusunda yetersiz kalmasına yol açmaktadır (Hetherington, Hagan ve Anderson, 1999).

Sosyal ve Çevresel Etkenler

Boşanma olayı çocuğun sosyal destek sistemini etkileyen bir durumdur. Ebeveynleri boşanan pek çok çocuğun sosyal çevresi değişir; yeni eve taşınma, yeni okulu ve arkadaşları, yeni komşular bunlardan bazılarıdır. Özellikle çocuk boşanmaya yeterli uyum sağlayamadan ebeveynin ikinci evliliği yapması çocuklarda stres yaratan en önemli faktördür (Hetherington ve Hagan 1999).

Çocuğun Özellikleri

Her çocuk boşanma olayından eşit olarak etkilenmez. Çocuğun boşanmaya gösterdiği tepkinin türünü ve bu tepkinin ne kadar sürdüğünü çocuğun cinsiyeti, yaşı, kişiliği gibi özellikleri etkileyebilir.

Çocuğun Cinsiyeti: Boşanma olayında erkek çocuklar kız çocuklara göre daha fazla uyum sorunu yaşamaktadır. Kız çocuklar erkek çocuklara göre boşanma olayına daha kolay adapte olabilmektedir. Kız ve erkek çocuklar arasındaki bu tepkisel farklılık şöyle açıklanabilir:

Erkekler boşanmaya karşı tepkilerini kızlara göre daha az dışa vurmaktadır.

Boşanmaların %90'ında çocuklar annesi ile birlikte kalmakta ve bu durum kız çocuklarının kimlik figürünü desteklemektedir.

Çocuğun Yaşı: Boşanmaya uyumda çocuğun yaşı çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü çocuğun sosyal, bilişsel ve duygusal gelişimini tamamlaması boşanma sürecine verdiği tepkiyi ve boşanmayı anlamlandırmasını etkilemektedir (Grych ve Fincham, 1992). Anne babası ayrılan çocuk, ebeveynlerden birini ya da her ikisini birden suçlama içerisine girer.

Dikkat toplamada güçlükler yaşayabilir. Bu da çocukta öğrenmeyi ve akıl yürütmeyi güçsüzleştirir. Özgüven eksikliği oluşturabilir ve bu kişilik yapısı haline gelebilir. Uyku, yemek tuvalet problemleri görülebilir. Gerileme ve sinirlilik hali görülebilir. Boşanmaya karşı olarak çocuklarda görülebilecek tipik gerileme davranışlar: parmak emme, altını ıslatma, inatçılık, anne babaya vurma, anne babaya aşırı düşkünlük gösterme ve eskiden sevilen bir oyuncuğa ya da bir nesneye tekrar bağlanma şeklindedir (Yavuzer, 2003). Eğer boşanma olayı çocuğun anneden süt aldığı bir dönemde oluştuysa ve annede boşanmanın etkilerinden olumsuz yönde etkilenmişse, çocukta korku, inatçılık, uyku ve beslenme bozuklukları meydana gelmektedir. Boşanma, çocuk iki yaş civarında iken ortaya çıkmışsa, çocukta terk edilme korkusu görülebilmektedir. Çocuk üç dört yaşındayken ortaya çıkan boşanmalar da ise çocukta saldırganlık, çekingenlik, kendini suçlu hissetme davranışı, özgüven zedelenmesi gibi sonuçlar oluşturmaktadır. Beş altı yaşında olan boşanmalar da ise bu tepkilere ek olarak endişe ve abartılmış korkular görülebilmektedir (Nar ,2006).

Çocuğun Kişilik Yapısı

Çocuğun sahip olduğu kişilik özellikleri ne kadar olumlu ise boşanma gibi stresli bir sürece uyumu da o kadar iyi olmaktadır. Zeki, becerikli, iç disiplini ve benlik saygısı yüksek, espri yeteneği olan çocuklar yaşamlarında karşılaştıkları stres durumlarıyla daha iyi baş çıkar (Hetherington ve diğerleri, 1989).

Boşanma Sonrası Çocuğun Gösterdiği Tepkiler

Boşanma olayı ailede en çok çocuk üzerinde olumsuz etkiler meydana getirir. Boşanma sürecinde öfkenin ve düşmanca tutumların sık sık olması çocukta sevilmediği duygusuna neden olur. Boşanmaya çocuk açısından bakıldığında üç sorunla karşı karşıya gelinir. İlk sorun, boşanmanın çocuğun günlük yaşamına getirdiği faktörlerdir. İkinci sorun boşanma sırasında çocuğun kaç yaşında olduğudur. Son sorunda çocuğun ebeveynlerinden hangisinin yanında kaldığıdır (Cüceloğlu, 1997).

Boşanma sürecinde yaşanan gerginlik ve çatışmalar, çocuğun içe kapanmasına, anne babası tarafından sevilmediğini düşünmesine, gerginliklerin sorumlusu olarak kendisini görmesine sebep olur. Çocuklarda anne baba ayrılığına bağlı olarak ortaya çıkan ruhsal uyumsuzluk göstergeleri; çocuğun yaşına, boşanmadan önceki örselenmesine ve boşanma sonrası dönemde, ana babayla ilişkilerinin sonuçlarına göre değişir. Bu tepkilerin kalıcı olması da yine çok çeşitli nedenlerle bağlıdır (Sargın, 2001).

Boşanma sonrası çocukların uyumu iki dönemde incelenir.

Kısa süreli uyum: Bu süreç çocuğun boşanma sonrası bir iki yıl içinde yaşadığı aile içi çatışmalar, iletişim eksikliği, ekonomik koşullar ve psikososyal stresler gibi olumsuz etmenlerin varlığından etkilenir. Boşanmayı izleyen ilk bir yılda çocuklarda korku, üzüntü, öfke, suçluluk, gerileme gibi belirtiler gözlenir.

Uzun süreli uyum: Anne babası boşanan çocukların uzun dönemde boşanma olayıyla başa çıkmaları beklenir. Fakat uzun süreli uyum döneminde olumsuzluklarla karşılaşarak uyumu başaramayan çocuklar, ailesi ile bir arada yaşayan çocuklara göre iki üç kat daha fazla okuldan atılma, hamile kalma, anti sosyal ve sorumsuz

davranma davranışları görüldüğü belirlenmiştir (Amato, 1993). Çocuklarda boşanma süreci sonrasında bazı nedenler stres oluşturabilir ve bu streste çocuğun boşanmaya uyumunu etkileyebilir. Bu nedenler incelendiğinde;

1. Çocuğun anne ve babasının destek ve kontrolünden yoksun kalması,
2. Ebeveynler arasında süren tartışmalar,
3. Ekonomik düzeyde düşme,
4. Çocuğun velayetinde olmadığı ebeveyniyle arasında ilişki kaybı,
5. Ev, okul ve arkadaş değişimleri (Amato, 1993) göze çarpmaktadır.

2.9.3. Ayrılmış Ebeveynler ve Çocukları İçin Düzenlenen Programlar

Son senelerde ayrılma sayısındaki fazla artış ve ayrılmanın ailenin sonu olmadığı fikrinin yaygınlaşmasıyla birlikte gelişmiş ülkelerde ayrılma öncesi, ayrılma anı ve ayrılma sonrası için ebeveynlerine ve çocuklara yönelik bazı eğitimsel açıdan programlar geliştirilmiştir.

Ailelere yönelik düzenlenen eğitim programları üç temel hedefi vardır:

- Ebeveynlerin ayrılma olayında psikolojik uyumlarını sağlamak,
- Etkili aileliği geliştirmek,
- Aile birlikteliğini güçlendirmektir.

Aile eğitim programlarının içeriğini ise 4 ana madde oluşturmaktadır.

Bu konular: Ayrılma(boşanma) sürecinde yaşanan kayıp ve üzüntü duygusuyla üstesinden gelebilme ve koordinasyon eğitimi, ayrılmanın getirdiği değişimlerle üstesinden gelebilme, etkili ailelerin öğretilmesi, yardımcı kaynakları (kitaplar, iletişim kaynakları) kullanabilme becerisinin geliştirilmesidir (Geasler ve Bleasure, 1999).

Aile eğitim programlarında çoğunlukla video gösterisi, grup tartışmaları ve konferanslar yer almaktadır. Eğitim programına akademisyenler, psikiyatrisiler ve devleti temsil eden bir yetkili katılmaktadır.

Ayrılma sonrası verilen ailenin eğitimlerinin geçerliliği; Ebeveynler arası kavga derecesine, ebeveynin eğitime katıldığı zamana, programın anlatımına ve eğitimde kullanılan yöntemlerine göre değişmektedir (Geasler ve Bleasure, 1998). Aile eğitim programları ebeveynlerin ve çocukların ayrılma sürecine sorunsuz geçirebilmesi açısından etkili olmakla birlikte henüz ülkemizde düzenli ve programlı olarak uygulanmamaktadır.

2.9.4. Ayrılmış Ebeveynlerin Çocukları İçin Hazırlanan Programlar

Bu programlar çocukların ayrılma ile ilgili olumsuz duygularını ve yanlış anlamalarını aza indirmek, ayrılma sonrasında yaşanan olumsuzluklarla baş edebilmesine destek olmak amaçlanmıştır. Çocuklara yönelik ayrılmaya alışma programları hazırlanırken dikkate alınması gereken en önemli nokta çocuğun gelişim düzeyidir. Eğitimsel ve tedavi edici aktiviteleri içinde barındıran çocuk merkezli grup programlarının çocuklara avantajı daha çok gelir seviyesi düşük ebeveynlerden gelen çocukların yararlanabilmesi içindir (Grych ve Fincham, 1992).

Çocukların düzeyinde ayrılma eğitim programları üçe ayrılır:

Danışmanlık programları: Bilim adamları ayrılmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini el almıştır. Ayrılmış ebeveynlerin evlatları için danışmanlık programları geliştirilmiş ve ayrılmanın evlatları üzerinde oluşturduğu olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Danışmanlık programları genel olarak çocukların ayrılmayla karşılaştıklarında yalnız olmadıklarını anlamalarını sağlamak, ayrılmaya kendilerinin sebep olduğu düşüncesinden çocukları vazgeçirmek, çocuklara iyi iletişim kurma becerisi, problem çözme ve özgüven becerileri kazandırmak, stresle başa çıkma becerilerini geliştirerek stresi yenmelerini sağlamak, öfkelerini kontrol edebilmeyi öğretmek gibi hedeflere odaklanmıştır. Programa çocuklarla beraber ailelerinde dâhil edilmesi etkinin artmasına yol açmıştır. Bunun gibi danışmanlık programlarında ayrılma olayını yaşayan çocukların aynı yaşta arkadaşlarıyla beraber olmaları duygularını paylaşmalarına ortam hazırlamakta ve böylece yalnızlık hislerini ortadan kaldırmaktadır (Dent, 2001).

Koruyucu grup müdahaleleri: Çoğunlukla ayrılma olayı gerçekleştiğinde buluş çağında olan çocuklar için kullanılır.

Okul temelli programlar: Ayrılma öncesi ve sonrası geçimsizliğin devam etmesi ve anne babaların bireysel sıkıntılara düşmeleri nedeniyle çocuğun aile dışında en çok güvendiği yer olan okullara gönderilerek çocuğun ayrılmadan sonra yaşantısının normalleştirilmesi ve çocuğa gerekli desteğin sağlanması amacıyla okul temelli destek programları geliştirilmiştir. Okul destekli programlarda ayrılmış ebeveynlerden gelen çocuklar birbirlerine yaşadıklarını anlatmakta ve bu da yaşıt desteği sağlamaktadır (Richardson ve Rosen, 1999).

2.9.5. Ailelerin Boşanma Sürecinde Çocuğu Korumak İçin Dikkat Etmesi Gerekenler

Çocuğun yaşamındaki en gerekli bireyler ebeveynleri olduğu için ayrılma olayı çocuk üzerinde olumsuz etkiler yaratacaktır ve bu olumsuz etkilerin aza indirilmesi için en büyük sorumluluk ebeveynlere düşmektedir. Ebeveynlerin çocuğuna güzel davranması çocuğun ayrılma olayını en az hasarla geçirmesini sağlayabilirken yanlış davranışları da çocuğun daha çok travmatize olmasına sebep olabilir.

Öncelikle ayrılmadan sonra ebeveynler ilişkilerini medeni bir şekilde devam ettirerek çocuğa her an sevildiği, istenildiği duygusu hissettirilmelidir. Ebeveynler çocuğa ayrılmanın bir süre mutsuz edebileceğini söylemeli ancak ayrılmada onun bir suçlu olmadığını özellikle vurgulamalıdır. Ayrılma olayından sonra ebeveynlerden biri diğerinden intikam almak için çocuğu araç olarak kullanılmamalıdır. Çocuğu yanına alan anne ya da babanın onu diğer ebeveyne göstermeyip karşı tarafa ders vermeye çalışması çocukta ciddi problemlere sebep olabilecek yanlış bir tutumdur. Bunun tam tersi ebeveynler çocuğunu diğer ebeveyne göndermemek ile tehdit etmemelidir. Çok zararlı olan bu tutum sonucunda çocuk kendisini tek hissederek kendisine ve çevresine güvenini kaybedebilir. Bunun yanı sıra çocuğun doğru olmayan özelliklerinin diğer ebeveyne benzetilmesi de çok sakıncalıdır. Ayrıca ayrılma sürecinde ve ayrılmanın hemen ardından çocuğun yaşadığı yer sabit kalmalı değiştirilmemelidir. Çocuk da bir mekâna ait olma duygusu bulunmaktadır ve ayrılma sonrası çocuk sahip olduğu mekânı kaybetme korkusu yaşayabilir. Bu sebeple ebeveynler çocuğun ortamını sık sık değiştirmekten uzak durmalıdır (Cüceloğlu, 1997).

Ayrılmış ebeveynler çocuğuna “bundan sonra benim hayat arkadaşım sensin, tüm varlığım sensin” gibi sözler söylememeli çocuğa taşıyamayacağı sorumluluk

yüklememelidir. Ebeveynler evlatlarını söz getirip, götürme aracı olarak görmemeli, birbirlerine gönderecekleri mesajlar için asla çocuk araç olarak kullanılmamalıdır. Bunun yanında çocuğa acıma duygusuyla yaklaşmamalıdır. Çocukların bu durumu istedikleri şeyleri gerçekleştirmek için kullanabileceği unutulmamalıdır. Ebeveynlerin buna karşı ilgili ve özenli olmaları gerekmektedir. Ebeveynler ayrıldıkları için mutlu olsalar bile çocuklarını kaybetme duygusu yaşadıklarını unutmayıp üzüntülü ve kederli günlerinde onlara destek olmalıdırlar. Ebeveynler için yerine getirmesi çok çetin ve güç olan görevlerden birisi de çocuklarla büyük bireyler gibi paylaşımcı ve iyi bir ilişki sürdürmeleridir. Çocuklarını özenli bir şekilde dinlemelidirler. Eğer çocuk ayrılmanın etkisinde kalarak, sonuçtan kötü yönde etkilenirse ebeveynler çocukları için işinin ustası olan kişilerden yardım almalıdır. Ayrılmanın anlamı çocuğa açık ve kesin bir şekilde anlatılmalı bir araya gelmenin ve barışmanın umudu verilmemelidir (Benedek ve Brown, 1997).

2.10. Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Gereksinimli Çocukların İstismarı

Yaşam evrelerinin gelişim alanlarında görüldüğü ortak özellikler, normal gelişim olarak isimlendirilir. Buna göre normal gelişim gösteren çocuğun hangi yaşta, hangi gelişim alanında, ne tür özellikler göstermesi gerektiği bilinmektedir. Normal gelişim sınırlarının dışında görülen özellikler, çocuğun gelişimini farklı kılmaktadır (Baykoç, 2011). Gelişimi farklı olan bireyler için günümüzde; “özürlü”, “engelli”, “özel gereksinimi olanlar”, “gelişim farklılığı olanlar”, “özel eğitim gerektiren bireyler” ve benzeri ifadeler kullanılmaktadır. Ancak günümüzde bireyleri etiketlenmeden kullanılan ifadeler önem kazanmaktadır (Baykoç 2011). Bu durumda tercih edilen özel gereksinimli çocuklar / özel eğitim gerektiren bireyler; doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrasında, gelişim sürecinde oluşan çeşitli sebeplere bağlı olarak; bilişsel, dil, hareket, fizik, sosyal ve duygusal gelişimlerinde ölçme araçlarıyla ölçülebilen düzeyde yetersizlik, yavaşlama, gerileme ve ilerleme olma sonucunda yaşitlarına göre farklı özellikler gösteren ve normal eğitim programlarından faydalanamayan kısmen faydalanan veya faydalandığı halde destek programları ile eğitimlerini devam ettirebilen bireyler olarak ifade edilmektedir (Baykoç 2011).

Çocuk istismarı konusundaki çalışmalarda temel özelliklerden birisi olayların çok nedenli olmasıdır. İstismarcının araştırılması yani vakaya maruz kalan çocuğunda araştırılması gerekir. Bazı olayların ve çocuğun davranış modellerinin istismarı

konusunda kolaylaştırıcı faktör olabileceği görülmektedir. Öncelikle aile içinde çocuğun bazı hareketleriyle ebeveynlerin yükünün artması kolaylaştırıcı etken olarak dikkat çekmektedir. Yapılan araştırmalarda da bazı olayların istismarı kolaylaştırıcı etken olduğu belirlenmektedir (Polat, 2001). Fiziksel ve gelişimsel geriliği olan çocuklar, zekâ geriliği, kronik fiziksel hastalığı olan çocuklar özellikle narsistik, istismara yatkın aileler tarafından kendi bozuk görüntüleri gibi algılanmakta ve istismar edilmektedir. Öğrenme engelli, hiperaktif ve hiperkinetik çocuklar ortalama düzeyde bir aileye bile yük olabilmektedir. Anne babanın yetersizliği duygusu belirginleşmekte, ailede hoş görülmeleyen bir durum yaratmakta, duygusal olarak kendini çocuğa yabancı hissetmekte, ekonomik bir kriz çocuk için olumsuz bir ortam yaratabilmektedir. Bu topluluktaki çocukların davranışsal ve fiziksel gerilikleri daha çok çocukların kendi isteğiyle geliyormuş gibi görülmektedir. Özellikle çocuklarından beklentileri yüksek olan ana babalar, bu durumun çocukların yetersizliğinden kaynaklandığını düşünmek istemezler. Bu aşamada, bu tip ana babalara danışmanlık hizmetlerinin sağlanması önemli görülmektedir (Polat, 2007).

Hiperaktivite; çocuklarda dikkatsizlik, aşırı hareketlilik zayıf akademik performans ve agresiflik durumu olarak tanımlanmaktadır. Bu bozukluğun istismar riskini yükselttiği ortaya çıkarılmıştır. %70' inin istismardan önce hiperaktivite dâhil fiziksel ve davranışsal engelleri olduğunu ortaya koymuştur (Polat, 2001). Dickstein ve Nadelson istismar için çocuklarla ilgili faktörler belirlemiştir. Hiperaktivite, erken ve düşük kilolu doğum, düşük IQ kalıtsal anomaliler, kronik hastalıklar, aile yaşamından hoşnutluğun azlığı, ilgisizlik, bağımsızlık, duygusal tepkisizlik, ayrılık, kâbuslar, uyku bozuklukları, çocuğun diğerlerinden daha kötü görünümü istismara uğramayı belirleyicidir (Polat, 2001).

Kronik hastalığı veya özel gereksinimi olan çocukların istismara maruz kalması çok büyük ihtimaldir. Daha önce hiçbir problemi olmayan bazı çocuklar istismar nedeniyle engelli olabilmektedir. Özel gereksinimli çocuklar engellerinden dolayı daha kırılabilir olmalarına ek olarak kendilerine yapılan bakım sırasındaki ebeveyn veya bakıcı stresi ve öfkesi nedeniyle daha fazla risk altında olabilirler. Yetersiz toplumsal desteğin yanında bakıcının bilgisizliği ve beceriksizliği de bu duruma neden olabilmektedir. Özellikle gelişimsel problemleri olan çocuklar istismarın ne

olduğunu ya da hangi davranışın istismar davranışı olduğunu anlamadıkları için istismarı bildiremeyebilirler.

Çoğu özel gereksinimli çocuk kendilerine bakan ebeveynleri veya bakıcıları ile birlikte yaşıyor olsa da bazı durumlarda müfettişler çocukların ihmale uğrayacak kadar kötü bakıldıklarını belirlemişlerdir. Örneğin rapor; çocukların seanslara veya okula gitmediklerini, doğru düzgün koşullarda yaşamadıklarını veya düzgün yemek yemediklerini tespit etmektedir. Bazı durumlarda bu, ebeveynin çocuğuna yardım etmek için hangi desteğe ihtiyaç duyduğunu bilmemesinden kaynaklanmaktadır. Raporda çıkan bu ve benzeri sonuçlara göre özel gereksinimli çocukların bakımlarının ve eğitim haklarının ihmal edildiği belirlenmektedir.

Özel gereksinimli bireylerin ihtiyaç duydukları yardımı alıp almadıklarını gözlemlemek ve ihmal edilmediklerinden emin olmak için yerel hizmetlerin daha fazla çaba göstermesi gerektiği ifade edilmektedir (Küçükler, 2001). İstismarın nedenlerine ilişkin kesin açıklamalar mümkün olmasa da yapılan araştırmalardan çıkan sonuçlara göre istismar ve ihmalin oluşumunda etkili olan bazı anne baba, çocuk ve çevreyle ilişkili faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Ebeveyn / Bakıcı Deneyimsizliği: Çok genç ve deneyimsiz ebeveynler / bakıcılar bir çocuğun davranışlarını ve ihtiyaçlarını anlamayabilir ve çocuğun gelişimindeki her bir süreçte ne yapılması gerektiğini bilemeyebilirler.

Gerçekçi Olmayan Beklentiler: Ebeveynin çocuktan beklentileri gelişim düzeyinin üstünde yani yapamayacağı işler olabilir.

Sosyal Dışlanma: Ebeveyn / bakıcı için destek ve yetişkin arkadaşlığının sağlanmaması veya ebeveyne çocuğu yetiştirme sırasında yardım etmek için aile ve arkadaşın olmaması.

Karşılanmayan Duygusal İhtiyaçlar: Diğer yetişkinler ile iyi ilişkilere sahip olmayan ebeveyn, sevgi, benimsenme ve öz-saygı ihtiyaçlarını karşılamak için çocuğuna yönelebilir.

Sık Görülen Krizler: Büyük hastalıkların yanı sıra mali, mesleki, maddi ve hukuki stres/ sorunlar çocukların ihmal ya da istismarına neden olabilir.

Kötü Çocukluk Deneyimi: Birçok istismarcı yetişkin, çocukluğunda kötü muameleye uğramış ve bu nedenle uygun ve şiddet içermeyen bir tarzda çocuklarla ilişki kurmayı öğrenememiş ya da geliştirememiş olabilir.

Uyuşturucu ya da Alkol Sorunları: Bu tür sorunlar, ebeveynin çocukların bakımını tam olarak sağlamaları konusundaki becerilerini kısıtlayabilir ve çocukları tehlikeye atabilir.

Zihinsel Hastalık: Tedavi edilmeyen ve/veya sürekli zihinsel hastalık, çocuk ihmeline ve istismarına neden olabilir (Polat, 2001).

Özel Gereksinimli Çocuklar, İstismar ve İhmal Edilme Konusunda Daha Yüksek Risk Altında Mıdır?

Sadece sessiz-sakin çocuklar istismara uğrar şeklinde bir şart bulunmamaktadır. İstismara uğrayan çocukların 4/1'i hatta daha fazlası olumsuz, saldırgan, özel gereksinimli ve sıklıkla da aşırı hareketli çocuklardır. Bunlar enerjik davranışlar içine girerek saldırganlıkla tepkide bulunan çocuklardır. Sürekli hareket halinde olup, kısa bir süre bile hareketsiz durmaya tahammülleri yoktur ve diğer çocuklarla birlikte olma eğilimi göstermezler. Bu tip çocuklara sosyal bir varlık olarak toplum içinde tahammül edilemediği ve hep dışlandıkları görülmektedir (Polat, 2007).

Çeşitli küçük çaptaki araştırmalar her tür engeli olan çocukların engelleri olmayan çocuklara göre çok daha sık istismar edildiklerini belirlemiştir. Araştırmalar, engelli çocuklar arasındaki istismar oranının %20'den %70'e değişim gösterdiğini (National Research Council, 2001) ortaya koymuştur. Çalışmalar engelli çocuklar ve istismar arasında bir bağlantı olduğuna dair tutarlı kanıtlar ortaya koymaktadır (Sobsey, 1994). Özel eğitim alması gerektiği belirlenmiş, özel gereksinimi olan her üç çocuktan biri, bir tür kötü davranışa uğrarken (ihmal, fiziksel istismar ya da cinsel istismar); engelli olmayan her on çocuktan biri istismara uğramaktadır. Herhangi bir engeli bulunan çocukların bir tür istismar kurbanı olmaları engelli olmayan çocuklardan 3,44 kat daha olasıdır (Sullivan ve Knutson, 2000). Bir başka araştırma da ise; zihinsel engelli olan çocukların normal gelişim gösteren çocuklara oranla iki kat daha fazla fiziksel ve cinsel istismara uğradıklarını ortaya koymuştur (Crosse, Elyse ve Ratnofsky, 1993).

2.10.1. Özel Gereksinimli Çocukların Daha Fazla İstismara Maruz Kalmalarının Sebepleri

Araştırmacılara göre, engelli olmak istismara açıklığı artıracak şekilde hareket edebilir (çoğu kez, engelin kendisindeki istismar sebebi olma durumundan daha ziyade toplumun engelliliğe gösterdiği tepki fonksiyonu olarak). Örnek olarak, engellilerin istismarını, istismarı yapan kişi için kolaylaştıran çocuğun engelli olma halidir. Bu sebeple ilgili kurumlar herhangi bir resmi “İstismardır” raporu vermenin zıttında bir karar verebilir (Sullivan, 2003). Ebeveynler, özel eğitim merkezinde yaşanan bir istismarı bildirirken; çocuklar için güvenli yaşam alanlarına yönelik çok az seçenekleri kalacağı için zorlanabileceklerinden korkmaktadırlar. Çoğu kez, istismarı yapanlar veya istismarı gizli tutanlar; yasal ve diğer sonuçlardan korktukları için gerekli yerlere bildirmeyen ebeveynler veya diğer yakın bakıcılar olarak da görülmektedir.

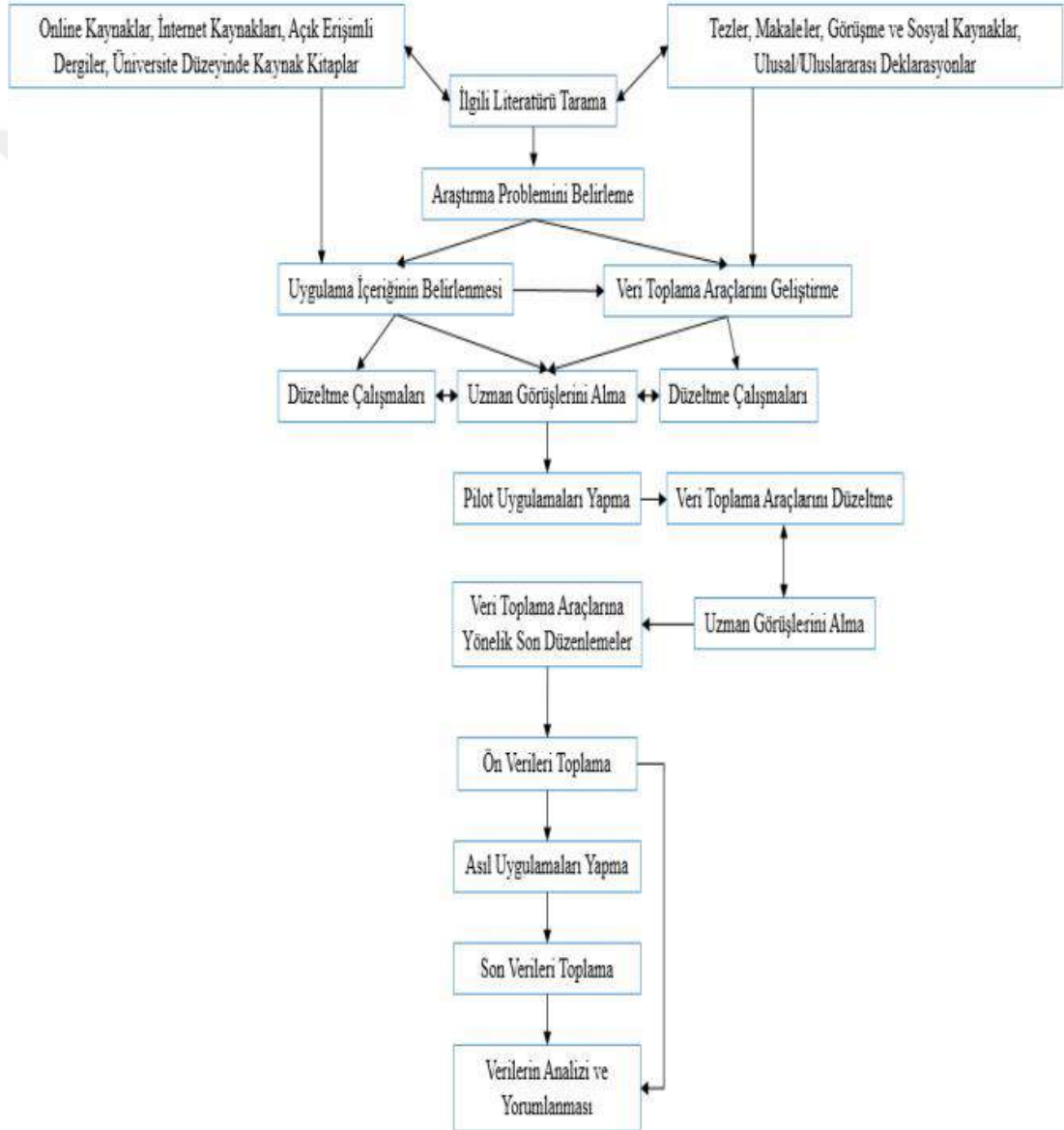
Çocuklar, istismarın ne olduğunu veya hangi davranışların istismara yönelik olduğunu anlamadıkları için istismarı söylemeyebilirler. Pek çok engelin doğasında olan iletişim problemleri de çocukların istismar durumunu anlamalarını ve dile getirmelerini olumsuz kılmaktadır. Sınırlı konuşma yeteneği olan özel gereksinimli bireyin istismardan bahsedecek veya istismarı bildirecek güçleri yoktur. Ancak son zamanlarda iletişim becerisi olmayan veya kısıtlı olan çocukların ve yetişkinlerin, istismar davranışını rapor etmelerine yardımcı olmak amacıyla istismar davranışlarını ve cinsel anatomiyi gösteren resimler iletişim tahtaları / panoları ortaya çıkmıştır (Sullivan ve Knutson, 1993).

Türkiye’de 16.000 çocuk üzerinde Bilir ve arkadaşları tarafından yapılan bir çalışmada bu bireylerin istismara uğrama oranları %33 olarak belirlenmiştir. Ancak ülkemizde bugüne kadar yeterli sayısal verilerin toplanamadığı belirtilmiştir. Gerek kayıtların yetersizliği gerekse akademik olarak bu tip planların yapılmamış olması ülkemiz için sağlıklı rakamsal veriler bildirmeyi güçleştirmektedir (Polat, 2001).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

III. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırma yöntemi, örneklem grubu, örneklem belirleme süreci, kullanılacak veri toplama araçları ve toplanılan verilerin nasıl analiz edileceği hususunda detaylı bir tanıtıma yer verilmiştir. Çalışmanın aşamaları hakkında genel bir bakış açısı sunabilmek amacıyla izlenen yol haritasını öncelikle bir iş akış şemasında özetlemeye çalışılmıştır (Şekil 1).

Şekil 1: Araştırma Akış Şeması

3.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma bir ölçek geliştirme çalışması olup, ölçek kavramı temelinde ölçme sonuçlarını göstermenin yanısıra sosyal bilimlerinin birçok alanında; hedeflenen kişiler, sistem, konu ya da içerik açısından bilgi elde etmek amacıyla kullanılmaktadır (Yurdugül, 2005).

Bu çalışma sürecinde literatür ya da uzman görüşleri doğrultusunda taslak ölçek formu elde edilmiş ve sonrasında ise örneklem grubuna deneme uygulaması yapılmıştır. Ön uygulama sırasında taslak ölçek formunda eksik görülen ya da öğrencilerin anlamakta güçlük çektiği kısımlar düzeltilmiş ve nihai form elde edilmiştir. Nicel bir çalışma özelliği taşıması açısından, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizlerinin yapılması ve çalışmanın büyük örneklem gerektirmesi bu sürecin karakteristik özelliklerindedir. Geliştirilen ölçekten yola çıkılarak uygulama yapılmış ve ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu uygulama ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerini belirlemeye yönelik bir tarama (Survey) araştırmasıdır. “Survey denilince akla gelen ilk şey, genellikle anket ve mülakat teknikleridir” (Kaptan, 1998). Bu kapsamda çalışmada örnekleme giren ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin bilinç düzeyleri betimlenmeye çalışılmıştır.

3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Çalışmanın amacına ve araştırma desenine uygun olarak araştırmanın evrenini 2017-2018 ve 2018-2019 eğitim öğretim yıllarında eğitim öğretim gören 3. ve 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise random (rastgele) örnekleme yöntemi ile ulaşılan 2017-2018 ve 2018-2019 eğitim öğretim yılında Tokat il genelinde 3. ve 4. sınıflarda öğrenim gören 501 ilkokul öğrencisi oluşturmaktadır. 501 öğrencinin demografik bilgilerine ilişkin detaylı bilgiler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Araştırmaya Katılanların Kişisel Özellikleri

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyetleri

	Frekans	Yüzde
Erkek	226	45,1
Kız	275	54,9
Toplam	501	100,0

Araştırmaya katılan öğrencilerden %45,1'i erkek, %54,9'u ise kızdır. Araştırmaya katılan kız öğrenci sayısı erkek öğrenci sayısından fazladır.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Sınıf Düzeyleri

	Frekans	Yüzde
Üçüncü Sınıf	255	50,9
Dördüncü Sınıf	246	49,1
Toplam	501	100,0

Araştırmaya katılan öğrencilerden %50,9'u üçüncü sınıfta, %49,1'i dördüncü sınıfta öğrenim görmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin yarıdan fazlası üçüncü sınıfta öğrenim görmektedir.

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Durumu

	Frekans	Yüzde
İlkokul	131	26,1
Ortaokul	86	17,2
Lise	123	24,6

Üniversite ve Üstü	161	32,1
Toplam	501	100,0

Araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin %26,1'inin ilkokul mezunu, %17,2'sinin ortaokul, %24,6'sının lise, %32,1'inin üniversite ve üstü mezunu olduğu anlaşılmıştır. Elde edilen bulgulara göre araştırmaya katılan bireylerden annesi üniversite ve üstü mezunu olanların sayısı diğerlerinden fazladır. Annesi ortaokul mezunu olanlar ise azınlıktadır.

Tablo 4: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Durumu

	Frekans	Yüzde
İlkokul	76	15,2
Ortaokul	63	12,6
Lise	127	25,3
Üniversite ve Üstü	235	46,9
Toplam	501	100,0

Araştırmaya katılan öğrencilerin babalarının, %15,2'sinin ilkokul mezunu, %12,6'sının ortaokul, %25,3'ünün lise, %46,9'unun üniversite ve üstü mezunu olduğu anlaşılmıştır. Elde edilen bulgulara göre araştırmaya katılan bireylerden babası üniversite ve üstü mezunu olanların sayısı diğerlerinden fazladır. Babası ortaokul mezunu olanlar ise azınlıktadır.

Tablo 5: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kardeş Sayısı

	Frekans	Yüzde
Yok	52	10,4

Bir Kardeş	230	45,9
İki Kardeş	137	27,3
Üç ve Üstü	82	16,4
Toplam	501	100,0

Araştırmaya katılan öğrencilerin %10,4'ünün kardeşinin olmadığı, %45,9'unun bir kardeş, %27,3'ünün iki kardeş, %16,4'ünün de üç ve üstü kardeş sahibi olduğu belirlenmiş olup bir kardeş sahibi olanların sayısı oldukça fazladır.

Tablo 6: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Yaşamının Çoğunu Geçirdiği Yerleşim Birimi Durumu

	Frekans	Yüzde
Kırsal Bölge	93	18,6
Şehir	408	81,4
Toplam	501	100,0

Araştırmaya katılan öğrencilerden %18,6'sı yaşamını kırsal bölgede, %81,4'ü ise şehirde geçirmiştir. Elde edilen bulgulara göre araştırmaya katılan öğrencilerin büyük kısmı yaşamının çoğunluğunu şehirde geçirmiştir.

Tablo 7: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Anne – Baba Birlikte Yaşama Durumu

	Frekans	Yüzde
Evet	470	93,8
Hayır	31	6,2
Toplam	501	100,0

Araştırmaya katılan öğrencilerden %93,8'inin anne-babası birlikte olup, %6,2'sinin anne-babası ayrılmış bulunmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerden büyük çoğunluğunun anne-babası birlikte yaşamaktadır.

Tablo 8: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kendine Ait Odaya Sahip Olma Durumu

	Frekans	Yüzde
Evet	339	67,7
Hayır	162	32,3
Toplam	501	100,0

Araştırmaya katılan öğrencilerden %67,7'sinin kendine ait bir odası bulunmakta, %32,3'ünün ise kendine ait bir odası bulunmamaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin yarısından fazlasının kendine ait bir odası bulunmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak bu çalışmada araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan "Çocuk Hakları Bilinç Düzeyi Belirleme Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek son haliyle "Korunma Hakkı", "Özgür Yaşama Hakkı" ve "Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı" olmak üzere 3 boyut ve 18 maddeden oluşmaktadır. Ölçek Evde, okulda, sizin için önemi olmak üzere 3 kategoride geliştirilmiş olup; kategoriler kendi arasında 3'lü likert tipinde hazırlanmış, (0-1-2) olarak puanlandırılmıştır. Ölçek geliştirmede analiz aşamalarında geçici olarak ölçeğin 3 kategorisi tek kategoriye indirilip 7'li likert tarzına çevrilmiştir. Ölçek geliştirme analiz aşamalarından sonra tekrarda eski haline çevrilmiştir. Katılımcının ölçekten alabileceği en yüksek puan 108 iken, en düşük puan 0'dır. Puanlar yükseldikçe öğrencinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeyi yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Ölçeğin geliştirilmesine yönelik detaylı bilgilere bulgular kısmında yer verilmiştir.

3.4. Veri Toplama Aracının Geliştirilme Süreci

İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerinin belirlenmesine yönelik araştırmacı tarafından geliştirilen ölçek birtakım aşamalardan geçerek meydana getirilmiştir. Takip edilen bu süreçler şunlardır;

1. Madde havuzunun oluşturulması ve uzman görüşü alınması,
2. Kapsam ve görünüş geçerliğinin sağlanması,
3. Pilot uygulamaların yapılması ve verilerin toplanması
4. Verilerin analizinin yapılması (açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi) ve uzman görüşü alınması,
5. Geçerlik ve Güvenirlik çalışmalarının yapılması,
6. Uzman görüşü alınarak ölçeğe son halinin verilmesi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

IV. BULGULAR

Bu bölümde ölçeğin geliştirilmesi sırasında yapılan geçerlik ve güvenirlik çalışmaları açıklanmıştır. Bu sebeple açımlayıcı faktör analizi (AFA), doğrulayıcı faktör analizi (DFA), iç tutarlılık güvenirlik katsayıları (Cronbach alfa) sonuçlarına yer verilmiştir.

4.1. Çocuk Hakları Ölçeği (ÇHÖ) Geçerlik Çalışmaları

ÇHÖ geçerlik çalışmaları doğrultusunda, ölçeğin kapsam geçerliği ve yapı geçerliği incelenmiştir.

4.2. Kapsam Geçerliliği

Kapsam geçerliliğini test etmede kullanılan mantıksal yollardan biri, uzman görüşüne başvurmadır (Büyüköztürk, 2008). Bu amaçla yapılan çalışmada, toplam 101 maddeden oluşan madde havuzu, alanında uzman 15 akademisyenden ve sınıf öğretmeninden görüş alınarak tekrar değerlendirilmiş, uygun görülmeyen (yönlendirici olduğu düşünülen, çocukların seviyesinin üstünde olduğu düşünülen, tekrara düşülen) sorular çıkarılmış, gerekli düzeltmeler yapılmış ve 88 maddelik ön deneme ölçeği hazır hale getirilmiştir. Ölçek çocukların çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerini belirlemeye yönelik bir ölçme aracı olarak tasarlandığından, maddelerin 0 (Hayır-Katılmıyorum), 1 (Kararsızım), 2 (Evet-Katılıyorum) şeklinde üçlü likert ve üç farklı alanda (okulda, evde, sizin için önemi) tipinde puanlanmasına karar verilmiştir.

4.3. Yapı Geçerliliği

Yapı geçerliliğini incelemek amacıyla faktör analizi, iç tutarlık analizi ve hipotez testi gibi istatistikî analiz yöntemleri kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2008). Bu çalışma kapsamında yapı geçerliğini saptamak amacı ile AFA ve DFA yapılmıştır. Analize geçmeden önce AFA ve DFA yapılabilmesi için (okulda, evde, sizin için önemi) alanlarının toplam puanlarını alıp ölçek 7'li likert tipine dönüştürülmüş ve analizler bu şekilde yapılmıştır. Analizler bittikten sonra ölçek tekrar 3'lü likert tipine çevrilmiştir.

4.4. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktör Analizi, aynı yapıyı ölçen değişkenleri bir araya getirerek ölçmeyi az sayıda faktörle açıklamayı amaçlar. Araştırmada, faktörleştirme tekniği olarak Temel Bileşenler Analizi kullanılmıştır. Temel Bileşenler Analizi, değişken azaltmayı ve anlamlı kavramsal yapılara ulaşmayı amaçlayan, yorumlaması göreceli olarak kolay olduğu için de uygulamalarda sıklıkla kullanılan bir tekniktir (Büyüköztürk, 2013).

Faktör analizine uygunluğunun incelenmesi için KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) katsayısı ve Bartlett Küresellik Testi sonuçlarına bakılmıştır. KMO değeri 0-1 arasında değişmektedir ve bir ölçeğin faktör analizine uygun olarak kabul edilmesi için KMO katsayısının 0,50 değerinden daha büyük ve Bartlett testinin anlamlı çıkması gerekmektedir. KMO değerinin .50-.60 arasında olması 'kötü', .61-.70 arasında olması 'zayıf', .71-.80 arasında olması 'orta', .81-.90 arasında olması 'iyi' ve .90 üzerinde olması 'mükemmel' olduğunu ortaya koymaktadır (Şencan, 2005; Çokluk, Şekercioglu ve Büyüköztürk, 2014).

Tablo 9: Kaiser-Meyer-Olkin Katsayısı ve Bartlett Testi Sonuçları

KMO Katsayısı		,862
	X ²	11616,014
Bartlett Testi	sd	3828
	p	,000

Tablo 9'daki veriler incelendiğinde KMO katsayısının 0,862 olduğu ve Bartlett Testi'nin de anlamlı düzeyde ($p < .05$) çıktığı görülmektedir. Bu verilere dayanarak taslak ölçeğin faktör analizine uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Uygulama sonucunda elde edilen verilerin ölçülmek istenen özelliklerle ilgili temel faktörlerin belirlenmesi amacıyla açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Temel faktörlerin belirlenmesi amacıyla Temel Bileşenler Analizi (Principle Component Analysis) ve faktörleri yorumlamak, açıklık ve anlamlılığını sağlamak için de Varimax döndürme tekniği kullanılmıştır.

Tablo 10: Taslak Ölçeğin Açıklanan Varyans Değerleri

Özdeğer İstatistiği	Açıklanan Varyans
---------------------	-------------------

	Toplam	% Varyans	Kümülatif %	Toplam	% Varyans	Kümülatif %
1	12,185	13,847	13,847	12,185	13,847	13,847
2	4,684	5,322	19,169	4,684	5,322	19,169
3	2,628	2,986	22,155	2,628	2,986	22,155
4	2,220	2,522	24,678	2,220	2,522	24,678
5	1,982	2,252	26,930	1,982	2,252	26,930
6	1,935	2,199	29,129	1,935	2,199	29,129
7	1,600	1,818	30,946	1,600	1,818	30,946
8	1,581	1,796	32,743	1,581	1,796	32,743
9	1,550	1,761	34,504	1,550	1,761	34,504
10	1,496	1,701	36,205	1,496	1,701	36,205
11	1,435	1,630	37,835	1,435	1,630	37,835
12	1,402	1,593	39,428	1,402	1,593	39,428
13	1,375	1,563	40,990	1,375	1,563	40,990
14	1,314	1,493	42,483	1,314	1,493	42,483
15	1,303	1,481	43,964	1,303	1,481	43,964
16	1,255	1,427	45,390	1,255	1,427	45,390
17	1,222	1,389	46,779	1,222	1,389	46,779
18	1,212	1,377	48,156	1,212	1,377	48,156
19	1,192	1,354	49,510	1,192	1,354	49,510

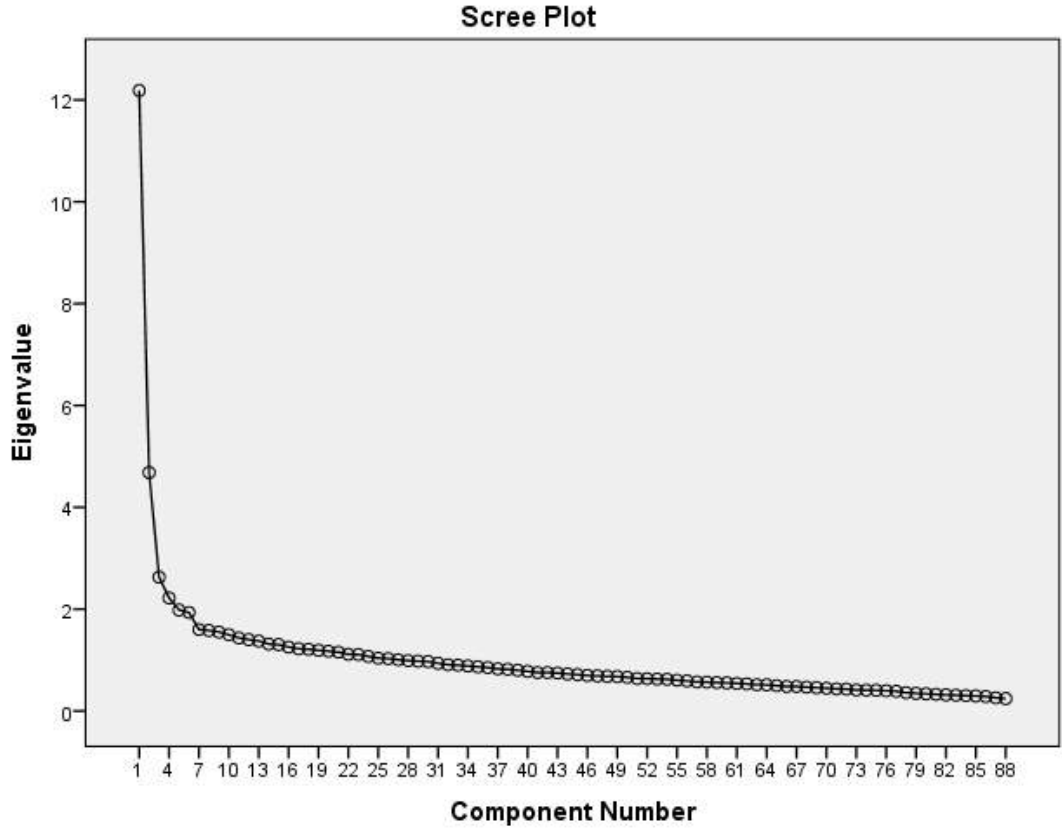
20	1,174	1,334	50,844	1,174	1,334	50,844
21	1,156	1,313	52,158	1,156	1,313	52,158
22	1,114	1,266	53,423	1,114	1,266	53,423
23	1,109	1,261	54,684	1,109	1,261	54,684
24	1,071	1,217	55,901	1,071	1,217	55,901
25	1,036	1,177	57,079	1,036	1,177	57,079
26	1,029	1,169	58,248	1,029	1,169	58,248
27	1,005	1,142	59,390	1,005	1,142	59,390

Temel Bileşenler Analizi sonuçları incelendiğinde taslak ölçeğin özdeğeri 1'in üzerinde olan 27 faktörlü bir yapıya sahip olduğu ve toplam varyansı açıklama oranının ise %59,390 olduğu görülmektedir.

Önemli faktörlerin belirlenebilmesi ölçeğin yapı geçerliği açısından gerekli olduğu için faktörlerin toplam varyansa yaptığı katkı incelenmelidir (Çokluk ve diğerleri, 2014). Toplam faktör sayısına karar verme sürecinde özdeğer, toplam varyansa katkı yüzdesi ve çizgi grafiği (scree plot) en sık kullanılan ölçütlerdir (Field, 2005; Tabachnick ve Fidell, 2007; Tavşancıl, 2010).

Şekil 2: Taslak Ölçeğin Yamaç Birikinti Grafiği (Scree Plot)

Yamaç Birikinti Grafiği incelendiğinde grafiğin düzleşmeye başladığı kısımlar, değerlerin birbirine yakınlığı ve toplam varyans değeri tablosu da dikkate alınarak ölçeğin faktör sayısının 5 olmasına karar verilmiştir.

Açımlayıcı faktör analizi için temel bileşenler analizi Varimax dik döndürme kullanılmıştır. Genel olarak, faktöryük değerleri .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği, .40 ve üzerinde ise maddelerin çok iyi olduğu kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2002; Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008). Bu nedenle ilk döndürmede .40'ın altında kalan ve birden fazla faktörde yüklenen maddeler çıkarılmıştır.

Tablo 11: Birinci Döndürülmüş Bileşenler Matrisi

	Faktörler				
	1	2	3	4	5
m51	,646	,023	,179	,048	,045
m52	,590	,121	,084	-,050	-,060
m53	,586	,077	,055	,077	,026
m54	,585	-,002	,145	,165	-,042
m60	,553	,113	,265	-,039	,019
m87	,539	,147	,259	,073	-,001
m57	,536	,122	,262	,057	-,122
m31	,503	,303	-,060	,052	-,106
m83	,500	,166	,132	,058	-,075
m46	,490	,240	,175	,127	-,071
m66	,478	,055	,168	-,095	,192
m43	,450	,128	,071	,199	-,219
m50	,415	,160	,112	-,090	,009
m24	,408	,293	,112	,136	-,035
m86	,398	,277	,190	-,044	,031
m56	,398	,114	,178	,227	-,167
m84	,394	,282	,050	,008	,025
m16	,382	,048	,257	,120	-,085

---

m34	-,369	-,161	,016	-,130	,345
m64	,366	,337	,008	-,165	,163
m55	,360	,241	,243	,050	-,101
m85	,337	,210	,004	-,020	,003
m68	,336	,329	,008	-,123	,074
m36	,311	,267	,051	-,050	-,127
m49	,300	,223	,007	-,072	-,084
m35	,279	,075	-,184	,072	-,110
m88	,258	,230	,177	-,060	,006
m62	,255	,218	,243	-,206	,058
m79	,083	,625	,040	-,183	,135
m78	,333	,547	,077	,011	,081
m8	,057	,512	,132	,108	-,088
m32	,267	,438	,155	,096	,046
m74	,359	,432	,099	-,055	,084
m1	-,028	,409	,078	,007	-,209
m65	,258	,390	,010	-,190	,071
m28	,224	,385	,125	,165	-,212
m40	-,031	,370	,131	-,253	-,054
m6	,117	,369	,187	,070	-,119

---

m70	,235	,369	,222	-,173	-,003
m25	,261	,369	,228	,099	-,157
m76	,297	,357	-,061	-,019	,010
m33	,150	,345	,324	-,091	,037
m3	,164	,333	,103	,021	-,102
m23	,297	,325	,180	,108	-,158
m71	,183	,311	,223	-,202	,005
m48	,082	,304	,203	-,218	-,085
m47	,219	,301	,064	-,155	-,070
m38	,106	,292	,046	-,208	-,110
m77	,229	,258	,075	-,115	-,156
m45	-,220	-,235	-,040	,058	,157
m9	,280	-,007	,505	-,013	-,024
m12	,028	,239	,484	-,004	-,079
m63	,357	,100	,472	-,221	,202
m4	,037	,181	,456	,086	-,110
m2	,159	,278	,449	,203	,005
m58	,263	,052	,438	-,267	,063
m7	,154	,316	,438	,070	-,136
m13	,069	,395	,418	,115	-,087

---

m5	,193	,049	,400	,041	-,061
m15	,297	,249	,381	,120	-,041
m14	,146	,175	,353	-,111	,071
m39	,175	-,013	,239	-,210	-,098
m73	-,018	,074	-,057	,521	,159
m82	-,172	,091	,012	-,500	-,057
m61	,175	-,093	,119	,497	,107
m72	,040	,022	-,014	,492	,075
m81	-,196	,129	-,104	-,456	-,037
m30	,196	,019	-,160	,445	,302
m69	-,041	,076	,052	,444	,169
m27	,213	-,099	-,211	,440	,307
m59	,259	,161	,252	-,413	,141
m67	-,068	,064	,033	,382	,294
m75	-,218	-,091	,191	,341	,103
m80	,085	-,227	,130	,315	,133
m10	,031	-,096	,091	,040	,534
m19	-,173	,033	,136	,100	,493
m17	-,004	,117	-,070	,138	,483
m18	-,130	-,024	-,152	-,011	,469

---

m20	-,028	-,070	-,053	,074	,457
m21	,125	-,012	-,115	,197	,430
m29	-,058	-,073	-,087	,214	,403
m11	,149	-,038	-,020	,059	,380
m26	,169	-,206	-,175	,275	,335
m41	-,133	-,138	,165	,147	,324
m44	-,256	,018	,078	,193	,300
m42	,203	,254	-,006	-,249	-,260
m37	,198	,083	,084	-,121	-,250
m22	,182	,141	-,181	-,075	-,229

İlk döndürmede .40'ın altında kalan ve birden fazla faktörde yüklenen maddeler çıkarıldıktan sonra ikinci döndürülmüş bileşenler matrisi tablosu oluşturularak maddelerin faktör yük değerleri kontrol edilmiş ve .40'ın altında kalan ve binişik kabul edilen madde kalmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 12: İkinci Döndürülmüş Bileşenler Matrisi

	Faktörler				
	1	2	3	4	5
m51	,691				
m52	,629				
m54	,628				
m53	,625				

---

m60	,538		
m57	,527		
m87	,519		
m46	,504		
m83	,488		
m66	,482		
m31	,473	,325	
m16	,467		,347
m43	,452		
m50	,411		
m78		,670	
m79		,639	
m65		,524	
m76		,505	
m74		,504	
m71		,474	
m70		,451	
m8		,446	
m32		,434	
m77		,429	

---

m82		-,629	
m81		-,610	
m61		,575	
m30		,540	
m27		,535	
m69		,532	
m67		,452	
m73		,409	
m2			,593
m13			,589
m12			,556
m15	,355		,514
m4			,491
m5			,445
m9	,338		,438
m18			,598
m10			,555
m17			,545
m20			,527
m19			,488

---

m29	,478
m11	,427

İkinci döndürme sonrasında .40'ın üstünde maddelerin madde toplam korelasyonlarının uygun olduğu görülerek, faktörlerin herhangi bir maddede birlikte açıklandıkları ortak faktör varyans değerlerine (communalities) bakılmıştır.

Tablo 13: Maddelerin Birinci Ortak Faktör Varyans Değerleri (communalities)

	Initial	Extraction
m2	1,000	,434
m4	1,000	,300
m5	1,000	,279
m8	1,000	,328
m9	1,000	,307
m10	1,000	,319
m11	1,000	,223
m12	1,000	,360
m13	1,000	,436
m15	1,000	,402
m16	1,000	,342
m17	1,000	,320
m18	1,000	,397
m19	1,000	,290

---

m20	1,000	,289
m27	1,000	,415
m29	1,000	,270
m30	1,000	,384
m31	1,000	,345
m32	1,000	,310
m43	1,000	,288
m46	1,000	,360
m50	1,000	,227
m51	1,000	,498
m52	1,000	,428
m53	1,000	,412
m54	1,000	,426
m57	1,000	,389
m60	1,000	,380
m61	1,000	,353
m65	1,000	,335
m66	1,000	,297
m67	1,000	,305
m69	1,000	,312

---

m70	1,000	,293
m71	1,000	,287
m73	1,000	,287
m74	1,000	,354
m76	1,000	,296
m77	1,000	,283
m78	1,000	,515
m79	1,000	,456
m81	1,000	,405
m82	1,000	,423
m83	1,000	,312
m87	1,000	,405

Faktörlerin, herhangi bir maddede birlikte açıklandıkları ortak faktör varyanslarının (communalities) 30' un altında olan maddeler çıkarılarak analize devam edilmiştir.

Tablo 14: Maddelerin İkinci Ortak Faktör Varyans Değerleri (communalities)

	Initial	Extraction
m2	1,000	,451
m4	1,000	,309
m8	1,000	,308
m9	1,000	,345

---

m10	1,000	,317
m12	1,000	,409
m13	1,000	,456
m15	1,000	,412
m16	1,000	,343
m17	1,000	,391
m18	1,000	,486
m19	1,000	,306
m20	1,000	,375
m27	1,000	,441
m30	1,000	,399
m31	1,000	,361
m32	1,000	,316
m46	1,000	,370
m51	1,000	,498
m52	1,000	,466
m53	1,000	,417
m54	1,000	,432
m57	1,000	,382
m60	1,000	,378

---

m61	1,000	,404
m65	1,000	,365
m66	1,000	,330
m74	1,000	,356
m76	1,000	,308
m78	1,000	,533
m79	1,000	,522
m81	1,000	,501
m82	1,000	,526
m83	1,000	,323
m87	1,000	,398

Ortak faktör varyans değeri .30'un altında kalan madde kalmadıktan sonra tekrar maddelerin faktör yük değerlerine bakılmıştır. Üçüncü döndürmede .40'ın altında kalan ve negatif yüklenen maddeler çıkarılmıştır.

Tablo 15: Üçüncü Döndürülmüş Bileşenler Matrisi

	Faktörler				
	1	2	3	4	5
m51	,692				
m52	,647				
m53	,629				
m54	,626				

---

m60	,553		
m46	,535		
m66	,530		
m87	,522		
m16	,522		
m83	,513		
m57	,505		
m31	,438	,375	
m79		,679	
m78		,675	
m65		,570	
m74		,505	
m76		,496	
m8		,440	
m32		,434	
m12			,611
m13			,609
m2			,602
m4			,523
m15	,409		,486

---

m9	,357	,459		
m82			-,720	
m81			-,693	
m61			,613	
m27			,591	
m30			,569	
m18				,663
m17				,600
m20				,595
m10				,542
m19				,527

Üçüncü döndürmede .40'ın altında kalan ve negatif yüklenen maddeler çıkarıldıktan sonra dördüncü analize geçilmiştir. Dördüncü döndürmede .40'ın altında kalan, negatif yüklenen ya da binişik madde kalmamış olup tüm maddeler .40'ın üstündedir.

Tablo 16: Dördüncü Döndürülmüş Bileşenler Matrisi

	Faktörler				
	1	2	3	4	5
m51	,699				
m52	,655				
m54	,632				
m53	,623				

---

m60	,563		
m66	,544		
m87	,543		
m46	,542		
m83	,540		
m57	,529		
m16	,522		
m79		,676	
m78		,668	
m65		,605	
m76		,514	
m74		,494	
m8		,455	
m32		,407	
m13			,714
m12			,676
m2			,634
m4			,421
m18			,704
m17			,600

---

m20	,590	
m10	,533	
m19	,498	
m27		,746
m30		,717
m61		,587

Dördüncü döndürmede sonrasında maddelerin ortak faktör varyans değerlerine (communalities) bakılmış ve .30'un altında değer alan maddeler çıkarılmıştır.

Tablo 17: Maddelerin Üçüncü Ortak Faktör Varyans Değerleri (communalities)

	Initial	Extraction
m2	1,000	,500
m4	1,000	,239
m8	1,000	,359
m10	1,000	,313
m12	1,000	,488
m13	1,000	,563
m16	1,000	,343
m17	1,000	,397
m18	1,000	,546
m19	1,000	,288

---

m20	1,000	,379
m27	1,000	,606
m30	1,000	,548
m32	1,000	,315
m46	1,000	,365
m51	1,000	,501
m52	1,000	,475
m53	1,000	,418
m54	1,000	,438
m57	1,000	,375
m60	1,000	,381
m61	1,000	,381
m65	1,000	,410
m66	1,000	,363
m74	1,000	,361
m76	1,000	,327
m78	1,000	,534
m79	1,000	,559
m83	1,000	,343
m87	1,000	,414

Maddeler çıkarıldıktan sonra tekrar maddelerin ortak faktör varyans değerlerine (communalities) bakılmış ve .30'un altında değer alan madde kalmamıştır.

Tablo 18: Maddelerin Dördüncü Ortak Faktör Varyans Değerleri (communalities)

	Initial	Extraction
m2	1,000	,500
m8	1,000	,375
m10	1,000	,304
m12	1,000	,541
m13	1,000	,621
m16	1,000	,341
m17	1,000	,416
m18	1,000	,556
m20	1,000	,422
m27	1,000	,616
m30	1,000	,556
m32	1,000	,313
m46	1,000	,362
m51	1,000	,497
m52	1,000	,462
m53	1,000	,419
m54	1,000	,440

---

m57	1,000	,386
m60	1,000	,382
m61	1,000	,380
m65	1,000	,420
m66	1,000	,367
m74	1,000	,363
m76	1,000	,323
m78	1,000	,537
m79	1,000	,564
m83	1,000	,345
m87	1,000	,411

Ortak faktör varyans değerleri (communualities) .30'un altında madde kalmadıktan sonra kalan maddelerin faktör yük değerlerine bakılmıştır.

Faktör analizinde aynı yapıyı ölçmeyen maddelerin ayıklanması için maddelerin faktör yüklerinin 0.40 ya da daha yüksek olmasına, bir maddenin faktörlerdeki en yüksek yük değeri ile bu değerden sonraki en yüksek yük değeri arasındaki farkın en az 0.10 olmasına ve ortak faktör varyansına dikkat edilmiştir. Bu değerlere uyularak varimax döndürme sonucu oluşan tabloda aralarında 0.10'dan daha az fark olan maddeler binişik maddeler olarak kabul edilmiş ve her madde atılmasında tekrar döndürme işlemi yapılarak binişik maddeler ölçekten atılmıştır. Nihai olarak faktör yük değeri 0.40'ın altında olan madde kalmamıştır.

Tablo 19: Beşinci Döndürülmüş Bileşenler Matrisi

Faktörler	1	2	3	4	5
m51	,695				
m52	,649				
m54	,637				
m53	,624				
m60	,567				
m87	,561				
m83	,546				
m46	,545				
m57	,542				
m66	,534				
m16	,522				
m79		,686			
m78		,675			
m65		,615			
m76		,507			
m74		,500			
m8		,450			
m32		,409			

m13	,750	
m12	,715	
m2	,630	
m18		,720
m20		,626
m17		,608
m10		,524
m27		,759
m30		,729
m61		,588

Madde toplam korelasyonu değerleri için Büyüköztürk (2007), madde toplam korelasyonu 0,30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri iyi ayırt ettiğini ifade etmiştir. Ölçekteki maddelerin madde toplam korelasyonları incelendiğinde .30'un altında kalan maddeler olduğu belirlenmiştir.

Tablo 20: Ölçekteki Maddelerin Madde-Toplam Korelasyonları ve Madde Atıldığındaki Cronbach Alpha Değerleri

	Madde-Toplam Korelasyonu	Madde Atıldığında Cronbach Alpha
m51	,490	,775
m52	,416	,777
m53	,434	,775
m54	,435	,777

m60	,472	,773
m87	,481	,773
m83	,426	,776
m46	,464	,775
m57	,426	,775
m66	,397	,777
m16	,328	,780
m79	,303	,781
m78	,496	,772
m65	,306	,781
m76	,300	,781
m74	,433	,774
m32	,415	,775
m8	,259	,783
m12	,248	,784
m13	,341	,779
m2	,395	,778
m17	,132	,791
m18	-,045	,800
m20	,028	,797

m10	,084	,792
m27	,165	,788
m30	,209	,786
m61	,202	,786

Madde toplam korelasyon değeri .30'un altında olan maddeler teker teker atılmış ve her madde çıkarma işleminden sonra madde toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Sorunlu olarak görülen maddeler çıkarıldıktan sonra madde toplam korelasyonları tekrar hesaplanmış ve değerlerin .308 ile .537 arasında değiştiği belirlenmiştir.

Tablo 21: Ölçeğin Nihai Madde-Toplam Korelasyonları ve Madde Atıldığındaki Cronbach Alpha Değerleri

	Madde-Toplam Korelasyonu	Madde Atıldığında Cronbach Alpha
m51	,501	,840
m52	,481	,840
m53	,437	,841
m54	,445	,841
m60	,503	,838
m87	,523	,838
m83	,469	,840
m46	,492	,839
m57	,493	,839
m66	,398	,842

m16	,369	,844
m79	,354	,846
m78	,537	,837
m65	,369	,845
m76	,344	,845
m74	,471	,839
m32	,434	,841
m8	,310	,847
m12	,308	,847
m13	,406	,842
m2	,385	,843

Madde toplam korelasyon değeri .30'un altında madde olmadığı belirlendikten sonra ortak faktör varyans değerlerinde (communalities) değişiklik olup olmadığı incelenmiş olup ortak faktör varyansı .30'un altında olan maddeler ölçekten çıkarılmıştır.

Tablo 22: Maddelerin Beşinci Ortak Faktör Varyans Değerleri (communalities)

	Initial	Extraction
m51	1,000	,495
m52	1,000	,416
m53	1,000	,424
m54	1,000	,428

---

m60	1,000	,383
m87	1,000	,405
m83	1,000	,337
m46	1,000	,368
m57	1,000	,368
m66	1,000	,279
m16	1,000	,352
m79	1,000	,513
m78	1,000	,538
m76	1,000	,311
m65	1,000	,425
m74	1,000	,363
m32	1,000	,289
m8	1,000	,262
m2	1,000	,481
m12	1,000	,538
m13	1,000	,622

Ortak faktör varyansları .30'un altında olan maddeler atıldıktan sonra Communalities değerleri tekrar incelenmiş ve bütün maddelerin .30'un üzerinde olduğu belirlenmiştir.

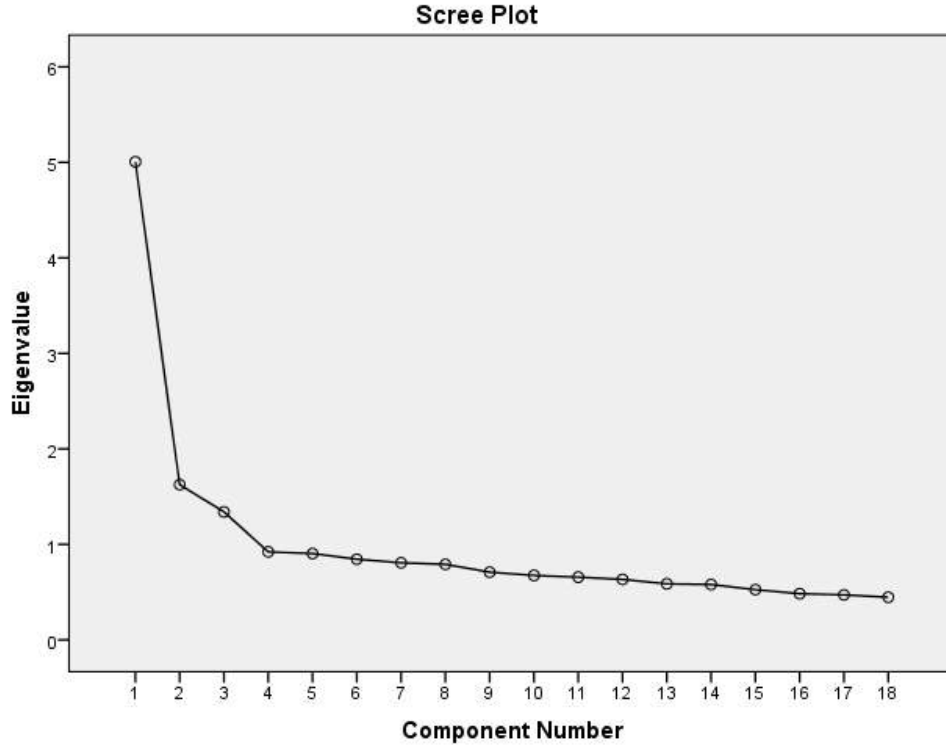
Tablo 23: Ölçekteki Maddelerin Nihai Ortak Faktör Varyans Değerleri (communalities)

	Initial	Extraction
m51	1,000	,500
m52	1,000	,417
m53	1,000	,448
m54	1,000	,420
m60	1,000	,380
m87	1,000	,413
m83	1,000	,344
m46	1,000	,379
m57	1,000	,378
m16	1,000	,354
m79	1,000	,559
m78	1,000	,561
m76	1,000	,335
m65	1,000	,436
m74	1,000	,367
m2	1,000	,484
m12	1,000	,580
m13	1,000	,615

Gerekli şartları sağlayamayan maddelerin ölçekten atılması sonucu 3 faktörlü ve 18 maddeden oluşan ölçek ortaya çıkmıştır. Ölçeğin toplam varyansı açıklama yüzdesi 44,278 olarak hesaplanmıştır. Çoklu faktörlü desenlerde, açıklanan varyansın %40 ile %60 arasında olması yeterli olarak kabul edilir (Çokluk ve diğerleri, 2014). Faktörlerin özdeğerleri incelendiğinde; birinci faktörün 5,006; ikinci faktörün 1,625; üçüncü faktörün özdeğeri 1,339'dur.

Tablo 24: Ölçekteki Alt Boyutların Özdeğerleri ve Açıklanan Toplam Varyans Değerleri

Component	Özdeğer İstatistiği			Açıklanan Toplam Varyans		
	Özdeğer	% Varyans	Kümülatif %	Toplam	% Varyans	Kümülatif %
1	5,006	27,810	27,810	3,841	21,340	21,340
2	1,625	9,028	36,837	2,267	12,595	33,935
3	1,339	7,441	44,278	1,862	10,343	44,278

Şekil 3: Nihai Ölçeğin Yamaç Birikinti Grafiği (Scree Plot)

Faktörlerde bir araya gelen maddeler incelendiğinde 1. faktör “Korunma Hakkı” olarak isimlendirilmiş ve faktör yükü az olandan fazla olana göre şöyle sıralanmıştır: 16, 83, 57, 60, 46, 87, 52, 54, 53 ve 51. maddeler. Korunma Hakkı alt boyutunun varyansı açıklama yüzdesi 27,810’tır. Faktör yükleri ise 0.700-0.524 arasında değişmektedir.

Ölçeğin 2. faktörü “Özgür Yaşama Hakkı” olarak isimlendirilmiş ve faktör yükü az olandan fazla olana doğru maddeler 74, 76, 65, 78 ve 79 olarak sıralanmıştır. Özgür Yaşama Hakkı alt boyutunun varyansı açıklama yüzdesi 9,028’dir. Faktör yükleri ise 0.716-0.508 arasında değişmektedir.

Ölçeğin 3. faktörü “Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı” olarak isimlendirilmiştir ve faktör yükü az olandan fazla olana doğru maddeler 2, 12 ve 13 olarak sıralanmıştır. Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı alt boyutunun varyansı açıklama yüzdesi ise 7,441’dir. Faktör yükleri 0.758 - 0.645 arasında değişmektedir.

Tablo 25: Nihai Ölçek Maddelerinin Faktörlere Göre Dağılımları, Faktör Yükleri, Madde-Toplam Korelasyonları ve Açıklanana Varyans Değerleri

	1	2	3	Madde-Toplam Korelasyonu
m51	,700			,503
m53	,661			,446
m54	,645			,436
m52	,625			,472
m87	,576			,526
m46	,562			,499
m60	,557			,495
m57	,556			,496
m83	,528			,473

m16	,524		,373
m79		,716	,343
m78		,692	,525
m65		,651	,349
m76		,533	,343
m74		,508	,462
m13		,758	,396
m12		,748	,308
m2		,645	,377
Açıklanan Varyans	27,810	9,028	7,441
	Toplam Varyans: 44,278		

4.5. Çocuk Hakları Ölçeği (ÇHÖ) Güvenirlik Çalışmaları

Faktörler arasındaki korelasyonlar incelendiğinde birinci faktör ile ikinci faktör arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=.45$; $p<.01$). Birinci faktör ile üçüncü faktör arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=.36$; $p<.01$). İkinci faktör ile üçüncü faktör arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=.32$; $p<.01$). Alt boyutların toplam ölçekle olan ilişkisi incelendiğinde birinci faktör ile pozitif yönde ve kuvvetli düzeyde ($r=.88$; $p<.01$), ikinci faktör ile pozitif yönde ve kuvvetli düzeyde ($r=.77$; $p<.01$), üçüncü faktör ile pozitif yönde ve orta düzeyde ($r=.60$; $p<.01$) anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Alt boyutlar arasında en yüksek ilişki birinci ve ikinci faktör arasında, en düşük ilişki ise ikinci ve üçüncü faktör arasındadır. Ölçek ve faktörler arasındaki ilişkide ölçeğin tamamıyla en yüksek ilişkiye sahip olan alt boyut birinci faktör, en düşük ilişkiye sahip olan alt boyut ise üçüncü faktördür.

Tablo 26: Ölçek Alt Boyutları Arasındaki Korelasyon Değerleri

FAKTÖRLER	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3
Faktör 1			
Faktör 2	.45**		
Faktör 3	.36**	.32**	
Toplam	.88**	.77**	.60**

**p<.01

N=501

Ölçeğin alt boyutlarında alt ve üst %27'lik gruplar arasındaki farkın bulunmasına yönelik hangi testin yapılacağına karar verilmeden önce grupların normal dağılıma sahip olup olmadığı incelenmiştir. Grupların normal dağılım göstermediği belirlenmiş ve parametrik olmayan testlerin uygulanmasına karar verilmiştir

Tablo 27: Ölçek Alt Boyutlarının Alt ve Üst %27'lik Grupları Arasındaki Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

		Kolmogorov-Smirnov ^a		
	grup	İstatistik	sd	p
Faktör 1	üst	,364	135	,000
	alt	,066	135	,200
Faktör 2	üst	,175	135	,000
	alt	,076	135	,052
Faktör 3	üst	,259	135	,000
	alt	,108	135	,001
Toplam	üst	,149	135	,000

alt	,127	135	,000
-----	------	-----	------

Ölçeğin ayırt edicilik özelliklerinin belirlenebilmesi amacıyla %27 alt grup(N=135) ve %27 üst grup (N=135) arasındaki ortalama puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını ortaya çıkarmak için bağımsız gruplar t testi yapılmıştır. Bu test sonucu alt boyutlarda ve ölçekte üst ve alt %27'lik grupların puanları karşılaştırılmıştır.

Ölçek ve alt boyutlardaki ayırt ediciliği belirlenebilmesi amacıyla %27'lik üst ve alt gruplar arasında yapılan bağımsız gruplar t testi sonuçları incelendiğinde ölçeğin tamamında ve alt boyutlarda anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<.001$). Buna göre ölçeğin tamamının ve alt boyutlarının ölçülmek istenen özelliği ölçmede ayırt edici olduğu söylenebilir.

Tablo 28: Ölçek Alt Boyutlarının Alt ve Üst %27'lik Gruplar Arasındaki Farkı İncelemeye Yönelik Mann Whitney U Testi Sonuçları

FAKTÖRLER	ALT GRUP (N=135)		ÜST GRUP (N=135)		Z	p
	S.O.	S.T.	S.O.	S.T.		
Faktör 1	68,57	9256,50	202,43	27328,50	-14,307	.000***
Faktör 2	69,82	9425,50	201,18	27159,50	-13,859	.000***
Faktör 3	79,35	10712,50	191,65	25872,50	-11,937	.000***
Toplam	68,00	9180,00	203,00	27405,00	-14,217	.000***

*** $p<.001$

Ölçeğin maddelerinde alt ve üst %27'lik gruplar arasındaki farkın bulunmasına yönelik hangi testin yapılacağına karar verilmeden önce grupların normal dağılıma sahip olup olmadığı incelenmiştir. Grupların normal dağılım göstermediği belirlenmiş ve parametrik olmayan testlerin uygulanmasına karar verilmiştir.

Tablo 29: Ölçek Madelerinin Alt ve Üst %27'lik Grupları Arasındaki Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

Kolmogorov-Smirnov ^a				
	grup	İstatistik	sd	p
Madde2	üst	,471	135	,000
	alt	,209	135	,000
Madde12	üst	,383	135	,000
	alt	,120	135	,000
Madde13	üst	,474	135	,000
	alt	,169	135	,000
Madde16	üst	,525	135	,000
	alt	,215	135	,000
Madde46	üst	,530	135	,000
	alt	,161	135	,000
Madde51	alt	,235	135	,000
Madde52	üst	,523	135	,000
	alt	,167	135	,000
Madde53	üst	,517	135	,000
	alt	,171	135	,000
Madde54	üst	,538	135	,000
	alt	,286	135	,000
Madde57	üst	,532	135	,000

	alt	,148	135	,000
	üst	,531	135	,000
Madde60	alt	,136	135	,000
	üst	,401	135	,000
Madde65	alt	,147	135	,000
	üst	,475	135	,000
Madde74	alt	,150	135	,000
	üst	,447	135	,000
Madde76	alt	,145	135	,000
	üst	,477	135	,000
Madde78	alt	,169	135	,000
	üst	,383	135	,000
Madde79	alt	,140	135	,000
	üst	,525	135	,000
Madde83	alt	,161	135	,000
	üst	,521	135	,000
Madde87	alt	,182	135	,000

Ölçekteki maddelerin ayırt ediciliğini belirlemek amacıyla her bir madde için %27'lik alt ve üst gruplarda bağımsız gruplar t testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucu bütün maddelerde üst %27 ve alt %27'lik gruplar arasında anlamlı farklılıklar

bulunmaktadır ($p<.001$). Buna göre ölçekteki her maddenin ölçülmek istenen özelliği ölçmede ayırt edici olduğu söylenebilir.

Tablo 30: Ölçek Maddelerinin Alt ve Üst %27'lik Gruplar Arasındaki Farkı İncelemeye Yönelik Mann Whitney U Testi Sonuçları

MADDELER	ALT GRUP		ÜST GRUP		Z	p
	(N=135)		(N=135)			
	S.O.	S.T.	S.O.	S.T.		
Madde2	95,33	12869,00	175,67	23716,00	-9,238	,000
Madde12	91,30	12326,00	179,70	24259,00	-9,641	,000
Madde13	91,83	12397,00	179,17	24188,00	-9,928	,000
Madde16	98,19	13256,00	172,81	23329,00	-9,343	,000
Madde46	89,17	12038,50	181,83	24546,50	-11,097	,000
Madde51	95,50	12892,50	175,50	23692,50	-10,440	,000
Madde52	88,13	11898,00	182,87	24687,00	-11,408	,000
Madde53	92,71	12516,00	178,29	24069,00	-10,188	,000
Madde54	102,80	13877,50	168,20	22707,50	-8,809	,000
Madde57	86,50	11677,00	184,50	24908,00	-11,586	,000
Madde60	84,02	11342,50	186,98	25242,50	-11,886	,000
Madde65	91,33	12329,00	179,67	24256,00	-9,638	,000
Madde74	83,55	11279,00	187,45	25306,00	-11,625	,000
Madde76	92,64	12507,00	178,36	24078,00	-9,517	,000
Madde78	83,71	11301,00	187,29	25284,00	-11,562	,000

Madde79	88,34	11926,50	182,66	24658,50	-10,121	,000
Madde83	86,97	11741,50	184,03	24843,50	-11,323	,000
Madde87	88,40	11933,50	182,60	24651,50	-11,093	,000

***p<.001

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçek nihai halini almış ve maddeler yer aldıkları faktörlere göre sıralanmış ve yeniden numaralandırılmıştır. Faktörlerin ve ölçeğin iç tutarlılık katsayıları birinci faktör için .82; ikinci faktör için .67; Üçüncü faktör için .62 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin tamamının iç tutarlılık katsayısı ise .83 olarak hesaplanmıştır.

Geliştirilecek bir ölçekte iç tutarlılık kat sayıları:

.00 ≤ α < .40 ise ölçek güvenilir değildir.

.40 ≤ α < .60 ise ölçek düşük güvenilirliktedir.

.60 ≤ α < .80 ise ölçek oldukça güvenilirdir.

.80 ≤ α < 1.00 ise ölçek yüksek güvenilirlikte bir ölçektir (Tekez, 2004).

Bir ölçekte bulunan güvenilirlik kat sayısının 1'e yakın bir değer olması ölçeğin oldukça güvenilir bir ölçme aracı olduğunu gösterebilir (Tavşancıl, 2002). Ölçeğin alt boyutlarının ve tamamının iç tutarlılık katsayıları incelendiğinde ölçeğin tamamı için yüksek güvenilirliğe sahip bir ölçek olduğu söylenebilir.

Tablo 31: Ölçekteki Maddelerin Açımlayıcı Faktör Analizi Sonucunda Faktörlere Göre Dağılımları ve Güvenirlik Katsayıları

Maddenin		Faktörler ve Maddeler	α
Eski No	Yeni No	Faktör 1: "Korunma Hakkı"	.82
51	1	Her çocuk biricik ve özeldir.	
53	2	İstemediğim kişinin bana dokunmaması için çevremdeki yetişkinler tarafından korunurum.	

54	3	Yetişkinler beni zararlı alışkanlıklardan uzak tutarlar.
52	4	Yaşam alanlarımda yetişkinler tarafından gerekli hijyen sağlanır.
87	5	Devlet, beni ve çocuk olarak sahip olduğum tüm hakları korur.
46	6	Bana aile bağları ile ilgili gerekli ve yeterli bilgi verilir.
60	7	Haklarımı korkmadan, özgürce talep edebilir ve korurum.
57	8	Çocuk hakları büyükler tarafından bilinir ve bana anlatılır.
83	9	Okulda ve evde yetişkinler tarafından önemsenirim.
16	10	Zarar görebileceğim durumlarda çevremdeki yetişkinler tarafından korunurum.
		Faktör 2: "Özgür Yaşama Hakkı" .67
79	11	İstersem toprakla oynayabilirim.
78	12	İstedimde şiir okuyabilir, şarkı söyleyebilir, resim yapabilirim.
65	13	Hayvanları sever ve istediğimde dokunabilirim.
76	14	İstedimde öğretmenime, anneme, babama dokunup, onları sevebilirim.
74	15	Oynayacağım oyunu ve oyuncağı kendim belirlerim.
		Faktör 3: "Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı" .62
13	16	Bir gezi planlanacağı zaman fikrim alınır.
12	17	Yeni alınan bir eşyanın yeri belirlenirken fikrim alınır.

2	18	Yetişkinler beni ilgilendiren konularda karar alırken benim fikrimi sorarlar.
---	----	---

Toplam: .83

4.6. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Tablo 32: Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

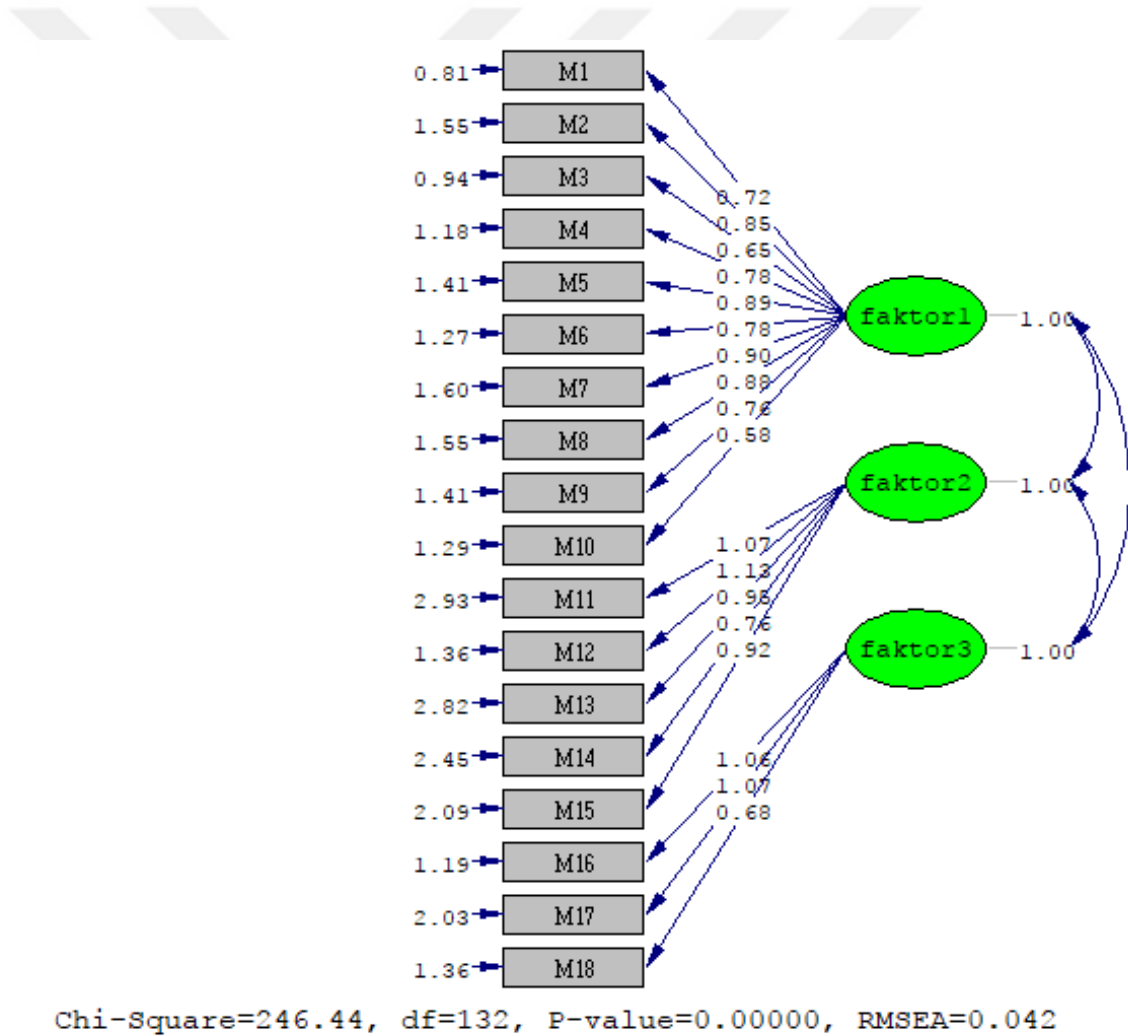
X²	246,44
Sd	132
RMSEA	0,04
GFI	0,95
AGFI	0,93
SRMR	0,05
NNFI	0,97
NFI	0,95
CFI	0,97

Doğrulayıcı faktör analizi kapsamında, χ^2 / df (ki-kare / serbestlik derecesi) değeri 1,87 olarak bulunmuştur. Bu sonuç modelin mükemmel uyuma sahip olduğunu göstermektedir. Bu değer 2 veya altında bir değer olması modelin mükemmel bir model olduğunu 5 veya daha altında değer alması ise modelin kabul edilebilir bir uyum iyiliğine sahip olduğunu gösterir (Sümer, 2000).

Modelin RMSEA değeri 0,04 olarak bulunmuştur. RMSEA değerinin 0,05' ten küçük veya eşit olması mükemmel uyumu, 0,08' den küçük olması ise iyi bir uyuma işaret eder (Çokluk vd., 2014). Bu çerçevede, yapılan analiz sonucu elde edilen uyum indeksi, modelin mükemmel uyuma sahip olduğu ifade edilebilir. Modele ait GFI ve AGFI uyum indeksleri incelendiğinde, GFI' nin 0,95, AGFI' nin ise 0,93 olduğu görülmektedir. GFI ve AGFI indekslerinin 0,95' in üzerinde olması mükemmel uyuma, 0,90' ın üzerinde olması ise iyi uyuma karşılık gelmektedir (Çokluk ve diğerleri, 2014). Bu çerçevede, yapılan analiz için GFI ve AGFI değerlerinin iyi uyuma karşılık geldiği görülmektedir. SRMR uyum indeksinin 0,05 olduğu

görülmektedir. SRMR indeksinin 0,05' in altında olması mükemmel uyuma, 0,08' in altında olması ise iyi uyuma ve 0,10' un altında olması ise zayıf uyuma işaretir (Çokluk ve diğerleri, 2014). Bu kapsamda elde edilen SRMR değerinin mükemmel uyuma karşılık geldiği söylenebilir.

Son olarak yapılan analizde NFI, NNFI ve CFI uyum indeksleri incelendiğinde, NFI'nın 0,95, NNFI'nın 0,97 ve CFI'nın 0,97 değerine sahip olduğu görülmektedir. NFI, NNFI ve CFI indekslerinin 0,95' in üzerinde olması mükemmel uyuma, 0,90' ın üzerinde olması iyi uyuma karşılık gelmektedir (Çokluk vd., 2014). Buna göre, yapılan analiz için NFI, NNFI ve CFI değerlerinin mükemmel uyuma sahip oldukları görülmektedir.

Şekil 4: Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum Modeli Bulguları

4.7. Kişisel Bilgiler Değişkenlerine Göre Yapılan Analiz Sonuçları

Ölçek verilerinin analizine geçmeden önce dağılımın normalliği test edilmiştir. Normallik testinde Kolmogorov-Smirnov testi yapılmış ve test sonucu p değerinin 0.05'ten küçük olduğu görülmüştür. Buna göre puanların normal dağılmadığı kabul edilmiş ve parametrik olmayan testlerin uygulanmasına karar verilmiştir. Öncelikle ölçekteki alt boyutlardaki puanların çeşitli değişkenlere göre farkın anlamlılık düzeyinin tespiti için Mann Whitney-U ve Kolmogorov-Smirnov testleri yapılmıştır.

Tablo 33: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Cinsiyet Gruplarına Göre Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

		İstatistik	sd	p
Korunma Hakkı	Erkek	,155	226	,000
	Kız	,176	275	,000
Özgür Yaşama Hakkı	Erkek	,087	226	,000
	Kız	,067	275	,004
Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı	Erkek	,137	226	,000
	Kız	,151	275	,000
Toplam	Erkek	,120	226	,000
	Kız	,092	275	,000

Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarında öğrencilerin, ÇHÖ'nden aldıkları puanlar ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan Mann Whitney U testine göre korunma hakkı alt boyutunda cinsiyete göre anlamlı farklılık bulunmaktadır. Kız öğrencilerin Korunma Hakkı alt boyutu puanları, erkek öğrencilere göre anlamlı olarak daha yüksek düzeydedir ($z=-2,052$; $p<.05$). Diğer alt boyutlarda ve ölçeğin toplam puanlarında cinsiyete göre anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür ($p>.05$).

Tablo 34: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Cinsiyet Gruplarına Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Grup	N	S.O.	S.T.	Z	p
Korunma Hakkı	Erkek	226	236,44	53435,50	-2.052	.040*
	Kız	275	262,97	72315,50		
Özgür Yaşama Hakkı	Erkek	226	255,70	57787,50	-.660	.510
	Kız	275	247,14	67963,50		
Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı	Erkek	226	247,00	55823,00	-.564	.572
	Kız	275	254,28	69928,00		
Toplam	Erkek	226	245,06	55383,50	-.833	.405
	Kız	275	255,88	70367,50		

Öğrencilerin sınıf düzeylerine göre gruplar arasında normallik testi yapılmıştır. Grupların normal dağılmadığı görülmüştür.

Tablo 35: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Sınıf Düzeylerine Göre Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

		İstatistik	sd	p
Korunma Hakkı	Üçüncü Sınıf	,146	255	,000
	Dördüncü Sınıf	,196	246	,000
Özgür Yaşama Hakkı	Üçüncü Sınıf	,065	255	,010
	Dördüncü Sınıf	,105	246	,000
Bilgi	Üçüncü Sınıf	,129	255	,000

Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı	Dördüncü Sınıf	,135	246	,000
	Üçüncü Sınıf	,088	255	,000
Toplam	Dördüncü Sınıf	,138	246	,000

Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarında sınıf düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan Mann Whitney U testine göre korunma hakkı alt boyutunda öğrencilerin sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($z=-4,467$; $p<.01$). Dördüncü sınıf öğrencilerinin Korunma Hakkı alt boyutu puanları üçüncü sınıf öğrencilerine göre anlamlı olarak daha yüksektir.

Özgür Yaşama Hakkı alt boyutunda sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($z=-4,892$; $p<.01$). Dördüncü sınıf öğrencilerinin Özgür Yaşama Hakkı alt boyutu puanları üçüncü sınıf öğrencilerine göre anlamlı olarak daha yüksektir.

Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı alt boyutunda sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p<.05$).

Ölçeğin toplam puanlarında sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($z=-5,210$; $p<.01$). Dördüncü sınıf öğrencilerinin toplam puanları üçüncü sınıf öğrencilerine göre anlamlı olarak daha yüksektir.

Tablo 36: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Sınıf Düzeylerine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Grup	N	S.O.	S.T.	Z	p
	Üçüncü Sınıf	255	222,78	56809,50		
Korunma Hakkı	Dördüncü Sınıf	246	280,25	68941,50	-4.467	.000*

Özgür Yaşama Hakkı	Üçüncü Sınıf	255	219,98	56095,00		
	Dördüncü Sınıf	246	283,15	69656,00	-4,892	.000*
Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı	Üçüncü Sınıf	255	240,22	61256,00		
	Dördüncü Sınıf	246	262,17	64495,00	-1,710	.087
Toplam	Üçüncü Sınıf	255	217,91	55568,00		
	Dördüncü Sınıf	246	285,30	70183,00	-5,210	.000*

*p<.01

Öğrencilerin anne babanın birlikte olma durumuna göre gruplar arasında normallik testi yapılmıştır. Grupların normal dağılmadığı görülmüştür.

Tablo 37: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Anne Baba Birlikte Yaşama Durum Değişkenine Göre Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

		Anne-Baba			
		Birlikte mi?	İstatistik	sd	p
Korunma Hakkı	Evet	,163	470	,000	
	Hayır	,200	31	,003	
Özgür Yaşama Hakkı	Evet	,077	470	,000	
	Hayır	,116	31	,200	
Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı	Evet	,134	470	,000	
	Hayır	,165	31	,031	

Toplam	Evet	,105	470	,000
	Hayır	,085	31	,200

Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarında anne babanın birlikte olma durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan Mann Whitney U testine göre alt boyutlarda ve ölçeğin toplam puanlarında anne babanın birlikte olma durumuna göre anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür ($p>.05$).

Tablo 38: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Anne Baba Birlikte Yaşama Durum Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Grup	N	S.O.	S.T.	Z	p
Korunma Hakkı	Evet	470	249,82	117416,00	-,714	.475
	Hayır	31	268,87	8335,00		
Özgür Yaşama Hakkı	Evet	470	250,56	117761,50	-,268	.789
	Hayır	31	257,73	7989,50		
Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı	Evet	470	251,98	118429,50	-,593	.553
	Hayır	31	236,18	7321,50		
Toplam	Evet	470	250,20	117595,00	-,480	.631
	Hayır	31	263,10	8156,00		

Öğrencilerin kendilerine ait bir odası olup olmama durumlarına göre gruplar arasında normallik testi yapılmıştır. Grupların normal dağılmadığı görülmüştür.

Tablo 39: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Kendilerine Ait Odası Olup Olmama Durum Değişkenine Göre Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

	Kendinize Ait Odanız Var mı?	İstatistik	sd	p
Korunma Hakkı	Evet	,169	339	,000
	Hayır	,162	162	,000
Özgür Yaşama Hakkı	Evet	,074	339	,000
	Hayır	,094	162	,001
Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı	Evet	,136	339	,000
	Hayır	,139	162	,000
Toplam	Evet	,110	339	,000
	Hayır	,114	162	,000

Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarında öğrencilerin kendilerine ait bir odası olup olmama durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan Mann Whitney U testine göre alt boyutlarda ve ölçeğin toplam puanlarında öğrencilerin kendilerine ait bir odası olup olmama durumlarına göre anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür ($p > .05$).

Tablo 40: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Kendilerine Ait Oda Olup Olmama Durum Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Grup	N	S.O.	S.T.	Z	p
Korunma Hakkı	Evet	339	251,90	85393,50	-,202	.840
	Hayır	162	249,12	40357,50		
Özgür Yaşama	Evet	339	250,40	84887,00	-,134	.894

Hakkı	Hayır	162	252,25	40864,00		
Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı	Evet	339	250,87	85044,00		
	Hayır	162	251,28	40707,00	-,030	.976
Toplam	Evet	339	250,44	84900,00		
	Hayır	162	252,17	40851,00	-,125	.901

Öğrencilerin annelerinin eğitim durumlarına göre gruplar arasında normallik testi yapılmıştır. Grupların normal dağılmadığı görülmüştür.

Tablo 41: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Annelerinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

		İstatistik	sd	p
	İlkokul	,185	106	,000
Korunma Hakkı	Ortaokul	,166	86	,000
	Lise	,163	123	,000
	Üniversite ve üstü	,153	161	,000
Özgür Yaşama Hakkı	İlkokul	,080	106	,089
	Ortaokul	,150	86	,000
	Lise	,096	123	,008
	Üniversite ve üstü	,083	161	,008
Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı	İlkokul	,138	106	,000
	Ortaokul	,170	86	,000
	Lise	,142	123	,000
	Üniversite ve üstü	,144	161	,000

Toplam	İlkokul	,068	106	,200*
	Ortaokul	,156	86	,000
	Lise	,090	123	,016
	Üniversite ve üstü	,131	161	,000

Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarına öğrencilerin annelerinin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılığın olup olmadığı incelemek için Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Yapılan Kruskal Wallis testine göre alt boyutlarda ve ölçeğin toplam puanlarında öğrencilerin annelerinin eğitim durum değişkenlerine göre anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür ($p > .05$).

Tablo 42: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Annelerinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Annelerin Eğitim Durumları	N	S.O.	sd	X ²	p	Fark
Korunma Hakkı	İlkokul	131	248,17	3	5,044	.169	
	Ortaokul	86	223,45				
	Lise	123	253,27				
	Üniversite ve üstü	161	266,28				
Özgür Yaşama Hakkı	İlkokul	131	246,61	3	4,653	.199	
	Ortaokul	86	226,18				
	Lise	123	269,07				
	Üniversite ve üstü	161	254,02				

	İlkokul	131	239,30			
Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı	Ortaokul	86	231,19			
	Lise	123	246,21	3	7,050	.070
	Üniversite ve üstü	161	274,76			
	İlkokul	131	243,66			
	Ortaokul	86	219,81			
Toplam	Lise	123	259,29	3	6,778	.079
	Üniversite ve üstü	161	267,30			

Öğrencilerin babalarının eğitim durumlarına göre gruplar arasında normallik testi yapılmıştır. Grupların normal dağılmadığı görülmüştür.

Tablo 43: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Babalarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

	Babanızın eğitim durumu	İstatistik	sd	p
Korunma Hakkı	İlkokul	,179	62	,000
	Ortaokul	,159	63	,000
	Lise	,182	127	,000
	Üniversite ve üstü	,164	235	,000
Özgür Yaşama Hakkı	İlkokul	,081	62	,200
	Ortaokul	,120	63	,024
	Lise	,060	127	,200

	Üniversite ve üstü	,080	235	,001
Bilgi	İlkokul	,119	62	,029
Edinme	Ortaokul	,121	63	,023
ve Görüş	Lise	,119	127	,000
Bildirme	Üniversite ve üstü	,146	235	,000
Hakkı	İlkokul	,076	62	,200
	Ortaokul	,117	63	,032
Toplam	Lise	,093	127	,009
	Üniversite ve üstü	,122	235	,000

Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarına öğrencilerin babalarının eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılığın olup olmadığı incelemek için Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarında öğrencilerin babalarının eğitim durum değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p > .05$).

Tablo 44: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Babalarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Grup	N	S.O.	sd	X ²	p
	İlkokul	76	232,61			
	Ortaokul	63	250,90			
Korunma Hakkı	Lise	127	268,44	3	3,238	.356
	Üniversite ve üstü	235	247,55			
Özgür Yaşama Hakkı	İlkokul	76	246,39			
	Ortaokul	63	260,75	3	6,678	.083

	Lise	127	276,21			
	Üniversite ve üstü	235	236,25			
	İlkokul	76	215,34			
Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı	Ortaokul	63	252,40			
	Lise	127	250,20	3	6,223	.101
	Üniversite ve üstü	235	262,59			
	İlkokul	76	226,82			
	Ortaokul	63	256,20			
Toplam	Lise	127	272,42	3	5,283	.152
	Üniversite ve üstü	235	245,85			

Öğrencilerin kardeş sayısı durumlarına göre gruplar arasında normallik testi yapılmıştır. Grupların normal dağılmadığı görülmüştür.

Tablo 45: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Kardeş Sayısı Durumu Değişkenine Göre Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

		İstatistik	sd	p
	yok	,206	52	,000
Korunma Hakkı	Bir kardeş	,165	230	,000
	İki kardeş	,162	137	,000
	Üç ve üstü	,159	82	,000
Özgür	yok	,104	52	,200

Yaşama Hakkı	Bir kardeş	,063	230	,026
	İki kardeş	,124	137	,000
	Üç ve üstü	,088	82	,178
Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı	yok	,173	52	,001
	Bir kardeş	,146	230	,000
	İki kardeş	,145	137	,000
	Üç ve üstü	,139	82	,000
Toplam	yok	,150	52	,005
	Bir kardeş	,098	230	,000
	İki kardeş	,136	137	,000
	Üç ve üstü	,090	82	,097

Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarına öğrencilerin kardeş sayısı durumlarına göre anlamlı bir farklılığın olup olmadığı incelemek için Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarında öğrencilerin kardeş sayısı durumlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>.05$).

Tablo 46: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Kardeş Sayısı Durumu Değişkenine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Grup	N	S.O.	sd	X ²	p
Korunma Hakkı	yok	52	233,36	3	1,649	.648
	Bir kardeş	230	257,21			
	İki kardeş	137	244,01			
	Üç ve üstü	82	256,45			
Özgür Yaşama	yok	52	260,02	3	1,447	.695

Hakkı	Bir kardeş	230	250,27			
	İki kardeş	137	241,28			
	Üç ve üstü	82	263,55			
	yok	52	297,06			
Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı	Bir kardeş	230	247,95	3	7,381	.061
	İki kardeş	137	234,72			
	Üç ve üstü	82	257,55			
	yok	52	257,32			
Toplam	Bir kardeş	230	252,97	3	1,897	.594
	İki kardeş	137	237,79			
	Üç ve üstü	82	263,52			

Öğrencilerin yaşadıkları yer durum değişkenine göre gruplar arasında normallik testi yapılmıştır. Grupların normal dağılmadığı görülmüştür.

Tablo 47: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Yaşamlarının Çoğunu Geçirdikleri Yer Durumu Değişkenine Göre Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

Kolmogorov-Smirnov^a				
	Yaşanılan Yer	İstatistik	sd	p
Korunma	Kırsal Bölge	,233	28	,000
Hakkı	Şehir	,162	408	,000
Özgür	Kırsal Bölge	,108	28	,200*
Yaşama	Şehir	,079	408	,000
Hakkı				
Bilgi Edinme	Kırsal Bölge	,133	28	,200*
ve Görüş				
Bildirme	Şehir	,138	408	,000
Hakkı				
	Kırsal Bölge	,172	28	,032
Toplam	Şehir	,100	408	,000

Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarına öğrencilerin yaşadıkları yer durum değişkenine göre anlamlı bir farklılığın olup olmadığı incelemek için Mann Whitney U testi yapılmıştır. Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarında öğrencilerin yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yer durum değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p > .05$). Fakat kırsal bölgede yaşayan öğrencilerin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerinin, şehirde yaşayan öğrencilerin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerine göre ölçeğin alt boyutlarında ve toplam puanlarında daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo 48: Ölçek Tamamı ve Alt Boyutlarında Öğrencilerin Yaşamlarının Çoğunu Geçirdikleri Yer Durumu Değişkenine Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Grup	N	S.O.	S.T.	Z	p
Korunma Hakkı	Kırsal Bölge	93	259,61	24143,50	-,639	.523
	Şehir	408	249,04	101607,50		
Özgür Yaşama Hakkı	Kırsal Bölge	93	277,16	25776,00	-1,935	.053
	Şehir	408	245,04	99975,00		
Bilgi Edinme ve Görüş Bildirme Hakkı	Kırsal Bölge	93	259,82	24163,50	-,656	.512
	Şehir	408	248,99	101587,50		
Toplam	Kırsal Bölge	93	269,66	25078,50	-1,378	.168
	Şehir	408	246,75	100672,50		

BEŞİNCİ BÖLÜM

V. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma ve Yorum

Bu bölümde ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları ile ilgili bilinç düzeylerinin belirlenmesi amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen ölçeğin oluşturulma süreçleri ilgili alanyazın ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Daha sonra geliştirilen ölçek vasıtasıyla elde edilen bulgular çeşitli değişkenlere göre incelenerek değerlendirme yapılmıştır.

Araştırmacı tarafından ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları ile ilgili bilinç düzeylerinin belirlenmesi ve mevcut alanyazına katkı sağlanması için bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Mevcut alan yazın incelendiğinde çocuk hakları konusundaki öğrencilerin bilinç düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yapılan ölçek geliştirme çalışmalarının yetersiz olduğu görülmektedir. Bu sebeple, ilgili alanyazındaki eksiklikler göz önünde bulundurularak araştırmacı tarafından veri toplama aracı olarak yeni bir ölçek geliştirilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür.

Ölçek geliştirme çalışması yapmaya karar verdikten sonra bu alanda yapılan çalışmalar incelenmiş ve izlenmesi gereken adımlar sırasıyla belirlenmiştir. Bunlar; madde havuzunun oluşturulması ve uzman görüşü alınması (Aydemir, Koçoğlu ve Yaralı, 2015; Cabı, 2015; Tezci, 2015), kapsam ve görünüş geçerliğinin sağlanması (Kesik ve Balcı, 2015; Kurnaz ve Yiğit, 2010; Tagay ve Demir, 2015), pilot uygulamaların yapılması ve verilerin toplanması (Gül ve Sözbilir, 2015; Kurnaz ve Bayraktar, 2012), verilerin analizinin yapılması (açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi) ve uzman görüşü alınması (Çıkrıkçı, 2015; Kaban, 2013; Turan, 2013), geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılması ve uzman görüşü alınarak ölçeğe son halinin verilmesi (Akın, Uysal ve Akın, 2015) şeklindedir. Bu işlem adımları yapılan ölçek geliştirme çalışmalarının birçoğunda ortak adımlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin açımlayıcı faktör analizleri yapılmadan önce eksik ve yanlış girilen verilerin belirlenmesi, normallik dağılımının kontrol edilmesi, uç değerlerin kontrol edilmesi aşamaları yerine getirilmiştir. Alanyazında bu adımların birçok çalışmada yapıldığı görülmektedir (Ayaydın, 2010; Baltacı, 2002; Bektaş, 2017; Can, 2012; Turan, 2013; Yılmaz, 2018).

Eksik ve yanlış girilen verilerin kontrolü yapıldıktan sonra normallik dağılımının kontrolü aşamasında; histogram grafikleri, basıklık ve çarpıklık değerlerinin incelenmesi dikkate alınmıştır (Büyüköztürk, 2010; Demiralp, 2016; Kaban, 2013; Tavşancıl, 2006). Bu teknikler beraberinde Kolmogorov-Smirnov ile Shapiro-Wilk normallik testleri de tercih edilen teknikler olmakla birlikte geliştirilen ölçek yardımıyla toplanan verilerin analizinde bu test sonuçları da dikkate alınmıştır (Walker, 2010).

Araştırma kapsamında geliştirilen ölçeğin uzman görüşlerinin alınması ve ardından pilot uygulamaların yapılması sonucu elde edilen veriler incelenmiş ve ön koşulları sağlaması nedeniyle ilk olarak AFA, daha sonra da DFA uygulamaları yapılmıştır. Söz konusu alan yazın incelendiğinde ölçek geliştirme çalışmalarının birçoğunda AFA yapıldığı (Çelebi, Vuranok ve Turgut, 2015; Kurnaz ve Bayraktar, 2012; Yurtsever, 2009), DFA uygulamalarının ise nadiren yapıldığı görülmektedir. Bu duruma yönelik olarak bazı ölçek geliştirme çalışmalarında yalnızca AFA yapılmasının ölçeğin yapı geçerliğini sağlamada yetersiz kalabileceği belirtilmekte ve DFA analizlerinde yapılması gerektiği belirtilmektedir (Erkuş, 2012; Gül ve Sözbilir, 2015; Özdamar, 2016).

Araştırma kapsamında geliştirilen ölçeğe yönelik analizler incelendiğinde, ilk olarak madde havuzunun oluşturulduğu ve uzman görüşü alındığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında araştırmanın alanyazına uygun bir şekilde yürütüldüğü söylenebilir. Kapsam geçerliliği incelenirken en az 5 en fazla ise 40 kişilik bir uzman grubuna ihtiyaç duyulmaktadır (Yurdağül ve Bayrak, 2012). Bu bağlamda uzman görüşüne sunulan ölçek maddelerine yönelik görüşler toplanmış, araştırma kapsamında oluşturulan yaklaşık 100 taslak ölçek maddesi alanında uzman Profesör, Doçent, Dr. Öğretim Üyesi ünvanına sahip öğretim üyeleri, Öğretim Elemanları ve Öğretmenler tarafından incelenerek, onların görüşleri doğrultusunda benzer olan, ölçek yapısına

uymayan, konu alanına girmeyen, öğrencilerin seviyesine uygun olmadığı ve amaca hizmet etmediği düşünülen maddeler ilgili literatürün tekrar incelenmesi ve gerekirse ölçekten bazı maddelerin atılması sonucu çıkarılmıştır. Bu nedenle araştırma kapsamında geliştirilen ölçek için de kapsam geçerliliğinin sağlandığı söylenebilir (Yurdağül ve Bayrak, 2012).

Yapılan AFA işlemleri sonucu incelendiğinde; ilk olarak verilerin uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett küresellik testi kullanılarak bulunmuştur (Büyüköztürk, 2010; Çokluk ve diğerleri, 2014). KMO değerinin 0,50'den büyük bulunması ve Bartlett küresellik testisonucunun anlamlı çıkması ($p < 0,05$) faktör analizi yapılabilmesi için yeterli bir örneklem büyüklüğünün bulunduğunu ve ölçek maddeleri arasında istenilen düzeyde bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir (Alakurt ve Keser, 2015; Korur ve Eryılmaz, 2015). Buna göre; araştırma kapsamında geliştirilen ölçeğin KMO değeri 0,862 olarak bulunmuştur. Bartlett küresellik testi değeri $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Araştırma kapsamında geliştirilen ölçeğe yönelik korelasyon matrisi ve anti-image korelasyon matrisi de incelenmiş olup, ölçek maddelerinin birbirleri ile olan ilişkilerinin istenilen düzeyde olduğu ve ölçek maddeleri arasında çok yüksek oranda ilişki bulunmadığı (istenilen bir durumdur) belirlenmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak da çoklu bağlantı sorununun olmadığı görülmektedir (Şimşek, 2007).

Verilerin faktör analizine uygunluğunun incelenmesinden sonra araştırma kapsamında geliştirilen ölçeğin kaç faktörden oluşacağına karar verme aşamasına geçilmiştir. Faktörlerin belirlenmesi aşamasında en yaygın olarak kullanılan yöntem özdeğer istatistiği ve yamaç birikinti grafiği (scree plot) sonuçlarının incelenmesidir (Çokluk ve diğerleri, 2014). Burada dikkat edilmesi gereken nokta, özdeğer sonuçları 1 ve 1'den büyük olan faktörlerin seçilmesine dikkat edilmesidir (Büyüköztürk, 2010). Araştırma kapsamında geliştirilen ölçeğe yönelik özdeğer tablosu incelendiğinde; öz değeri 1 ve 1'den büyük olan 3 faktör ile açıklandığı görülmektedir. Özdeğer ve varyans oranları tablosunun incelenmesine devam edildiğinde, açıklanan toplam varyans oranının % 44,278 olarak bulunduğu görülmektedir. Bu değer tek faktörlü araştırmalarda en az % 30 düzeyinde olması, çok faktörlü araştırmalarda ise % 40 ve üzerinde bulunmasının yeterli düzeyde görüldüğü belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2010; ; Çokluk, Şekercioğlu ve

Büyüköztürk, 2014; Gül ve Sözbilir, 2015; Şimşek, 2007; Topu, Baydaş, Turanve Göktaş, 2013). Açımlayıcı faktör analizinde kontrol edilmesi gereken bir diğer nokta ise madde faktör yüklerinin değerlerinin belirlenmesidir. Madde faktör yüklerinin değerinin ,32 ve üzerinde bulunması gerekmektedir (Büyüköztürk, 2010). Bu değer daha yüksek oranlarda seçilmesi araştırmanın daha kaliteli ölçek maddelerine sahip olmasına neden olacak ve bu durumda çalışmanızı nitelikli bir hale getirecektir. Belirtilen bu işlevselliği nedeniyle araştırmamızda bu değer ,40 ve üzerinde olacak şekilde belirlenmiştir. Bu amaçla elde edilen veriler incelendiğinde; madde faktör yüklerinin 508 ile ,758 arasında değiştiği görülmektedir.

Elde edilen veriler göstermektedir ki, ölçek maddelerine yönelik madde faktör yükleri istenilen düzeyde ve uygun değer aralığında bulunmaktadır. Bu işlemler yapılırken veri setinden daha anlamlı sonuçlar elde edilebilmesi için döndürme işlemleri yapılmıştır. Döndürme işlemlerinin yapılması esnasında dik döndürme yöntemlerinden varimax tekniği kullanılmıştır. Bu tekniğin kullanılmasının en önemli nedeni alan yazında sıklıkla karşılaşılmış olması ve dik döndürme tekniklerinden elde edilen sonuçların eğik döndürme sistemlerine göre daha kolay yorumlanabilmesi ve daha anlamlı sonuçlar elde edebilmesidir (Çokluk ve diğerleri, 2014).

Alan yazın incelemesinde ölçek geliştirme çalışmalarının iki aşamalı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir (George ve Mallery, 2010; Öztürk, 2010). Bunlardan birincisi “Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)”, ikincisi ise “Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)” dir. DFA’nın esas amacı, AFA ile gerçekleştirilen yapının doğruluğunun kontrol edilmesi ve oluşturulan yapıya ait yapı geçerliğinin (yakınsak ve ıraksak geçerlik) sağlanmasıdır (Çokluk ve diğerleri, 2014). AFA yapabilmek için SPSS paket programını kullanmak ve belirli düzeylerde istatistik bilgisine sahip olmak yeterli iken, DFA yapabilmek için ileri düzeyde istatistik bilgisine sahip olunması gerekmektedir. Ayrıca bu analizin yapılabilmesi için SPSS AMOS, LISREL, MPLUS gibi birtakım özel yazılımlara da ihtiyaç duyulmakta ve ağırlıklı olarak değişkenler arasında bağlantılar oluşturabilmek için kod yazma becerisine sahip olunması da gerekmektedir.

Araştırma kapsamında araştırmacı tarafından DFA yapılabilmesi için LISREL programı kullanılmıştır. DFA analizi sonucu elde edilen diğer uyum indeksleri incelendiğinde, araştırmacı tarafından geliştirilen ölçeğe yönelik AGFI, GFI, RMSEA, NFI, NNFI, CFI, SRMR ve χ^2 / df değerlerinin iyi uyum ve çoğunun mükemmel uyum değerleri arasında bulunduğu görülmektedir. Bu durum alanyazında yapılan birçok çalışmada benzerlik göstermektedir (Alakurt ve Keser, Çıkrıkçı, 2015; 2015; Yurtsever, 2009). AFA analizi sonucu ortaya çıkarılan yapının DFA analizi sonucu genel değerlendirmesi yapıldığında araştırmacı tarafından geliştirilen ölçeğin yapı geçerliğinin sağlandığı ve bulunan değerlerin hedeflenen değer aralıklarında olduğu söylenebilir. Ayrıca yakınsak ve ıraksak geçerliğinin de sağlandığı görülmektedir.

Araştırma sürecinin güvenilirliği konusunda belirtilen işlem adımları incelendiğinde; uzman görüşüne sık sık başvurulduğu ve bu adımın titizlikle takip edildiği söylenebilir. Yapılan çalışmanın bir ölçek geliştirme çalışması olması nedeniyle katılımcı görüşleri büyük öneme sahiptir. Bu amaçla, yapılan ölçek uygulamalarında araştırmacılar tarafından geri dönütler alınmaya çalışılmış ve bunlar süreç içerisinde dikkatli bir şekilde incelenmiştir. Elde edilen verilerin uyum içerisinde olup olmadığı başka bir deyişle, iç tutarlılıklarının bulunup bulunmadığı da incelenmiştir. Buna göre araştırmacı tarafından geliştirilen ölçeğin istenilen düzeyde güvenilir olduğu söylenebilir. Ayrıca betimsel güvenilirlik kriterlerinin incelenmesinin yanı sıra, alan yazın incelemesi de yapılmıştır. Alan yazında ölçek geliştirme çalışmalarının güvenilirliğinin sağlanmasında sıklıkla iç tutarlık katsayısı (Cronbach's Alpha) ile %27'lik alt ve üst grup madde toplam korelasyonlarının hesaplandığı görülmektedir (Çokluk ve diğerleri, 2014; Gül ve Sözbilir, 2015;McMillan ve Schumacher, 2009; Yurtsever 2009;).

Alt ve üst grup madde toplam korelasyonları güvenilirlik hesaplamalarına ilave olarak ölçek maddelerinin belirlenmesi ve elenmesi aşamasında da araştırmacılara oldukça yardımcı olan bir istatistik işlemidir. Bu sayede ölçeğe konulması düşünülen maddelerin yapı içerisinde tutarlı olup olmadığı da incelenmiş olmaktadır (Erkuş, 2012).

Buna araştırmacı tarafından geliştirilen ölçeğe yönelik Cronbach's Alpha değerinin ,83 olarak bulunduğu görölmektedir. Çalışmanın güvenilirliğine yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde; tüm faktörlere yönelik Cronbach's Alpha değerleri hem faktör bazında hem de ölçeklerin tamamında ,80 ve üzeri bulunmuştur. Cronbach's Alpha değerinin eğitim bilimlerinde ve sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda ,80 ve üzeri bulunması güvenilirlik ve iç tutarlılık için yeterli bir değer aralığı olarak kabul edilebilir (Erkuş, 2012).

Tüm faktörlere yönelik %27'lik alt grup üst grup ortalamalar arası farkın t değerleri $p<0,01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu durum ölçek maddelerinin istenilen amaca hizmet ettiğini ve uygulamaya katılan gruplar arasında anlamlı farklılıklar bulunduğunu göstermektedir.

Ölçek geliştirme ile ilgili olarak yapılan çalışmalar incelendiğinde (Güleş, 2013; Kaban, 2013; Turan, 2013) faktörlerin kendi içerisinde tek tek incelemesinin yapıldığı ve ölçeklerde bulunan faktör yapılarının ölçeğin tamamı ile değil, her faktörün kendi içerisinde ayrı ayrı değerlendirildiği görölmektedir. Bu amaçla araştırmacı tarafından geliştirilen ölçeğe yönelik olarak hazırlanan tablolarda hem faktör bazında inceleme yapılmış hem de ölçeğin tamamı üzerinden incelemeler yapılmıştır.

Tüm maddelere yönelik %27'lik alt grup üst grup ortalamalar arası farkın değerleri $p<0,01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu durum bütün ölçek maddelerinin istenilen amaca hizmet ettiğini ve uygulamaya katılan gruplar arasında anlamlı farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Benzer alışmalar incelendiğinde maddelere yönelik % 27'lik alt grup üst grup ortalamalar arası farkın değerlerine bakıldığı ve benzer sonuçlar elde edildiği görüşmüştür (Özpınar, 2012; Yurtsever, 2009).

Ölçekte bulunan madde toplam korelasyonları incelendiğinde, alan yazında bu değerlerin negatif olmaması ve ,30 ve daha yüksek değerde olması beklenmektedir (Büyüköztürk, 2007). Bu bağlamda araştırmacı tarafından geliştirilmiş ölçek incelendiğinde bazı madde toplam korelasyon değerlerinin ,30 altında bulunduğu görölmüş ve ölçekten bu maddeler çıkarılmıştır. Son haliyle maddelerin madde toplam korelasyonları ,308 ile ,526 arasında değişmektedir. Alanyazında benzer

çalışmalar incelendiğinde, çıkan değerler incelenen çalışmalarda bulunan madde toplam korelasyon değerleri ile benzerlik göstermektedir (Yılmaz, 2018; Yurtsever, 2009).

Son olarak geliştirilen ölçekler bir kez daha uzman görüşüne sunulmuş ve elde edilen dönütlerin olumlu ve uygun bulunması geliştirilen ölçeklerin geçerli ve güvenilir bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Ölçek geliştirme sonrasında çeşitli değişkenlere göre yapılan analizlere ait sonuçlar incelendiğinde; Kız öğrencilerin korunma hakkı alt boyutuna ilişkin puanları ile erkek öğrencilerin puanları arasında, kız öğrencilerin lehine anlamlı düzeyde bir farkın olduğu belirlenmiştir. Alanyazında benzer çalışmalar incelendiğinde, bu sonuç, Kepenekci (2006) tarafından yapılan araştırma bulguları ile örtüşmektedir. Kepenekci'nin üniversite öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik yaptığı çalışmada, öğrencilerin çocuk haklarına yönelik görüşleri ile cinsiyetleri arasında, kız öğrencilerin lehine anlamlı düzeyde farklılık olduğu görülmüştür.

Öğrencilerin sınıf düzeyi değişkenine göre yapılan analiz sonuçlarında dördüncü sınıf öğrencilerinin korunma hakkı ve özgür yaşama hakkı alt boyutlarına ilişkin puanları ve toplam puanları ile üçüncü sınıf öğrencilerinin puanları arasında, dördüncü sınıf öğrencilerinin lehine anlamlı düzeyde bir farkın olduğu, bilgi edinme ve görüş bildirme hakkı alt boyutunda ise sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık bulunmamakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, Doğan ve Durualp (2011) tarafından yapılan araştırma bulguları ile örtüşmektedir. Doğan ve Durualp (2011), çocuk haklarına dair görüşlerin incelenmesine yönelik yaptıkları çalışmada yapılan analiz sonuçlarına göre Sosyal Bilgiler dersi alan 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin puanları arasında, beşinci sınıf öğrencilerinin lehine anlamlı düzeyde farkın olduğu görülmüştür.

5.2. Sonuç ve Öneriler

İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerine yönelik geliştirilen çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerini ölçmeye yönelik ölçek geliştirme çalışmasının bu bölümünde, ulaşılan sonuçlar ve bu sonuçlara dayalı önerilere yer verilmiştir.

5.2.1. Sonuç

5.2.1.1. Ölçek geliştirme çalışmasına yönelik sonuçlar:

Çalışma kapsamında ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerini belirlemeye yönelik olarak toplamda 3 boyut ve 18 maddeden oluşan bir ölçek geliştirilmiştir. Yapılan açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucu geçerliği (kapsam, görünüş, yapı, ıraksak ve yakınsak) ve güvenilirliği (iç tutarlılık, %27'lik alt grup üst grup ortalamaları) sağlanmış, ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerini belirlemeye yönelik olarak kullanılabilir bir ölçek geliştirilmiştir.

5.2.1.2. Ölçek geliştirme sonrasında çeşitli değişkenlere göre yapılan analizlere ait sonuçlar:

Kız öğrencilerin korunma hakkı alt boyutuna ilişkin puanları ile erkek öğrencilerin puanları arasında, kız öğrencilerin lehine anlamlı düzeyde bir farkın olduğu belirlenmiştir. Diğer alt boyutlarda ise cinsiyete göre anlamlı bir farka ulaşılamamıştır.

Dördüncü sınıf öğrencilerinin korunma hakkı ve özgür yaşama hakkı alt boyutlarına ilişkin puanları ve toplam puanları ile üçüncü sınıf öğrencilerinin puanları arasında, dördüncü sınıf öğrencilerinin lehine anlamlı düzeyde bir farkın olduğu, bilgi edinme ve görüş bildirme hakkı alt boyutunda ise sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık bulunmamakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarında anne babanın birlikte olma durumlarına göre anlamlı bir farkın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarında öğrencilerin kendilerine ait bir odası olup olmama durumlarına göre anlamlı bir farkın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarına öğrencilerin annelerinin eğitim durum değişkenlerine göre anlamlı bir farkın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarında öğrencilerin babalarının eğitim durum değişkenlerine göre anlamlı bir farkın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarında öğrencilerin kardeş sayısı durumlarına göre anlamlı bir farkın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarında öğrencilerin yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yer durum değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık bulunmamakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fakat ilden daha küçük yerleşim birimlerinde yaşayan öğrencilerin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerinin, ilde yaşayan öğrencilerin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerine göre ölçeğin alt boyutlarında ve toplam puanlarında daha yüksek olduğu görülmüştür.

5.2.2. Öneriler

İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerini belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirme çalışması yapılmış ve elde edilen sonuçlar ile alan yazın karşılaştırması sonucu araştırmacılara aşağıda belirtilen önerilerde bulunulmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda, araştırmacı tarafından yapılan araştırma sonrasında yapılacak araştırmalarda;

1. Araştırma Tokat İli kapsamında yapılmıştır. Türkiye genelinde daha geniş kapsamlı bir katılım ile başka bir ölçek geliştirilebilir.
2. Araştırma ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Yapılacak araştırmalar sadece 3. sınıf, sadece 4. sınıf ya da ortaokul, lise, önlisans, lisans öğrencilerine yönelik olarak gerçekleştirilebilir.
3. Ülkemizdeki lisans eğitim seviyesi de dikkate alınarak, öğrencilerimizi yetiştiren öğretmenlerimize yönelik bir çalışma yapılabilir.
4. İlkokul çalışanları, öğretmenler, idareciler, müfettişler çocuk hakları konusunda bilinçlendirilebilir ve bu kapsamda seminerler düzenlenebilir. Velilere yönelik kurslar verilebilir.
5. Ülkemizde çocuk hakları konusunda yapılan araştırmalar ve özellikle ölçek geliştirme çalışmaları çok kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu sebeple çocuk hakları konusunda yapılacak olan araştırmalara yönelik teşvikler sağlanabilir.

6. İlkokul 1. sınıftan itibaren ilkokul müfredatına “Çocuk Hakları Dersi” konulabilir. Bu sayede daha bilinçli bir nesil yetiştirilir ve olası olumsuzlukların önüne geçilebilir.

7. İlkokullarda oluşturulacak olası “Çocuk Hakları Dersi”ne veliler de dahil edilip aynı zamanda eğlenceli bir hale getirilerek öğrenci-veli-öğretmen etkileşimli eğitim sağlanabilir.

8. Araştırma kapsamında geliştirilen ölçek çocukların çocuk hakları konusundaki bilinç düzeyini evde-okulda ve sizin için önemi olarak üç farklı kategoride ölçmektedir. Yapılacak diğer çalışmalarda farklı alanlarda ve kategorilerde ölçüm yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akgül, M. Ş. (2015). *İlkokul öğrenci velilerinin çocuk haklarına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi).Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 395149).
- Akıllıoğlu, T. (1995): *Çocuk haklarına dair sözleşme*, Ankara: İnsan Hakları Merkezi Yayınları.
- Akın, A., Uysal, R. ve Akın, Ü. (2015). Ergenler için ostrasizm (sosyal dışlanma) ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(2), 895-904.
- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2002). *Yoksullukla mücadeleye yönelik öneriler, yoksullukla mücadele stratejileri*, Edit: Coşkun Can Aktan, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Aktürk, S. (2006). *Avrupa Birliği sürecinde Türkiye/de çocuk hakları ve güvenliği* (Yüksek Lisans Tezi).Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 186715).
- Akyüz, E. (2000). *Çocuğun haklarının ve güvenliğinin korunması*. Ankara: Milli Eğitim Yayınevi.
- Akyüz, E. (2009): *“Eğitim hakkı”*, Prof.Dr.Ali Naim İnan'a armağan, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Akyüz, E. (2013). *Çocuk hukuku çocukların hakları ve korunması(Genişletilmiş 3. baskı)*. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Akyüz, Y. (1996). Anaokullarının Türkiye’de kuruluş ve gelişim tarihçesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 132, 11-17.
- Alakurt, T. ve Keser, H. (2015). Bilgi paylaşma davranışları ölçeği: Ölçek geliştirme çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3), 1033-1054.
- Amato, P.R. (1993). Children’s adjustment to divorce: theories, hypotheses and empirical support. *Journal of Marriage and The Family*, 55:23-28.

- Amato, P.R. (2000). The consequences of divorce for adult and children. *Journal of Marriage and The Family*, 62(4): 1269-1287.
- Aral, N. (1997). *Fiziksel istismar ve çocuk*. Ankara: Tekışık Veb Ofset Tesisleri.
- Arsal, S.M. (1947). *Türk tarihi ve hukuk I*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Atılgan, A. ve Atılgan, Ü.E, (2009), *Çocuk hakları paradigması ve çocuk ceza yargılamasına hâkim olan ülkeler açısından Türkiye'deki düzenleme ve uygulamaların değerlendirilmesi*. Ankara: Mattek Matbaacılık.
- Ayaydın, A. (2010). Görsel sanatlar eğitiminde standart kavramı. *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 159-172.
- Aydemir, H., Koçoğlu, E. ve Karalı, Y. (2015). Grasha-Reichmann ölçeğine göre öğretmen adaylarının öğrenme stillerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(4), 1881-1896.
- Bahçecik, N. ve Kavaklı, A.(1993). Çocuk istismarı ve ihmali. *Hemşirelik Bülteni*, 28(7), 23-31.
- Baltacı, R. (2002). *Eğitim fakültelerindeki öğretim elemanlarının öğretmen eğitiminde akreditasyon konusundaki algıları* (Yüksek Lisans Tezi).Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 110504).
- Başal, H. A. (2007). Geçmiş yıllarda Türkiye'de çocuklar tarafından oynanan çocuk oyunları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 243-266.
- Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı (2005), Dünya İnsan Hakları Günü 57. Yıldönümü Mesajı.
- Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu. (1999). *Birleşmiş milletler çocuk haklarına dair sözleşme ulusal ilk rapor*. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yayını.

- Batmaz, V. ve Aksoy, A. (1995). *Türkiye'de televizyon ve aile: elektronik hane*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Bayhan, P. (1998). Dövülen çocuklar. *Sosyal Hizmetler Dergisi*, 1(8), 24-26.
- Baykoç, N. (2011). Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim. *Ankara: Eğiten Kitap*.
- Bektaş, H. (2017). *Açıklayıcı faktör analizi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Benedek, E.P. ve Brown, C.F.(1997). *Boşanma ve çocuğunuz*. Çev: Kaplan, S. Ankara: MedicoGraphics Ajans ve Matbaacılık.
- Bertan, M., Çakır, B.ve Güler, Ç. (1995). *Halk sağlığı yönünden kazalar, halk sağlığı temel bilgiler*. Ankara: Güneş Kitabevi.
- Bilgin, N.G., Toros, F., Çamdeviren, H. Şaşmaz, T.ve Mert, E. (2004): Evde fiziksel ve sözel olarak cezalandırılan çocukların sosyo demografik özellikleri. *Yeni Symposium*, 42(3), 131-139.
- Bilir, Ş., Arı, M., Dönmez, N. B., ve Güneysu, S. (1991). *4 - 12 yaşları arasında 16.100 çocukta örselenme durumları ile ilgili bir inceleme. Çocuk İstismarı ve İhmali, Çocukların Kötü Muameleden Korunması*. Ankara: Gözde Repo Ofset.
- Bilmen, Ö.N. (1950). *Hukuk-u islâmiyye ve ıslahat-ı fıkhiyye kamusu*, C.2, İstanbul.
- Bostancı, N., Albayrak, B., Bakoğlu, G., Çoban, G. (2006). Üniversite öğrencilerinde çocukluk çağı travmalarının depresif belirtileri üzerine etkisi, *New/Yeni Symposium Journal*, 44, 189-195.
- Bölükbaşı, T. (1994). *Korunmaya muhtaç çocukların toplumsal kökenleri ve korunmaya muhtaç çocuk sorununda risk faktörleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayını.
- Brooks-Gunn, J. ve Duncan, G. J. (1997). The effects of poverty on children. *The future of children*, 55-71.

- Brunner, Von Heinrich (1930). *Grundzüge der deutschen rechtsgesichte*, München/Leipzig.
- Buğra, A. (2005). *Yoksulluk ve sosyal haklar*. İstanbul: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi.
- Bulut, I. (1999). *Aile tedavisi ve sosyal grup çalışması. Prof. Dr. Sema Kut'a Armağan Yasam Boyu Sosyal Hizmet*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 32(32), 470-483.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*, Ankara: Pegem A
- Büyüköztürk, Ş. (2008). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum (11. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş. (2013). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı istatistik, araştırma deseni spss uygulamaları ve yorum (Genişletilmiş 18. baskı)*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cabı, E. (2015). Dijital teknolojiye yönelik tutum ölçeği. *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(3), 1229-1244.
- Can, E. (2012). *Açık ve uzaktan eğitimde akreditasyon yeterlilik düzeyinin incelenmesi* (Doktora Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 319500).
- Canan, İ. (1981). *İslam'da çocuk hakları*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.

- Chess, S.A., Thomas, S., Korn, M.M. and Cohen, H. (1983). Early parental attitudes, divorce and separation and young adult outcome findings of a longitudinal study. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 22, 47-51.
- Chossudovsky, M. (1999). *Yoksulluğun küreselleşmesi-imf ve dünya bankası reformlarının içyüzü*, Çev: Neşenur Domaniç. İstanbul: Çivi Yazıları.
- Cılga, İ. (1999). *Cumhuriyet ve çocuk. II. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezleri Yayınları.
- Cılga, İ. (2001). Demokrasi insan hakları kültürü ve çocuk hakları. *Milli Eğitim Dergisi*, 151(16.02), 2011.
- Crosse, S., Elyse, K. ve Ratnofsky, A. (1993). *A report on the maltreatment of children with disabilities*. National Center on Child Abuse and Neglect. Washington: U.S. Department of Health and Human Services.
- Cüceloğlu, D. (1997). *İnsan ve davranışı, psikolojinin temel kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çağdaş, A. ve Seçer, Z. (2004). *Anne baba eğitimi*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Çelebi, N., Vuranok, T. T., ve Turgut, I. H. (2015). Zümre öğretmenlerinin iş birliği düzeyini belirleme ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(2), 803-820.
- Çelen, N. (1999). Ana-babaların çocuğun oyun hakkına ilişkin tutumları. *Cumhuriyet ve Çocuk*, 2.
- ÇHS. (2004). *Çocuk haklarına dair sözleşme*. Ankara: UNİCEF Türkiye.
- Çıkrıkçı, Ö. (2015). Çocuk ve ergenler için bilinçlilik ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(2), 905-916.

- Çokluk, Ö. Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik spss ve lisrel uygulamaları (3. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi
- Demir, Ü. ve Ertem, G. K. (2001), *Aile ve çocuk etkileşimi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Aile Hizmetleri Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Demiralp, D. (2016). *Öğretmen yetiştirme programlarının yaşam boyu öğrenme yetkinliğini kazandırmadaki etkililiğinin değerlendirilmesi* (Doktora Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 423418).
- Demirel, B. (2007). *Cinsel istismar. İçinde: Çocuk istismarı ve ihmeline multidisipliner yaklaşım*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Dent, G. (2001). The efficacy of group psychotherapy for improving children's adjustment during the divorce transition. *Trinity: Trinity Western University*.
- Doğan, İ. ve Durualp, E. (2011). *Sosyal Bilgiler dersi alan dördüncü ve beşinci sınıf öğrencilerinin çocuk haklarına dair görüşlerinin karşılaştırılması*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Donald, D. and Swart-Kruger, J. (1994). The South African street Child: developmental implications. *The South African Journal of Psychology*, 24(4), 169-174.
- Dönmezer, S. (1990). *Kişilere ve mala karşı cürümler*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Duyan, V., Sayar, Ö. Ö. ve Özbulut, M. (2008). *Sosyal hizmeti tanımak ve anlamak. Sosyal hizmet uzmanları ve sosyal hizmet alanında çalışanlar için bir rehber*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Ekstein, K.A. (1979): *Schule und eiterrecht, Staatliche Bildungsziele und elterliche Befugnisse*. Basel: Öffentlichen Schul Wesen.

- Erbay, E. (2010). *Çocuk hakları ve Türkiye’de çocuk işçiliği sorunu. Birleşmiş Milletler çocuk haklarına dair sözleşme’nin 20. yılında Türkiye’de çocuk hakları.* (Ed. Hakan Acar ve Arzu İçağasıoğlu Çoban), Ankara: Maya Akademi.
- Erkan, S. (2010). *Aile ve aile eğitimiyle ilgili temel kavramlar.* Ankara: Anı yayıncılık.
- Erkuş, A. (2012). *Psikolojide ölçek ve ölçek geliştirme-I: Temel kavramlar ve işlemler (1. Baskı).* Ankara: Pegem Akademi.
- Eryılmaz, G. (2001). Aile içi şiddet: kadın sağlığı ve hemşirelik. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 5(2).
- Everson, M.D. and Boat, B.W. (1990). Sexualized doli Play among young children: implications for the üşe of anotomical dolls in sexual abuse evaluations, *Journal American Academy Of Child Adolescent Psychiatry*, 29(5), 736-742.
- Fehr, K. (1937). *Die elterliche Gewalt*, Köln: Jur. Diss.
- Field, A. (2005). *DiscoveringStatistics Using SPSS, nd2 Edition*, London: Sage Publications.
- Franklin, B. (1993). *Çocuk hakları.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Geasler, M. J. and Blaisure, K. R. (1998). A review of divorce education program materials. *Family Relations*, 47(2): 167-175.
- Geasler, M. J. and Blaisure, K. R. (1999). 1998 Nationwide survey of court connected divorce education programs. *Family and Conciliation Courts Review*, 37(1): 36-63.
- George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference.* Boston: Pearson.

- Georgopoulou, H. A. (1991): *Çocuklarını istismar eden ana babalarla çalışma, çocukların kötü muameleden korunması 1. ulusal kongresi*, Ed: Konanç, E. Gürkaynak, L, Egemen, A, Ankara: Gözde Repro Ofset.
- Gershoff, E. T. (2002). Corporal punishment by parents and associated Child behaviours and experiences: a meta analytic and theoretical review. *Psychological Bulletin*, 128(4), 539-579.
- Gökler, B. (1993). Çağımızda çocuk ve şiddet. *Violence and children in contemporary society P*, 3, 33-36.
- Gören, Z. (1998). Çocuğun temel hakları. *Anayasa Yargısı*, 15, 134.
- Görmez, K., Bayat, B., Sezal, L, Göka, E., Köse, R., Özcan, Y.Z., Kutlugün, D., Sarımeşeli, M., Kentli, K. ve Cavcav, D. (1998). *Aile içinde ve toplumsal alanda şiddet*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bilim Serisi.
- Gözler, K. (2011). *Hukuka giriş*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Grundling, J. and Grundling, I. (2005). The concrete particulars of the everyday realities of street children. *Human Relations*, 58(2), 173-190.
- Grych, J.H. and Fincham, F. D. (1992). Interventions for children of divorce: toward greater integration of research and action. *Psychological Bulletin*, 111(3): 434-454.
- Guo, G. ve Harris, K. M. (2000). The mechanisms mediating the effects of poverty on children's intellectual development. *Demography*, 37(4), 431-447.
- Güçray, S. (1997): Ailede çocuğun istismarı ve ihmali. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 16.
- Gül, İ. I. (2009). Eğitime erişim: Eğitimde Ayrımcılık yasağı ve fırsat eşitliği. *Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar, Eğitim Reformu Girişimi (ERG), Sabancı Üniversitesi*, 17-84.

- Gül, Ş. ve Sözbilir, M. (2015). Fen ve matematik eğitimi alanında gerçekleştirilen ölçek geliştirme araştırmalarına yönelik tematik içerik analizi. *Eğitim ve Bilim*, 40, 85-102.
- Güler, N., Uzun, S., Boztaş, Z. ve Aydoğan, S. (2002). Anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihmal davranışı ve bunu etkileyen faktörler. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 24(3), 128-134.
- Güleş, F. (2013). *Okul öncesi eğitimde fiziksel çevreye ilişkin kalite standartlarının belirlenmesi* (Doktora Tezi).Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 337677).
- Gülmez, M. (1994). *İnsan hakları ve demokrasi eğitimi*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Güngör, A. ve Ersoy, Ö. (1995). *Televizyon programlarının okulöncesi dönem çocuklarına etkisine ilişkin anne-baba görüşleri*. Ankara: YA-PA Yayınları.
- Gürses, D. (2007). Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele politikaları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 59-74.
- Hamarman, S. ve Bernet, W. (2000). Evaluating and reporting emotional abuse in Children: parent-based focus aids in clinical decision-making. *Journal Of The American Academy Of Child And Adolescent Psychiatry*, 39(7), 928-930.
- Hamzaoğlu, O. ve Özkan, Ö. (1996). Ankara Çiğiltepe lojman bölgesinde oturanların ev kaza sıklığı ve kaza nedenlerinin saptanması. *V. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Bildirisi*. 72-74.
- Hatun, Ş., Etiler, N. ve Gönüllü, E. (2003). Yoksulluk ve çocuklar üzerine etkileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 46(4), 251-260.
- Helvacı, S. (2006). *Kişiler hukuku*. İstanbul: Seçkin Yayınları.
- Hetherington, E. M., Hagan, M.S. and Anderson, E. R. (1989). Marital transitions: a child’s perspective. *American Psychologist*, 44(2), 303-312.

- Hetherington, E.M.& Hagan, M.S. (1999). The adjustment of children with divorced parents: a risk and resiliency perspective. *Journal Of Child Psychiatry*, 40(1), 129-140.
- Hodgkin, R. ve Newell, P. (1998). *Çocuk haklarına dair sözleşme (Uygulama El Kitabı)*. Ankara: Unicef Yayını.
- Hodgkin, R. ve Newell, P. (2003). *Çocuk haklarına dair sözleşme (Uygulama El Kitabı)*, Ankara: Unicef Yayını.
- Hyman, I. A. (1990). *Reading, writing, and the hickory stick*. Lexington, MA: Lexington Books.
- İnan, A.N. (1968). *Çocuk hukuku*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- İnsan Hakları Raporları El Kitabı (Kılavuz), 1997.
- İzmirli, M., Sur, H. ve Polat, N. (2000). Çocuğa karşı dayak olgusu ve çocuk istismarı. *Çocuk Forumu Dergisi*, 3(1), 37-49.
- Kabaloğlu, İ.Ö. (2000). "*Düşünce özgürlüğü*", *İnsan hakları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaban, A. (2013). *Uzaktan eğitim kalite standartlarının belirlenmesi ve Atatürk Üniversitesi uzaktan eğitim sisteminin incelenmesi* (Doktora Tezi).Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 349015).
- Kahraman, F. (2007). *Türkiye'de çocuk refahı alanında koruyucu aile hizmeti Sakarya ve Kocaeli örneği* (Yüksek Lisans Tezi).Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 210366).
- Kaplan, S. J., Labruna, V., Pelcovitz, D., Salzinger, S., Mandel, F. ve Weiner, M. (1999). Physically abused adolescents: behavior problems, functional impairment, and comparison of informants' reports. *Pediatrics*, 104(1), 43-49.

- Kaptan, S. (1998). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri. Geliştirilmiş 11. Baskı.* Ankara: Tekışık Web Ofset Tesisleri.
- Kara, B., Biçer, Ü. ve Gökalp, A. S. (2004). Çocuk istismarı. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 47, 140-151.
- Karadeniz, Ö. (1974). *Roma hukuku.* Ankara: Sevinç Matbaası.
- Karataş, K. (2001). *Özürliülerin istihdamı ve çalışma yaşamında karşılaşılan sorunlar görme özürliüler için rehabilitasyon deneyimleri, yeni rehabilitasyon politikaları ve meslek tanımları.* Ankara: Körler Federasyonu Yayını.
- Karataş, K. (2002). Özürliülere yönelik ayrımcılık ve ayrımcılıkla savaşıım. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 2(1), 1-10.
- Karataş, K., Acar, H., Öntaş, Ö. C., Acar, Y. B. ve Gökçearsan, E. (2004). Türkiye’de çocuğun korunması: Osmanlı’dan günümüze çocuk refahına yönelik düzenlemeler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 15(1), 15-25.
- Kaser, M. (1971). *Das römische privatrecht: Abschnitt. Die nachklassischen entwicklungen* (Vol. 2). Ch Beck.
- Kendall-Tackett, K. (2002). The health effects of childhood abuse: four pathways by which abuse can influence health. *Child abuse and neglect*, 26(6-7), 715-729.
- Kesik, F. ve Balcı, E. (2015). AB projelerinin okullara sağladığı katkılar açısından değerlendirilmesi: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(4), 1621-1640.
- Kılıç, M. (1993). Çocukluk kazalarına epidemiyolojik yaklaşım. *Ege Üniversitesi, Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 9(1), 55-64.
- Kobat, İ. B. (2009). *Ulusal ve Uluslararası Hukukta çocuk hakları ışığında çocuk suçluluğu ve nedenleri* (Yüksek Lisans Tezi).Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 261319).

- Korur, F. ve Eryılmaz, A. (2015). Öğretmen nitelikleri çevrimiçi anketi sonuçlarının analizi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1817-1834.
- Koşar, N. G. (1992). *Sosyal hizmetlerde aile ve çocuk refahı alanı*. Ankara: Yargıçoğlu Matbaası.
- Köprülü, B. ve Kaneti, S. (1989): *Aile hukuku*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Kurnaz, M. A. ve Bayraktar, G. (2012). Nanoteknoloji tutum ölçeği: Geliştirilmesi, geçerliliği ve güvenilirliği. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7(1), 41-53.
- Kurnaz, M. A. ve Yiğit, N. (2010). Fizik tutum ölçeği: Geliştirilmesi, geçerliliği ve güvenilirliği. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 4(1), 29-49.
- Kutchinsky, B.(1991). *Çocuğun cinsel istismarı: yaygınlık, müdahale ve önleme. Çocukların Kötü Muameleden Korunması*. Ankara: Gözde Repro Ofset.
- Küçüker, S. (2001). Erken eğitimin gelişimsel geriliği olan çocukların anne-babalarının stres ve depresyon düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 3(1), 1-11
- Le Roux, J. and Smith, C. S. (1998). Causes and characteristics of the street child phenomenon: a global perspective. *Adolescence*, 33(131), 683.
- Lengua, L. J., Wolchik, S. A., Sandler, I. N. and West, S. G. (2000). The additive and interactive effects of parenting and temperament in predicting adjustment problems of children of divorce. *Journal of Clinical Child Psychology*, 29(2), 232-244.
- Lewit, E. M., Terman, D. L. and Behrman, R. E. (1997). Children and poverty: Analysis and recommendations. *The Future of Children*, 4-24.

- McMillan, J.H. and Schumacher, S. (2009). *Research in education: Evidence-based inquiry (7th edt.)*. London: Pearson.
- Meydan Larousse, Büyük Lügat ve Ansiklopedi (1986). C.3-5, İstanbul: Meydan Yayınevi.
- Miller, N. B. and Catherine, C. S. (1999). *Everybody's different: understanding and changing our reactions to disabilities*. New York: Paul H. Brookes.
- Myers, J. E., Diedrich, S., Lee, D., McClanahan Fincher, K. and Stern, R. (1999). Professional writing on child sexual abuse from 1900 to 1975: Dominant themes and impact on prosecution. *Child Maltreatment*, 4(3), 201-216.
- Nar, E. (2006). *Beni anlayın*. İstanbul: Babiâli Kültür Yayınları.
- National Research Council (2001). *Crime victims with developmental disabilities: Report of a workshop*. D.C: National Acedemy Press, Washington.
- Özbesler C. (2004). *Bir yetiştirme yurdu gencinin sosyal hizmet uygulamasına bir örnek*. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Yayınları.
- Özdamar, K. (2016). *Eğitim, sağlık ve davranış bilimlerinde ölçek ve test geliştirme yapısal eşitlik modellemesi*. Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Özdemir, U. (2000). Sosyal hizmet uygulamasının genel çerçevesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 1(10), 100-110.
- Özdoğan, B. (2000). *Çocuk ve oyun: çocuğa oyunla yardım*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özpınar, İ. (2012). *6-8. sınıflar matematik öğretim programında yer alan becerileri ölçmeye yönelik ölçek geliştirme çalışması* (Doktora Tezi).Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 344458).

- Öztürk, M. A. (2010). An exploratory study on measuring educators' attitudes toward educational research. *Educational Research and Reviews*, 5(12), 758-769.
- Polat, O. (1997). *Çocuk hakları nedir?* İstanbul: Analiz Yayınları.
- Polat, O. (2001). *Çocuk ve şiddet*. İstanbul: Der Yayınları.
- Polat, O. (2007). *Tüm boyutlarıyla çocuk istismarı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Polat, O. (2007a). *Çocuk istismarı önleme ve rehabilitasyon 2*. İstanbul: Seçkin Yayınevi.
- Polat, O. (2007b). *Çocuk istismarı tanımlar*. İstanbul: Seçkin Yayınevi.
- Richardson, C. D. and Rosen, L. A. (1999). School based interventions for children of divorce. *Professional School Counselling*, 3(1), 21-27.
- Roberts, J. (1991). *Cinsel istismara uğramış çocukların alternatif bakımı*. Ankara: Gözde Repro Ofset.
- Rodham, H. (1973). Children under the law. *Harvard Educational Review*, 43(4), 487-514.
- Salk, L. (1998). *Çocuğun duygusal sorunları*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Sargın, N. (2001). *Çocuklarda ruh sağlığı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Schmitz, C., Wagner, J. and Menke, E. (2001). The interconnection of childhood poverty and homelessness: Negative impact/points of access. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 82(1), 69-77.
- Serozan, R. (2005). *Çocuk hukuku*, İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Sobsey, D. (1994). *Violence and abuse in the lives of people with disabilities: The end of silent acceptance?* Baltimore: Paul H. Brookes Publishing.

- Sullivan, P. and Knutson, J. (1993). Communicative disorders as a risk factor in abuse. *Topics in Language Disorders*, 13(4), 1-14.
- Sullivan, P. and Knutson, J. (2000). Maltreatment and disabilities: A population-based epidemiological study. *Child Abuse and Neglect*, 24 (10), 1257-1273.
- Sullivan, P.M. (2003). *Violence against children with disabilities: Prevention, public policy, and research implications*. New York: SUNY Upstate Medical University.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74
- Sürücü, A. ve Arslan, C. (2003). *Suçta itilmiş çocuklar ve psikolojisi. Eğitime yeni bakışlar 2*. Konya: Mikro Yayınevi.
- Şahin, F. (2002). Çocuk ihmali: Tanı ve tedavide hekimler için ipuçları. *Klinik Pediatri*, 1(3), 103-106.
- Şahin, F. ve Beyazova, U. (2001). Çocuğun şiddetten korunma hakkı. *Milli Eğitim Dergisi*, 151, 90-94.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Şenses, F. (2003). *Küreselleşmenin öteki yüzü yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayınevi.
- Şişman, Y. (2006). Sokakta çalışan çocukların yaşam koşulları ve gelecek beklentileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 251-275
- Tabachnick, B. G. and Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics, th5 Edition*. New York: Allynand Bacon.

- Tagay, Ö. ve Demir, K. (2015). Öğretmen adayları için mesleki dayanıklılık inancı ölçeğinin geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(4), 1603-1620.
- Talas, C. (1990). Yaşama hakkı ve toplumsal haklar. *İnsan hakları yillığı*, C, 12, 83-90.
- Taner, Y. ve Gökler, B. (2004). Çocuk istismarı ve ihmali: Psikiyatrik yönleri. *Acta Medica*, 35(2), 82-86.
- Tanör, B. (2000). *Temel hak ve özgürlüklerin genel rejimi. İnsan hakları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tavşancıl, E. (2006). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi (3.Baskı)* Ankara: Nobel Yayınları.
- Tavşancıl, E., (2010). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analiz,. 4. Baskı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tekez, S. (2004). *Genel lise öğrencilerinin öğrenme stilleri* (Yüksek Lisans Tezi).Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 143984).
- Tel, H. (2002). Gizli sağlık sorunu: ev içi şiddet ve hemşirelik yaklaşımları. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 6(2), 110.
- Tezcan, M. (1993): *Boş zamanlar sosyolojisi*. Ankara: Şahsi Yayın.
- Tezcan, S., Aslan, D., Yardım, N., Demiröz, A. S., Coşkun, E., Cengiz, G., Bayram, G., Bozkurt, M., Çelik, M. ve Çelebi, M. (2001). Ankara ili Altındağ merkez 1 nolu sağlık ocağı bölgesinde kaza sıklığının saptanması ve kazaların bazı faktörlerle ilişkisinin belirlenmesi. *Ege Tıp Dergisi*, 40(3), 165-173.

- Tezci, E. (2015). Öğretmenlerin BİT entegrasyon yaklaşımlarının ölçülmesine yönelik ölçek geliştirme. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(2), 975-992.
- Thoburn, J. (2010). Social work with children and families. *The Blackwell Companion to Social Work, eTextbook*, 207.
- Topbaş, M. (2004). İnsanlığın büyük bir ayıbı: Çocuk istismarı. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 3(4), 76-80.
- Topu, F. B., Baydaş, Ö., Turan, Z. ve Göktaş, Y. (2013). Öğretim teknolojisi araştırmalarında geçerlik ve güvenilirlik önlemleri. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(1), 110-126.
- Toroslu, N. (1984): *Ailenin korunması yönünden ceza kanunu'nda yapılması gerekli değişiklikler. Türkiye'de ailenin değişimi, yasal açıdan incelemeler*. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Turan, E. Z. (2013). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmen yetiştirme programlarına ilişkin kalite standartlarının belirlenmesi* (Doktora Tezi).Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 350802).
- Uçuş, Ş. (2009). *Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ilköğretim programlarındaki yeri ve sözleşmeye yönelik öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 258334).
- Uluç, F. (2008). *İlköğretim programlarında çocuk hakları*. Ankara: AÜSBE.
- Uluğtekin, S. (1991). *Hükümlü çocuklarda yeniden toplumsallaşma*. Ankara: Bizim Büro Yayınevi.
- UNDP, U., (2015). *Human development report 2015: Work for human development*. NY: Oxford University Press.
- Uygun, O. (2000). “İnsan hakları kuramı”, *İnsan hakları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Uzeltürk, S. (2004). *Özel hayatın gizliliği hakkı, 1982 anayasası ve insan hakları avrupa sözleşmesine göre*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Ünal, F. (2008). Ailede çocuk istismarı ve ihmali. *TSA dergisi*, 1, 9-18.
- Walker, D. A. (2010). The attitudes toward research scale. *Multiple Linear Regression Viewpoints*, 36(1), 18-26.
- Wasik, B. H., Bryant, D. M. and Lyons, C. M. (1990). *Home visiting: procedures for helping families*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Yalçın, H., Bay, M. ve Ekmekçioğlu, E. (2008). Türkiye ve Türk dünyasında çocuk hakları ile ilgili çalışmaların yararları. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-279-2014070118sosbilkongre33.pdf> adresinden 05.05.2018 tarihinde edinilmiştir.
- Yamak, R. ve Yamak, N. (1999). Türkiye’de İşsizlik Oranı İle İşgücüne Katılma Oranı Arasındaki İlişki. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 5(1), 17-27.
- Yaşar, N. (2000). *Avrupa insan hakları sistemi ve türk hukukunda eğitim hakkı*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Yavuzer, H. (1989): *Aile içi etkileşim ve aile dışı öğelerin doğurduğu psiko- sosyal sonuçlar, Türkiye’de çocuğun durumu*. Ankara: T.C. Başbakanlık DPT. Yayınları.
- Yavuzer, H. (1993). *Çocuk ve suç*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2003). *Çocuğu tanımak ve anlamak*. İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Yılmaz, A. (2018). *Fen bilgisi öğretmen yetiştirme programlarında kalite standartlarının belirlenmesi: Ölçek geliştirme ve uygulama çalışması* (Doktora Tezi).Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 496273).

- Yolcuoğlu, İ. G. (2010). Çocukların ihmal-istismara uğramasında aile ve çocuklara yönelik risk faktörleri ve sosyal hizmet müdahalesi. *Journal of Society and Social Work*, 21(1).
- Yörükoğlu, A. (1983). *Çocuk ruh sağlığı*. Ankara: T.C. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yurdağul, H. ve Bayrak, F. (2012). Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerlik ölçüleri: Kapsam geçerlik indeksi ve Kappa istatistiğinin karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 264-271.
- Yurduğul, H. (2005). Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması. *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, 1, 771-774.
- Yurtsever, M. (2009). *Ebeveyn çocuk hakları tutum ölçeğinin geliştirilmesi ve anne babaların çocuk haklarına yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi* (Doktora Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir. (Tez No. 231784).
- Ziyalar, N., İnanıcı, A. ve Aksoy, E. (1993). Çocukta fiziksel istismar ve bunun adli tıp açısından incelenmesi. *7. Ulusal Adli Tıp Günleri*, 1-5.

EKLER

EK 1: MEB Uygulama İzni

T.C.
TOKAT VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 27001677-44-E.15020987
Konu : Araştırma İzni Verilmesi

28/08/2018

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : a) Milli Eğitim Bakanlığında Bağlı Okul ve Kurumlarda Yapılacak Araştırma ve Araştırma Desteğine Yönelik İzin ve Uygulama Yönergesi.
b) 09/10/2014 tarihli ve 27001677/600/4437181 sayılı Valilik Makam Onayı.
c) Araştırma İzinleri İnceleme Komisyonununun 12/08/2018 tarihli tutanağı.
d)08/08/2018 tarihli ve 14391226 sayılı dilekçe

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sınıf Eğitimi ABD Doktora öğrencisi Mehmet Şaban AKGÜL'ün ilgi (d) talebi gereği ilimiz geneli 3. Ve 4. Sınıf öğrencilerine yönelik "Çocuk Hakları Konusundaki Bilinç Düzeylerinin Belirlenmesi: Bir ölçek geliştirilmesi" konulu doktora tezine ilişkin hazırlamış olduğu ölçeği uygulamak istemektedir.

Söz konusu bilimsel amaçlı çalışmanın ilimiz geneli 3.ve 4. sınıf öğrencilerine uygulanması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamınızca da uygun görüldüğü takdirde Olur'unuza arz ederim.

Abdullah TAŞTAN
İl Millî Eğitim Müdür V.

OLUR
28/08/2018
Dr. Mehmet GÖDEKMERDAN
Vali a
Vali Yardımcısı

EK:
-Dilekçe
-Tutanak
-Anket

Güvenli Elektronik İmza
Aşağı ile aynıdır.
29/08/2018.
Hakan MELEK
Hakan

Adres: GÖP Bulvarı 60100 Tokat/Merkez
Elektronik Ağ: www.meb.gov.tr
e-posta: stratejigelistirme60@meb.gov.tr

Bilgi için: Hakan MELEK
Tel: 0 (356) 214 10 17
Faks: 0 (356) 214 11 86

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden f673-8c9f-3f78-adf2-3234 kodu ile teyit edilebilir.

EK 2: Etik Kurul İzni

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURUL KARARLARI

KARAR TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR SAYISI
13.10.2017	9	2017/ 205 - 219

KARAR NO: 2017 – 218
Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü doktora öğrencisi Mehmet Şaban AKGÜL'ün "İlkokul 3. Ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Çocuk Hakları Konusundaki Bilinç Düzeylerinin Belirlenmesi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması" konulu doktora tezine ilişkin anket çalışması okunarak görüşüldü.

Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü doktora öğrencisi Mehmet Şaban AKGÜL'ün "İlkokul 3. Ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Çocuk Hakları Konusundaki Bilinç Düzeylerinin Belirlenmesi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması" konulu doktora tezine ilişkin anket çalışmasının kabulüne oybirliği ile karar verildi.

ASLI GİBİDİR.

EK 3:Çocuk Hakları Ölçeği (ÇHÖ)

İlkokul 3. ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Çocuk Hakları Konusundaki Bilinç Düzeylerinin Belirlenmesi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması

Değerli Öğrenciler; Bu çalışmanın temel amacı, ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin çocuk hakları konusundaki bilinç düzeylerini belirlenmeye yarayan geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir. Vereceğiniz cevaplar sadece bilimsel araştırmalar için kullanılacaktır.

Anket formundaki çocuk hakları bölümünü cevaplamaya başlamadan önce, lütfen anket formunun I. bölümünde yer alan sizinle ilgili kişisel bilgileri başlarındaki paranteze (X) işareti koyarak doldurunuz. Sonra II. Bölümde yer alan anket bölümüne geçiniz. Lütfen sizin için uygun olan kutucuğa (X) işareti koyunuz. Değerli görüşleriniz ve desteğiniz için teşekkür ederim.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Sınıf Eğitimi ABD. Doktora Öğrencisi
Mehmet Şaban AKGÜL

I. BÖLÜM: KİŞİSEL BİLGİLER:

1. Cinsiyet:

(1)Erkek (2)Kız

2. Sınıf düzeyi:

(1). Üçüncü Sınıf (2)Dördüncü Sınıf

3. Annenizin eğitim durumu:

(1). Okur-yazar değil (2). İlkokul (3). Ortaokul (4). Lise (5) Üniversite ve üstü

4. Babanızın eğitim durumu:

(1). Okur-yazar değil (2). İlkokul (3). Ortaokul (4). Lise (5) Üniversite ve üstü

5. Kaç kardeşiniz var?

(1).Yok (2). 1 kardeş (3). 2 kardeş (4). 3 ve üstü

6. Yaşamınızın çoğunu geçirdiğiniz Yerleşim Birimi:

(1). Köy (2). Kasaba (3). İlçe (4). İl

7. Anne-baba birlikte mi yaşıyor?

(1) Evet. (2) Hayır.

8. Kendinize ait bir odanız var mı?

(1) Evet. (2) Hayır.

II. BÖLÜM

ÇOCUK HAKLARI	Okulda			Evde			Sizin İçin Önemi		
	Hayır (Katılmıyorum)	Kararsızım	Evet (Katılıyorum)	Hayır (Katılmıyorum)	Kararsızım	Evet (Katılıyorum)	Önemli Değil	Kararsızım	Önemli
1. Her çocuk biricik ve özeldir.									
2. İstemediğim kişinin bana dokunmaması için çevremdeki yetişkinler tarafından korunurum.									
3. Yetişkinler beni zararlı alışkanlıklardan uzak tutarlar.									
4. Yaşam alanlarımda yetişkinler tarafından gerekli hijyen sağlanır.									
5. Devlet, beni ve çocuk olarak sahip olduğum tüm hakları korur.									
6. Bana aile bağları ile ilgili gerekli ve yeterli bilgi verilir.									
7. Haklarımı korkmadan, özgürce talep edebilir ve korurum.									
8. Çocuk hakları büyükler tarafından bilinir ve bana anlatılır.									
9. Okulda ve evde yetişkinler tarafından önemsenirim.									
10. Zarar görebileceğim durumlarda çevremdeki yetişkinler tarafından korunurum.									
11. İstersem toprakla oynayabilirim.									
12. İsteddiğimde şiir okuyabilir, şarkı söyleyebilir, resim yapabilirim.									
13. Hayvanları sever ve istediğimde dokunabilirim.									
14. İsteddiğimde öğretmenime, anneme, babama dokunup, onları sevebilirim.									
15. Oynayacağım oyunu ve oyuncuğımı kendim belirlerim.									
16. Bir gezi planlanacağı zaman fikrim alınır.									
17. Yeni alınan bir eşyanın yeri belirlenirken fikrim alınır.									
18. Yetişkinler beni ilgilendiren konularda karar alırken benim fikrimi sorarlar.									